

ANII XXVII-XXVIII Nr. 81-82

1933-1934

BULETINUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

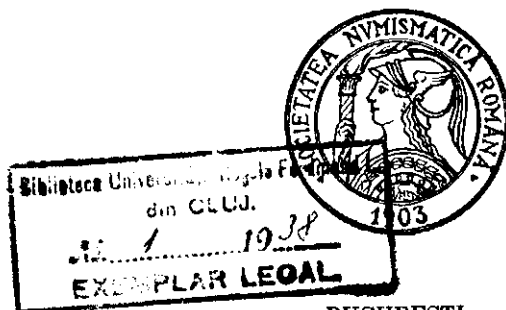
REVISTĂ PENTRU NUMISMATICĂ ȘI ȘTIINȚELE AUXILIARE

SUB ÎNGRIJIREA

PROF. CONSTANTIN MOISIL
PREȘEDINTELE SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Lucrările primului Congres de numismatică și arheologie
București 1933

PARTEA I

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA CURȚII REGALE F. GÖBL FII S. A.
19, Strada Aristide Briand (fostă Regală)

Societatea Numismatică Română, împlinind 30 de ani de existență și de activitate, a sărbătorit acest eveniment prin două manifestări culturale:

1) *întrunirea unui congres numismatic — primul care a avut loc în România — la care au participat, pe lângă membrii societății, un mare număr de numismați, arheologi și istorici români, cum și câțiva membri din străinătate;*

2) *organizarea unei expoziții de numismatică, medalistică și arheologie — deasemenea cea dintâi în țara noastră — care a oglindit progresele ce le-au făcut, în domeniul colecționării de material numismatic și arheologic, membrii societății și instituțiile cari s'au asociat la această manifestare.*

Expoziția s'a inaugurat în ziua de 15 Octombrie 1933 în localul fundației I. Dalles din București și a rămas deschisă până la 30 Octombrie.

Congresul s'a deschis în ziua de 19 Octombrie în sala de conferințe a aceluiaș local, și a durat până la 22 Octombrie.

Publicând în Buletinul societății noastre lucrările congresului și o dare de seamă asupra expoziției, nu urmărim numai să punem în curent pe cititori cu problemele din domeniul numismaticei și al științelor auxiliare, ce s'au debătut la congres, sau să le prezentăm o icoană a materialului ce s'a înfățișat la expoziție, ci și să le atragem atențiunea, că congresul și expoziția din București însemnează începutul unei acțiuni de propagandă numismatică și arheologică, ce se va desfășura rând pe rând în toate regiunile țării.

Societatea Numismatică Română asigurându-și concursul binevoitor și prețios al Muzeului Național de Antichități și al Muzeului Militar Național, precum și al instituțiilor ce depind de aceste muzee, va organiza pe viitor în fiecare an un congres numismatic, însoțit de o expoziție de numismatică, medalistică și arheologie în câte un oraș mai însemnat din România.

În chipul acesta sperăm de o parte să provocăm o intensificare a activității de cercetare, colecționare și studiere a monetelor vechi și a antichităților în toată țara; de altă parte să stabilim legăturile absolut necesare între persoanele și instituțiile cari se interesează și se ocupă de aceste rămășițe culturale ale trecutului nostru.

SCURT ISTORIC AL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

ÎNFIINȚAREA

Inițiativa înființării unei societăți numismatice în România a fost luată în anul 1903 de către următorii numismați și colecționari: Al. G. Cantacuzino, C. Alexandrescu, locot.-colonel G. Iordănescu, D. Panku și G. Severeanu. Spre a putea izbuti, inițiatorii au făcut apel mai întâi la cei trei învățați care se ocupau atunci la noi de știința numismatică: D. A. Sturdza, supranumit «părintele numismaticei românești»; M. C. Sutz, specialist în numismatica și metrologia antică și Gr. Tocilescu, directorul Muzeului Național de Antichități. Obținând adeziunea acestora, inițiatorii s'au adresat apoi tuturor colecționarilor și amatorilor din țară, reușind să înscrie în total 37 de membri.

Ședința de constituire a societății a avut loc la 28 Decembrie 1903, când s'au votat statutele și s'a ales primul comitet constituit astfel: M. C. Sutz, președinte; Gr. Tocilescu, vice-președinte; Al. G. Cantacuzino, secretar; locot.-col. G. Iordănescu, casier-contabil; G. Severeanu, sub secretar; C. Alexandrescu, D. Panku, E. Mirea și C. Strock, membri.

Ca local pentru ședințele comitetului și pentru întrunirile membrilor a servit cancelaria Muzeului Național de Antichități, pe care Gr. Tocilescu a pus-o la dispoziția societății.

PRIMUL DECENIU

Încă dela început activitatea Societății Numismatice Române s'a desfășurat în trei direcțiuni:

a) Organizarea de întruniri lunare, unde membrii discutau probleme de numismatică și medalistică și se făceau schimburi de monete și medalii. Adeseori la aceste întruniri se țineau conferințe cu caracter științific și se făceau comunicări despre ultimele cercetări în domeniul acestor științe.

b) Publicarea unei reviste: Buletinul Societății Numismatice Române, care a apărut la 1 Februarie 1904 și a fost redactat la început de Al. Cantacuzino, iar apoi de Dr. G. Severeanu.

c) Baterea de medalii comemorative, între cari merită a fi amintite în primul rând medaliile Domnilor români (Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Bogdan III, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Vasile Lupu, Vlad Țepeș, Neagoe Basarab, Radu cel Mare, Petru Șchiopul), a regelui Carol I, a Unirii Principatelor; iar de altă parte medalii pentru diferite personalități culturale, ca Dr. Davila, Sp. Haret, etc.

Activitatea această atât de bogată a avut de rezultat să atragă atenția cercurilor intelectuale dela noi asupra științei numismatice și să dea un imbold tot mai mare colecționării de monete și medalii și cercetărilor în aceste domenii. În același timp ea a fost remarcată și de regele Carol I, care nu numai s'a interesat de aproape de mersul societății, dar a dăruit un mare număr de medalii pentru colecțiunea ei și a acceptat să fie președinte de onoare al societății.

COLABORAREA CU CABINETUL, NUMISMATIC AL ACADEMIEI ROMÂNE

O importanță mare a avut pentru propășirea Societății Numismatice înființarea Cabinetului Numismatic al Academiei Române (1910) și faptul că președintele societății, M. C. Sutz, a devenit conservatorul acestui Cabinet, iar d. Const. Moisil, numismatul Academiei Române, a fost ales secretarul societății (1913).

Cabinetul Numismatic al Academiei Române posedă cea mai mare colecțiune de monete și de medalii din toată țara, formată din vechea colecțiune a Statului și din colecțiunea pe care D. A. Sturdza o adunase la Academie. Acest Cabinet avea și o bibliotecă numismatică foarte bogată, care pe lângă operele fundamentale și scrierile curente cuprindea și principalele reviste de specialitate.

Atât colecțiunea cât și bibliotecă au fost puse de acum înainte la dispoziția membrilor Societății Numismatice și astfel aceștia au putut să se țină în curent cu progresele științei numismatice și să studieze în sala Cabinetului Numismatic.

Colaborarea strânsă dintre Societate și Cabinetul Numis-

matic a contribuit într'o mare măsură la deșteptarea unui interes tot mai intens pentru descoperirile monetare și studiile numismatice și medalistice, ca și pentru colecționarea monetelor vechi și a medaliilor. Astfel tot mai multe persoane au început să fie atrase spre astfel de îndeletniciri și prin aceasta și numărul membrilor societății a crescut.

De altă parte ședințele societății s'au ținut mult mai regulat, iar conferințele și comunicările ce se făceau la aceste ședințe au devenit tot mai interesante și mai variate, din care cauză au interesat un număr tot mai mare de intelectuali. Obținându-se și un local foarte potrivit pentru ședințele societății: palatul Camerii de Comerț, aceste întruniri au devenit publice, atrăgând numeroși auditori.

Și «Buletinul» societății a făcut progrese mari pe urma acestei colaborări. Sub conducerea d-lui Const. Moisil, această publicație a început să apară în 1913 de două ori pe an, iar dela 1914 de patru ori anual.

Având în vedere că monetele nu sunt numai monumente arheologice, ci au servit în vremea lor ca instrumente de schimb, Societatea Numismatică a început să studieze aceste monete și din punct de vedere al rolului lor comercial și în acest scop a intrat în relații cu băncile mai mari dela noi, în special cu Banca Națională, și cu persoanele cari se ocupau de istoria comerțului bancar.

În sfârșit în anul 1915 Societatea Numismatică a devenit printr'o lege persoană morală și juridică.

Această activitate, pe care societatea o desfășura în mod atât de intens, a fost întreruptă brusc prin izbucnirea războiului pentru întregirea României (1916) și n'a fost reluată decât după încheierea acestui război, care a creiat România mare.

ÎN ROMÂNIA ÎNTREGITĂ

Odată cu formarea noului regat al României, întregită cu teritoriile ce fuseseră sub stăpâniri străine, probleme noi se puneau pentru Societatea Numismatică Română. În primul rând câmpul de activitate al societății trebuia întins și asupra acestor teritorii, cari până atunci nu fusese cercetate decât în mod superficial; al doilea, numismații și colecționarii de acolo trebuiau puși în legătură mai strânsă cu societatea și înscriși

între membrii ei. De altă parte relațiile cu specialiștii din țările vecine trebuiau intensificate, spre a se putea da cercetărilor și studiilor numismatice întreagă amploarea ce o reclamau.

Din cauza strânsei legături între numismatică și arheologie, și fiindcă mulți membri colecționau și obiecte arheologice, societatea a început să publice dela 1922 și o altă revistă: *Cronica Numismatică și Arheologică*, menită să pună în cunoștință pe membri cu descoperirile noi în domeniul acestor științe.

Astfel pe lângă «Buletin», care a continuat să apară în mod regulat și în condiții tot mai bune, membrii societății au mai avut de acum înainte și o revistă de informații, care apărea lunar.

Progresele societății au atras atenția regelui Ferdinand I, care a primit să fie președintele ei de onoare.

Societatea a sărbătorit în anul 1921 pe președintele ei, M. C. Sutz, care a împlinit atunci 80 de ani de viață, prin publicarea unui număr festiv al «Buletinului». Tot în acel an a sărbătorit și pe d. prof. N. Torga, pentru împlinirea vârstei de 50 de ani. Iar în 1923 împlinindu-se 20 de ani dela înființarea societății, s'a sărbătorit acest eveniment printr'o ședință festivă și un banchet, la care au participat un foarte mare număr de membri activi și onorifici.

Cu toată criza financiară din ultimii ani, societatea a căutat să se mențină în plin progres; publicațiile ei au apărut în mod regulat, iar ședințele au continuat să se țină în mod statornic și tot mai bine frecventate.

Odată cu urcarea pe tron a M. S. Regelui Carol II (1930), societatea a primit un nou impuls spre progres, iar prin proclamarea M. Sale ca președinte de onoare la 27 Aprilie 1933, dezvoltarea ei în viitor este asigurată.

(Din «Prospectul» expoziției).

PROGRAMUL LUCRĂRILOR PRIMULUI CONGRES NUMISMATIC DIN ROMÂNIA

DESCHIDEREA CONGRESULUI

În ziua de 19 Octombrie 1933 la ora 10 dim. s'a făcut deschiderea solemnă a primului congres numismatic din România, în sala de conferințe a fundației Dalles din București, fiind de față un mare număr de membri și un numeros public de intelectuali.

D-l *Const. Moisil*, președintele Societății Numismatice Române a ținut următorul cuvânt de deschidere:

Doamnelor și Domnilor,

Sunt fericit că pot saluta astăzi în numele Societății Numismatice Române pe membrii primului congres numismatic dela noi.

Societatea noastră este mândră, că pe lângă membrii ei și pe lângă atâția cărturari români, poate saluta participarea unor numismați străini, cum este venerabilul erudit bulgar d. N. Mușmov și distinsul reprezentant al Societății Numismatice din Viena, d. E. Ludwig.

Intenția noastră n'a fost să convocăm un congres numismatic internațional — aceasta o vom face-o mai târziu — ci am voit mai întâi să ne întrunim noi, numismații și arheologii din țara noastră, invitând din străinătate numai pe acei cărturari, cari sunt membri ai societății noastre.

Și suntem foarte satisfăcuți, că pe lângă D-nii Mușmov și Ludwig, cari au venit în persoană, avem colaborarea efectivă a unor erudiți francezi, ca d-nii A. Diendonné și Jean Babelon din Paris și a fostului nostru concetățean, Monseniorul R. Netzhhammer, cari toți ne-au trimis comunicări ce urmează a fi citite aici. De asemenea suntem mulțumiți că societățile numismatice și specialiștii din toată lumea ne-au trimis adeziuni și încurajări pentru acțiunea ce o întreprindem.

Doamnelor și Domnilor,

Congresul de astăzi, ca și expoziția de numismatică, medalistică și arheologie, însemnează în primul rând încoronarea activității de 30 de ani a societății noastre în domeniul științei numismatice și a științelor auxiliare.

Căci orice s'ar zice, știința noastră numismatică se confundă în ultimii 30 de ani cu activitatea societății noastre.

Cei mai de seamă numismați din această epocă, D. A. Sturdza și M. C. Sutz, au fost membri ai societății noastre.

Cele mai multe și mai importante studii de numismatică din acest timp s'au publicat în revistele societății noastre, ori au fost scrise de către membri de ai acestei societăți.

Iar cei mai importanți și mai numeroși colecționari și amatori în domeniul numismatice s'au grupat în jurul societății noastre.

În felul acesta putem afirma cu toată convingerea, că întregă activitatea ce s'a desfășurat la noi în interesul acestei științe, a emanat, în ultimii 30 de ani, dela membrii Societății Numismatice Române și s'a desfășurat în cadrul acestei societăți.

Doamnelor și Domnilor,

Știința noastră numismatică nu este de o dată prea veche. Deși România este una dintre țările cele mai bogate din Europa în monumente monetare, primii colecționari de monete vechi nu apar la noi decât abia în a 3-a decadă a veacului al XIX-lea.

Banul Mihalache Ghica, unul dintre cei mai vechi amatori de antichități dela noi, este și cel dintâi colecționar de monete vechi. Catalogul colecției sale, intitulat: *Mes loisirs ou amusemens numismatiques*, păstrat la Academia Română, cuprinde mai ales monete grecești cari au circulat în Dacia și în Moesia inferioară: monetele regilor macedoneni; ale orașelor pontice Histria, Callatia, Tomis, Odessos, Messemvria; ale provinciei Dacia și coloniei Viminacium; și ale orașelor din sudul Dunării, ca Nicopol, Marcianopol, Filippopol, Serdica, Pautalia, etc. Apoi monete romane republicane și imperiale. Deci cam aceleași monete cari se găsesc și astăzi în cele mai multe din colecțiile formate pe teritoriul României.

În timpul ocupațiunii rusești dintre 1828—1834 marele

ban Mihalache Ghica avea tovarăși de îndeletniciri numismatice pe doctorul I. Rasty, pe marele vornic Alexandru Filipescu, pe vornicul Nenciulescu și pe Geanoglu. La aceștia s'au alăturat dintre ofițerii ruși amatori: Vladimir de Blaremburg, fiul unui mare arheolog, ofițerul de ordonanță Karneef și directorul general al carantinelor Nicolae Mavrus.

Dintre toți aceștia s'a remarcat în special Mavrus, care și-a forinat cea mai mare colecție de monete antice și a dăruit-o apoi statului. Catalogul acestei colecții de asemenea ni s'a păstrat în arhiva regretatului Dr. I. Cantacuzino, descendent indirect al lui Mavrus. El cuprinde monete grecești, romane, republicane și imperiale și formează trei dosare voluminoase.

În același timp în Moldova se ocupa cu colecționarea monetelor vechi profesorul George Săulescu, iar în Ardeal avocatul Damaschin Bojinca, autor al unei interesante cărți despre *Anticele Romanilor* (antichități romane), în care se găsește și un capitol despre monetele antice.

Dintre discipolii lui Nicolae Mavrus trei s'au remarcat ca numismați de seamă: Cezar Bolliac, D. A. Sturdza și M. C. Sutz. Aceștia sunt și cei mai distinși reprezentanți ai științei noastre numismatice în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, iar ultimul, regretatul nostru fost președinte, și-a continuat activitatea până acum câteva luni.

Sub influența acestor din urmă învățați s'a dezvoltat nu numai știința noastră, dar și societatea noastră. Munca lor continuă și stăruitoare a fost pentru noi cel mai puternic imbold. Acestui imbold îi datorăm realizările din ultimul timp; tot lui îi datorăm și congresul și expoziția noastră de astăzi.

Doamnelor și Domnilor,

În deplin acord cu intențiile și cu activitatea înaintașilor noștri, deschidem astăzi desbaterile primului nostru congres, ale cărui lucrări suntem siguri, vor constitui un mare pas înainte în dezvoltarea științei noastre numismatice.

Nu pot trece cu vederea, cu acest prilej, concursul prețios și desinteresat, pe care au binevoit să ni-l dea pentru reușita acestui congres, marele număr de învățați, istorici și arheologi, din toate colțurile țării, prezenți aici, ale căror comunicări vor contribui la elucidarea diferitelor probleme de numismatică, atât de interesante pentru noi.

Salutându-vă încă odată pe toți cei prezenți și urându-vă spor la muncă, vă rog, ca înainte de a începe lucrările să ne îndreptăm cu toții gândurile spre augustul președinte de onoare al societății noastre, spre M. S. Regele Carol II, care a binevoit să ne dea cea mai puternică încurajare prin vizita ce a făcut-o ieri expoziției noastre. Strigând cu toții împreună: Trăiască Regele, declar deschise desbaterile primului congres numismatic din România.

D-l *Em. Bucuța*, secretarul general al Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, a răspuns cuvântării d-lui Const. Moisil, printr'un entuziast discurs, din care dăm următoarele:

« Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor se bucură în deosebi că are astăzi prilejul să salute prin mine întâiul congres al Societății Numismatice Române. El e merit să fie prin comunicările felurite și savante ale ordinei de zi, în care oameni de știință ai țării stau alături de oameni de știință străini, o contribuție la o ramură a istoriei, crezută prea mult timp de un interes miniaturistic și anecdotic, așa precum apare prin expoziția organizată ca un fel de fundal și de ilustrare, o contribuție nu numai la istoria pragmatică, ci și la istoria artei. Nu numai Muzeul de antichități din București sau din țară, dar orice muzeu de pe continent, cu mai veche tradiție culturală, s'ar simți mândru să-și știe a sa toată bogăția de colecții din sălile vecine. Vechii împărați și voievozi, sau principii anonimi ai migrației popoarelor, ies din aureola domniei lor sau din negura Nordului, cu galbeni sau arginți în mână, stilizați de cei mai meșteri făurari ai timpului, sau ne întâmpină feroși cu vreun coif de aur în cap, pe care l-a găsit după atâtea secole și jucându-se în nisipul unui râu, vreun copil prahovean.

Ministerul Instrucțiunii se bucură că poate contribui la înzestrarea expoziției cu tezaurul scit, dobândit dela Berlin pentru statul român de d-l Tzigara-Samurcaș și încredințat Muzeului de Antichități și făgăduiește să ajute tipărirea unui volum, pe care-l crede trebuincios, ca să se păstreze și să înrăurească și pe cei ce n'au putut să fie de față, lucrările întâiului Congres al Societății Numismatice Române, vrednică de toată recunoașterea și recunoștința noastră ».

COMUNICĂRILE

ȘEDIȚA DELA 19 OCTOMVRIE. Intrându-se în ordinea de zi, se proclamă președinte al primei ședințe d. prof. *Teofil Sauciuc-Săveanu*, dela universitatea din Cernăuți.

D-sa după ce mulțumește pentru această onoare, dă cuvântul d-lui *N. Mușmov* din Sofia, care face două comunicări: 1. Sur la grande trouvaille de Reka Devna (Marcianopolis) și 2. Une matrice en plomb de XVII-e siècle.

D-l prof. *Ilie Minea* dela universitatea din Iași, face o comunicare despre: Influența bizantină în regiunea Carpato-Dunăreană în lumina monetelor răspândite.

D-l prof. *Paul Nicorescu* dela aceeași universitate, vorbește despre: 1. Monetele din Tyra; 2. Cruciulițe rituale.

D-na *Cornelia Costescu* din București citește comunicarea d-lui *Jean Babelon* din Paris, intitulată: Diogène et la numismatique.

D-l *V. Canarache* din București face o expunere despre Monetele regilor sciți din Dobrogea.

ȘEDIȚA DELA 20 OCTOMVRIE se deschide la ora 10,30 dim. proclamându-se președinte d. *Paul Nicorescu*, profesor la universitatea din Iași.

D-l prof. *P. P. Panaitescu* dela universitatea din București face o comunicare cu titlul: Date noi despre falsificări de monete polone în Moldova.

D-l prof. *Dr. Rudolf Grassauer* din Suceava, face următoarele comunicări: 1. Influența polonă asupra stemei Moldovei și altor blazoane de pe monetele moldovenesti. 2. Incercări de clasificare a unor monete moldovenesti. 3. Alți șilingi poloni și prusiaci falsificați în monetăria din Suceava.

Ing. *Const. G. Urziceanu* din București face o expunere asupra monetelor moderne românești.

D-l prof. *Aurelian Sacerdoțeanu* din București vorbește despre: Circulația monetară la Români în evul mediu.

D-l *I. D. Condurache*, consilier de legatie, face o comunicare cu titlul: Istoricul sistemului monetar în țările românești până la Unirea Principatelor.

D-l *Dinu Rosetti*, conservator la Muzeul Municipiului București, vorbește despre Bănăria dela Snagov.

ȘEDIȚA DELA 21 OCTOMVRIE s'a deschis la ora 10,30 dim. proclamându-se președinte d. *General Grigore Constandache*, șeful secției istorice dela Marele Stat Major.

D-l prof. *I. Andrieşescu* dela universitatea din Bucureşti, face o comunicare cu titlul: Numismatica şi arheologia la noi.

D-sa citeşte apoi comunicarea Monseniorului *R. Netzhammer*, fost arhiepiscop catolic de Bucureşti, intitulată: *Der Sonnengott im Istros*.

D-ra *Maria Holban*, profesoară la Şcoala superioară de arhivistică şi paleografie din Bucureşti, citeşte comunicarea d-lui *A. Dieudonné* din Paris: *L'origine de la livre esterlin et du marc du Troyes*.

Generalul Gr. Constandache face o comunicare despre Decoraţiile româneşti.

D-l *I. Nestor*, conservator la Muzeul de Antichităţi din Bucureşti, vorbeşte despre: Mijloacele de schimb în timpurile preistorice.

D-l prof. *Ilie Minea* citeşte comunicarea redactată împreună cu d. *Leon Boga* din Chişinău, cu titlul: Din trecutul heraldic al boierimii moldoveneşti până la sfârşitul sec. XVI-lea.

ŞEDINŢA DELA 22 OCTOMVRIE a avut loc în sala de conferinţe a Arhivelor Statului şi a fost prezidată de d-l prof. *I. Andrieşescu*.

D-l prof. *Leon Boga*, directorul Arhivelor Statului din Chişinău, a făcut o comunicare despre: Stema autorităţilor ruşesti de ocupaţie din Moldova în anii 1769—1774.

D-l *C. S. Nicolăescu-Plopşor* din Craiova vorbeşte despre: Descoperirile monetare şi vechimea creştinismului în Oltenia.

D-l *Corneliu Secăşanu* din Bucureşti, face o expunere asupra tezaurului monetar dela Crovu (Dâmboviţa).

D-l *Const. Moisil* face două comunicări: 1. Monetele lui Vladislav Basarab; 2. Inele sigilare româneşti.

D-l prof. *I. Andrieşescu* rosteşte cuvântarea de închidere a congresului, arătând marile foloase ce le-a adus ştiinţei noastre şi mulţumeşte atât conferenţiarilor cât şi participanţilor pentru concursul ce l-au dat şi interesul ce l-au arătat acestei manifestări culturale.

ESCURSIILE.—MASA COMUNĂ

Alternativ cu şedinţele congresului s'au organizat o serie de excursii în scopul de a da prilej congresiştilor să cunoască unele monumente istorice sau poziţii pitoreşti din împrejurimile Capitalei.

La Mogoșoaia. În prima zi, 19 Octombrie, după amiază, s'a vizitat palatul brâncovenesc dela Mogoșoaia, unde congresiștii au fost primiți cu o deosebită bunăvoință de către proprietarii actuali, principesa și principele *Valentin G. Bibescu*.

Construit în anul 1700 de Constantin Brâncoveanu, Domnul Țării Românești, mărețul palat așezat pe marginea lacului Mogoșoaia, într'o poziție din cele mai pitorești, s'a ruinat în cursul vremurilor, dar a fost restaurat de curând, mai ales prin îngrijirea principesei Martha Bibescu, subtila literată și artista desăvârșită, care a ținut ca lucrarea aceasta să se execute în condițiunile cele mai bune.

Congresiștii, conduși de amabili amfitrioni, au vizitat mai întâi pivnița, rămasă intactă încă în vremea lui Brâncoveanu, apoi încăperile din parter și etaj, restaurate cu neîntrecută măestrie, foisorul încântător dinspre curtea palatului și minunata loggia dinspre lac, cu coloanele ei învârtite și cu balustrada ei artistică. Mărcața priveriște ce se oferă de aici spre lac și spre pădurea din față, a devenit și mai grandioasă, datorită unei furtuni cu ploaie torențială ce s'a deslănțuit în timpul vizitei. Profitând de ea, principesa Martha Bibescu a arătat congresiștilor documentele dela Brâncoveanu, obiectele prețioase dela Vodă Bibescu, tablourile de familie și a citit pasagii din memoriile lui Lamottraye, care a vizitat acest palat scurt timp după moartea lui Brâncoveanu și a rămas uimit de frumusețea lui. La urmă s'a servit un bogat bufet.

Încântați de primirea ce li s'a făcut, congresiștii au însărcinat comitetul în ședința de a doua zi, să trimită o telegramă de mulțumire principesei și principelui Bibescu.

La Leordeni. În după amiaza zilei de 20 Octombrie, congresiștii au făcut o foarte interesantă excursie la vechiul conac boeresc dela Leordeni-Ilfov. Așezat în vârful unui promontoriu străvechi, care domină întreagă regiunea și care pe vremuri era înconjurat de un lac întins, astăzi secăt, conacul acesta este amintit în documente încă din prima jumătate a veacului al XVII-lea, ca proprietate a familiei Băleanu. Dela Băleni el a trecut prin moștenire la familia Golescu, iar mai târziu la familia Manu. Actualmente este proprietatea d-nei *Nadejda Gr. Romalo*.

Conacul cuprinde un mic castel, clădit pe temeliile vechii case a Bălenilor; pivnița lui cu bolțile în arc plin și îmbinate în calote rotunde, este cea din veacul al XVII-lea și probabil anterioară pivniței dela palatul brâncovenesc din Mogoșoaia. Parterul și etajul au fost refăcute pe la începutul veacului al XIX-lea, dar păstrează încă multe elemente arhitectonice mai vechi.

La spatele castelului se află mari dependințe de zid, iar la aripa dreaptă o frumoasă biserică paraclis, zidită în 1810 de vornicul Mihail Manu și despărțită de curtea castelului printr'un zid.

Imensa curte a castelului este înconjurată și astăzi de vechiul zid de cetate, susținut de contraforți puternici și având la intrare o poartă monumentală. Și zidul — păstrat pe o mare întindere — și poarta au fost refăcute în parte la începutul veacului al XIV-lea și poate și mai târziu.

Dela temelia zidului înconjurător la vale coastele abrupte ale promontoriului sunt acoperite de o parte cu un parc încântător și o întinsă livadă de pomi fructiferi, de cealaltă parte cu vii și grădini bine cultivate, care înaintează până departe pe terenul câștigat prin secarea lacului.

Astfel conacul dela Leordeni, fixat în punctul cel mai înalt al regiunii, înconjurat de vechi ziduri de cetate și de plantații bogate, cu castelul, paraclisul și dependințele, înfățișează tipul clasic al reședințelor boeresti, ce se găseau presărate în vremurile de demult în toate colțurile pitorești și ușor de apărat din vecinătatea Capitalei.

Proprietara actuală, d-na Nadejda Gr. Romalo, care este o erudită admiratoare și cercetătoare a monumentelor de cultură ale trecutului și o distinsă membră a Societății Numismatice Române, a făcut congresiștilor o primire din cele mai prietenești, care favorizată de încântătoarea așezare a conacului, de splendoarea unei zile calme de toamnă și de minunata priveliște ce se desfășoară asupra Capitalei și a împrejurimilor, i-a impresionat pe toți în modul cel mai plăcut. După ce au vizitat paraclisul, care-și păstrează încă întreg parfumul de acum o sută de ani, după ce au admirat vechea pivniță și parcul, congresiștii au trecut în interiorul castelului, artistic amenajat în spiritul timpului, unde li s'a servit o copioasă gustare.

Încă sub famecul frumoasei excursii și al primirii cordiale ce au avut la Leordeni, congresiștii și-au manifestat a doua zi, în ședința congresului, prin nesfârșite aclamații recunoștința lor față de d-na Romalo.

La Snagov. Ultima excursie a congresiștilor s'a făcut la Snagov în după amiaza zilei de 21 Oct. De astădată ei au fost invitații d-lui Dem. I. Dobrescu, primarul general al Capitalei și membru onorific al Societății Numismatice Române.

După ce au sosit cu automobilele în frumoasa stațiune a Snagovului, congresiștii s'au îmbarcat pe podul plutitor care i-a transportat la biserica veche a fostei mânăstiri. Aici d-nii G. D. Florescu și Dinu V. Rosetti, conservatori la Muzeul Municipal și membri ai Societății Numismatice, le-au dat explicațiile necesare: primul asupra istoricului și picturii bisericii, al doilea asupra săpăturilor ce le-a întreprins în interiorul și în afara acestui monument.

Congresiștii au făcut apoi o plimbare pe lac până la casa de odihnă a funcționarilor primăriei, unde erau așteptați de d-nii colonel Anghelescu, prim ajutor de primar Al. Cizek, director de cabinet, cari le-a oferit o gustare din partea primăriei.

Masa comună dela Capșa. După închiderea congresului, membrii lui s'au întrunit în ziua de 22 Octomarie la o masă comună la restaurantul Capșa.

Prezidată de d-na *Elena M. Seulescu*, această masă a dat prilej congresiștilor să-și exprime nu numai satisfacția pentru deplina reușită a acestei manifestații culturale, dar și dorința de a se organiza congrese și expoziții anuale rând pe rând în fiecare oraș mai mare din țară. În urma invitării făcută de d-nii Dr. Aurel Metzulescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor de a se ține viitorul congres la Craiova, s'a admis de către toți această propunere, rămânând ca să fie realizată de către membrii Comitetului central și membrii Comitetului local, care se va forma la timpul oportun.

COMUNICĂRI NUMISMATICE

NUMISMATICA ȘI ARHEOLOGIA LA NOI

Nu este vorba de a prezenta aici și acum un istoric al acestor două discipline, care nu pentru întâia oară se întâlnesc asociate într'o preocupare și lucrare comună. Recunoscute, așa precum s'a putut până acum, ca fiind de un oarecare preț pentru cunoașterea trecutului nostru, este firesc să fi avut și la noi ceva din fazele succesive pe care le-au cunoscut toate țările, în ce privește antichitățile lor de tot felul, ceea ce cu un cuvânt s'ar putea numi antichitățile noastre naționale; Germanii zic de mult «*deutsche Altertümer*», «*deutsche Altertumskunde*», iar Francezii întrebuințează curent, mai ales în timpul din urmă, termenul de antichități naționale — «*antiquités nationales*».

Fără a forța nici o notă, sunt de părere că numismatica și arheologia, cu ale lor preocupări complementare, chiar menținându-și fiecare disciplină autonomia ei specială, cuprind foarte bine — încă de pe acum — toate antichitățile noastre naționale, iar acestea la un loc, din timpurile cele mai vechi, antichități de tot felul, antichități religioase sau de caracter laic, civile sau de caracter de luptă, reprezintă — așa precum nu se apreciază încă îndeajuns la noi — o parte extrem de însemnată din însăși viața noastră trecută, când, în așa de dese răstimpuri, izvoarele propriu zis scrise lipsesc în așa de mare măsură, sau lipsesc cu desăvârșire.

Dacă e adevărat, și așa este, că fără de arheologie și de numismatică ar trebui să începem istoria noastră cu Herodot, care e așa de târziu, iar romanismul nostru cu cucerirea Daciei, ceea ce e și mai târziu și a fost precedată, precum se știe, de o întregă infiltrare lentă, care se dovedește mai ales pe cale numismatică și începe a se dovedi astăzi și arheologiceste, în tot cuprinsul Daciei preromane, înțelegem însemnătatea acestor două științe, mai cu deosebire pentru trecutul nostru îndepărtat, vremea în care încetul cu încetul am luat ființă ca popor, de legitimă existență milenară, pe aceste locuri. Numismatica se

mai seamănă cu arheologia prin faptul așa de simplu că materialul lor de lucru a fost aproape deopotrivă de durabil, iar monetele în plus au efigii, semne și nume de conducători și monarhi, deci urme scrise cu care începe istoria.

În discursul său de recepție dela Academia Română, regretatul Mihail Sutzu spunea în 1911: «Bronzul a fost primul metal monetar al omenirii». Tot așa de exact este că bronzul a fost primul metal al civilizației omenești, de care și aici la noi am avut parte, în forme care nu stau de loc mai prejos față de oricare dintre neamurile lumii. În mijlocul materialelor arheologice din vremuri relativ mai nouă, preromane și romane, de civilizație băstinașă străveche, sau de mai nouă civilizație helenistică și romanistică, ca și din epoca barbară a năvălirilor, monetele sunt, ori pe unde se găsesc mai ales prin cercetări regulate, o adevărată binefacere pentru precizarea, chiar când e cu aproximație, a vremii căreia aparțin o seamă de lucruri, a drumurilor de legătură ce au apropiat totdeauna pe oameni și despre care iarăși istoria vorbește de atâtea ori așa de puțin.

Putem veni însă și mai aproape încoace, situația se prezintă nu cu puține trăsături asemănătoare. Ce știm despre timpurile de început ale Principatelor noastre, serviți numai de izvoarele istorice propriu zise și ce știm astăzi? Numismatica și arheologia au fost aproape singurele în stare să aducă la cunoștința și în conștiința noastră, că altfel decât se credea mai înainte, n'am fost nici în aceste vremuri, iarăși de început, numai pur și simplu niște organizații modeste de țărani, ci cu mult mai mult decât atât, și, în orice caz, într'un înțeles cu mult mai complex și complet. Dacă dovezile nu sunt încă așa de multe, aceasta nu înseamnă că direcția de informare și postulate nu e cea dreaptă. Multe alte dovezi stau și așteaptă de sigur în pământ.

Ceeace însă ne interesează cu deosebire aici și astăzi, este cum au ajuns și la noi aceste discipline să constituie un câmp de lucru și o organizare cu un aport și îndatoriri mai precise, până în vremea de față, căreia aparțin modestele noastre manifestări de acum: expoziția și congresul de numismatică și arheologie, cele dintâi la noi pe acest tărâm.

Nu voi stărui asupra cronicarilor și epocii intermediare până în veacul trecut. Încă Miron Costin vorbește despre un

ban dela Ioan-Vodă cel Cumplit, găsit în ruinele unei cetăți din apropierea Romanului, chiar dacă nu-și dădea poate seama că a fost bătut într'o monetărie a Moldovei, așa precum am avut. Cronicarii știau tot ce se putea ști pe vremea lor, în orice caz mai mult decât ni s'a părut și ni se pare nouă. Ce pildă mai elocventă e alta decât că, spre exemplu, stolnicul Cantacuzino face în cronica sa chiar anumite considerațiuni foarte interesante, de cecece se chiamă astăzi teoria sau filosofia istoriei? Este foarte probabil, că încă mult înainte de veacul al XIX-lea, și la noi, oamenii umblați și cu învățătură mai multă au avut, trebuie să fi avut, ca și în Apus, anumite colecții, să fi apreciat anumite relievi și antichități, să fi privit cu atenție și înțelegere, podoabe, obiecte și monete vechi, din zestrea de familie a Domnilor și sfetnicilor lor, din nenorocire cu o viață de cele mai multe ori așa de svânturată și care deci s'au pierdut și nu au fost însemnate nicăeri.

Trebuie să ajungem în veacul trecut, acum aproape o sută de ani, pentru ca situația să ne apară mult mai clară și să ne găsim, de astă dată chiar la cele dintâi începuturi precise ale unei evoluțiuni, în cursul căreia ne aflăm și astăzi, fără ca din nefericire să o cunoaștem prea bine, deși, precum se va vedea, cred, merită cu prisosință a fi cunoscută, fiind plină de învățăminte și de sugestii utile.

Se zice, se știe și se repetă: am avut și noi precursori și în această privință; oameni de bine, desinteresăți și înțelegători, desigur ciudați pentru vremea lor, cum ciudați sunt pentru atâta lume până în ziua de astăzi, toți cei ce se ocupă cu lucruri vechi și de așa de puțin profit imediat, când nu e vorba de aur și de negoț. Alexandru Odobescu descrie așa de pitoresc cum făcea achiziții arheologice Marele Ban Mihalache Ghica, fratele mai vrâsnic al Domnitorului Alexandru Ghica și vornic sau ministru de interne până la 1842. «Această luptă, descrie Odobescu, avea din nenorocire toate neajunsurile unui război pe căpătate, în care se prăda, se răsturna și se fărâma ținutul cucerit. Marelui vornic îi plăceau anticele și pe unde auzia sau bănuia că se află antice, degrabă el trimitea ispravnici, zapcii și pomojnici ca să ridice satele, să sape și să scormone sălașele de vechi cetăți, spre a-i aduce la curtea sa din București, pietroaie, antice și bănuți».

Descrierea e pitorească, poate cu oarecari retuşări romantice. Aşa va fi fost Marele vornic, amator şi strângător cu hapca de antichităţi şi monete. Pe vremea sa, poate nici nu se putea altfel. Dar noi mai ştim şi altceva. Sunt acte scoase recent din uitare de d. profesor Ştefan Pop, directorul Colegiului Sf. Sava.

Printr'un jurnal al Eforiei Şcoalelor din Bucureşti, datat 8 Iulie 1837, se spune: «In colegiul Sf. Sava, aflându-se acum feluri de obiecturi de istorie naturală şi de antichităţi, culcese cele mai multe dintr'această ţară şi dăruite de patrioţi râvnitori de înaintarea învăţăturilor obşteşti, şi chibzuind Eforia mijloace de a aşeza aceste obiecte la un loc a le păstra în bună rânduială şi a le înmulţi cu vremea», se numeşte conservator d. Vahlstein — şi e vorba aici de conservatorul celui dintâi muzeu întemeiat astfel la noi — şi cel numit e un străin.

Avem aici obârşia muzeului de istorie naturală, instituţia model de astăzi, şi a muzeului naţional de antichităţi, împărţit astăzi în două localuri. Începutul prim al acestor muzee luase fiinţă mai dinainte în localul Colegiului, unde se clădise, în 1835, o sală anume pentru muzeu. Interesantă, înţeleaptă şi clar văzătoare, e şi concepţia legiuitorului despre primele elemente de organizare ale unei asemenea instituţii. «Indatoririle conservatorului», zice acelaş jurnal, «vor fi să se aşeze în bună rânduială şi sistematiceşte toate obiectele... să formeze şcolari cari să se deprindă cu toată lucrarea aceasta, să desemneze în natura lor toate obiectele ce se aşează în muzeu, ca să fie gata când va face trebuinţă a se da la tipar; să aibă îndatorirea a se afla în muzeu în toate zilele dela 10—12 ceasuri înainte de ameză, în vreme ce ocupându-se dumnealui (conservatorul) de îndatoririle sale, să poată fi şi muzeul deschis pentru oricare va dori să privească obiectele de muzeu. Pentru această osebită îndeletnicire, i se adaugă pe lângă leafa de lei 500 ce are ca profesor,.. lei 200 pe lună, şi într'această sumă va a-şi cumpăra dumnealui instrumentele ce-i vor trebui la preparaţie».

Cecace e şi mai interesant, — în Buletinul Oficial din 3 Noembrie 1839, Petrache Poenaru, în numele aceleaşi Eforii a Şcoalelor, publică hotărârea că: «acum când se află întocmit un depozitoriu de asemenea obiecte în Colegiul din Bucureşti, cu perspective de a se transforma în «Muzeu naţional», nimeni nu mai are voie a-şi însuşi vreun obiect de antichitate şi îndată

să-l trimită prin ocârmuire la depozitoriul din Colegiul Sf. Sava», deasemenea «nimeni să nu fie voluic a scormoni în pământ pentru a scoate obiecte de antichitate».

Avem aici în sâmbure întreg începutul organizării lucrului arheologic la noi, astăzi încă necompletă, mai ales după întregirea țării: caracterul obștesc și național al oficiului, scopul, organizare interioară, muzeografie, săpături, descoperirea și păstrarea antichităților, etc. Petru Poenaru și generația sa trebuie înseris în fruntea acestei evoluții și astăzi în curs. La 1864 se întemeiază Muzeul național de antichități. Generalul N. Mavros este unul dintre marii lui donatori. Dimitrie A. Sturza ajunge în mediul familiei acestuia părintele numismaticii românești. Alexandru Odobescu va fi cel dintâi conducător doctrinar al evoluției ulterioare pe care va lua-o întreg domeniul antichităților noastre naționale. Cesar Bolliac e popularizatorul tuturor cunoștințelor vremii lui în aceeași privință. Gr. G. Tocilescu, autorul «Daciei înainte de Romani» (1880), epigrafistul și arheologul de școală mai nouă, este unul dintre inițiatorii și îndrumătorii Societății Numismatice Române, adăpostită un timp la muzeu. Comisiunea Monumentelor Istorice desfășură de mai mult de 25 de ani o activitate prodigioasă: cercetări, restaurări și o publicație dintre cele mai frumoase și bogate din lume, totuși cu mijloace minime, pentru arheologie chiar minimale. Vasile Pârvan, întrupătorul simbolic al întregului câmp de cercetări asupra lumii noastre vechi, a murit cu gândul la un Institut arheologic și un local vrednic pentru muzeu. Peste oameni, vremea va trebui să le aducă. Potrivită, mi se pare și semnificativă îmbinare de date, în evoluția recentă a studiilor noastre despre trecut: 1870—1880, 1880—1903/04 și 1908—1934!

Unul dintre întemeietorii Societății Numismatice Române, Alexandru Cantacuzino, povestește acum aproape 20 de ani, cât de mult s'a codit și a ezitat D. A. Sturdza, ca să-și dea adesiunea la înființarea acestei societăți. Așa va fi fost. Iar noi înțelegem și de ce. Vremea prea se precipita, iar deosebirea dintre generația dela 1870 și cea dela 1903/04 și 1908 era într'adevăr prea mare. Și totuși fapta bună s'a făcut, urmată de multe altele, peste toate diferențele și discordiile, mai mult sau mai puțin firești, atâta vreme cât istoria se făptuiește și se scrie de oameni.

Drept care, fie-mi îngăduit a crede că strânsa colaborare între cât mai mulți dintre cei ce iubesc trecutul, strânși atâția în jurul acestei comemorări, reprezintă o temeinică garanție că suntem pe drumul cel bun și drept, trasat de cei ce ne-au precedat, și că întrunind mai departe sufletul tuturor celor ce ne înțeleg, suntem chemați să săvârșim, fie noi, fie cei ce ne vor urma, fapte tot așa de însemnate și hotărâtoare pentru viitor, ca acelea ale predecesorilor.

Iată ce gânduri mi-au sugerat îmbinarea în modestele noastre eforturi de astăzi, a numismaticei cu arheologia, a antichităților noastre mai vechi și mai nouă, a antichităților noastre naționale, prețuite și iubite așa de frumos de valoroșii membri ai societății noastre, întruniți la expoziția și congresul festiv din aceste zile și prin aceasta — «dreptrăvnicitori de înaintarea învățăturilor obștești», cum se spunea, cu tâlc, acum o sută de ani.

Fie-mi permis a încheia cu gândul scump desigur nouă tuturorora, mai presus de orice, al progresului continuu pentru cultura și sufletul românesc în vremile ce se deschid înaintea noastră.

I. ANDRIEȘESCU

DIOGÈNE ET LA NUMISMATIQUE

Il n'est pas, parmi tous les personnages dont l'Antiquité nous a laissé le souvenir, de figure plus scandaleuse que celle de Diogène. Scandaleuse, j'entends ce mot sans passion, je veux dire : qui heurte plus délibérément tout préjugé, toute idée reçue. La philosophie de Diogène est un extrémisme, un bolchévisme, à proprement parler. Elle proscriit tous les arts, la littérature, la musique, elle se dresse contre toute culture, au nom de la nature et de la pure raison, elle s'oppose à toute religion et à tout mysticisme, elle condamne toute vie sociale, toute convention, toute superstition, pour se réfugier dans la connaissance de soi-même, qui rend semblable à Dieu. Elle prêche pour toute règle de vie le retour à la nature, jusqu'à l'animalité, par le moyen de ἄσκησις, et fait le procès de l'État, de la propriété, des rapports sexuels, de toute loi civique.

On a noté que les préoccupations des penseurs de ce temps — et Platon, sur ce point, peut être évoqué en même temps que Diogène — impliquent une sorte de défaitisme des classes dirigeantes, un manque de foi dans l'avenir de la culture hellénique, qui, avec son armature de sentiments et d'institutions sociales, aux yeux des philosophes, ne peut plus être défendue, car c'est une cause perdue d'avance. D'où l'édification de systèmes futuristes qui abolissent d'un trait rigoureux un passé décidément périmé. Mais, tandis que Platon reconstruit la Cité, Diogène, dans sa *Politeia*, dont le texte est perdu, est violemment anarchique, et attend d'une révolution prochaine l'abolition définitive de l'État même. C'est là l'aboutissement logique de sa formule qui oppose τόχη μὲν θάρσος, νόμος δὲ φύσιν, πάθει δὲ λόγον.

L'individualisme forcené de Diogène s'accommode, sur le terrain économique, du communisme intégral. L'instrument des échanges commerciaux, la monnaie, ne devait pas échapper à sa critique nihiliste. Les numismates n'ont pas pris garde au passage d'Athénée (IV, 159 c) où il est dit que Diogène, dans

sa *Politeia*, décrète que des osselets serviraient de monnaie: Διογένης δ'ἐν τῇ εἰαυτοῦ πολιτείᾳ νόμισμα εἶναι νομοθέσει ἀστραγάλους. Il y a là une moquerie: pour prévenir l'accumulation des richesses, le Cynique propose de remplacer la monnaie de métal précieux que l'on est tenté de thésauriser, par un objet dont la valeur intrinsèque est nulle. Il aurait aussi bien dit des cailloux.

Il semble donc que Gomperz (II, 167), qui est le seul à avoir relevé le passage d'Athénée, soit dans l'erreur quand il l'interprète de la façon suivante: «Diogène propose l'institution d'une sorte de papier-monnaie, l'argent-osselet, destiné à remplacer les métaux précieux comme moyen d'échange, et à prévenir l'accumulation de la richesse mobilière. En cela, probablement sans s'en rendre compte, car son esprit répugnait à tout ce qui était histoire, le Cynique imitait la monnaie de fer des Spartiates».

En effet, la monnaie de fer légendaire des Spartiates ne saurait être considérée que comme une monnaie fiduciaire, une monnaie obsidionale qui, dans l'esprit de l'autorité qui l'émet et des chalands qui la reçoivent, représente fictivement une valeur réelle, valeur pour laquelle elle pourra être échangée lorsque les circonstances le permettront à nouveau. Rien n'empêche de l'accumuler et de la thésauriser. Au contraire, les osselets de Diogène ne sont pas des billets de banque, mais la monnaie dérisoire du pays d'Utopie.

Il est assez curieux de rapprocher de cette boutade du philosophe sordide ce que Diogène Laërte nous a conté de l'histoire de son célèbre homonyme. Dès sa jeunesse, le Cynique avait appris à traiter les deniers de l'État ou des particuliers avec désinvolture. Voici, pour mémoire, le texte en question (VI, 2. 20):

«Diogène de Sinope était fils du banquier Ikesios. Dioclès dit que, son père étant à la tête de la banque de l'État, il fabriqua de fausse monnaie, et dut prendre la fuite. Mais Euboulidès, dans son histoire de Diogène, dit que c'est ce dernier qui fut l'auteur de ce délit, et qu'il fut arrêté en même temps que son père. Il déclara lui-même, à l'ordalos, qu'il avait frappé de la fausse monnaie. D'après quelques-uns, il était proposé à la frappe des monnaies, et sollicité par les ouvriers,

il se rendit à Delphes ou à Délos, patrie d'Apollon, pour demander s'il fallait faire ce qu'on lui conseillait. Et l'oracle lui ayant concédé le τὸ πολιτικὸν νόμισμα (il y a ici un jeu de mot, on peut entendre: les institutions de l'État ou la monnaie), ayant mal compris, il falsifia la monnaie. Pris sur le fait, il fut exilé, ou, selon d'autres, il eut peur et s'enfuit. Quelques-uns disent qu'il prit des monnaies chez son père, et les falsifia, que l'un fut arrêté et mis à mort, tandis que l'autre s'enfuit, vint à Delphes, qu'il demanda à l'oracle non pas s'il fallait frapper de fausse monnaie, mais ce qu'il fallait faire pour devenir célèbre, et qu'il reçut cette réponse».

On voit que si la légende de Diogène faux-monnayeur avait frappé les esprits, la tradition manquait de précision. Mais retenons que dans tout ceci deux notions sont confondues, et que le narrateur reste loin d'une réalité qui lui demeure étrangère: il n'a pas la notion concrète de ce dont il parle, et il emploie deux expressions qui désignent deux actions fort différentes. D'une part παραχαράττειν τὸ νόμισμα ne peut signifier que fabriquer de faux coins pour frapper la monnaie, d'autre part τὸ κέρμα κίβδηλεῖν veut dire altérer la monnaie, en dénaturer la composition matérielle, le métal.

Nous ne saurons jamais exactement la nature du méfait soit de l'ingénieux philosophe, le meilleur des disciples d'Antisthène, soit de son père. Il demeure que père et fils méritent d'être châtiés comme faux monnayeurs dans l'Enfer de Dante.

Or, nous possédons des monnaies de Sinope, dans la série que les auteurs du *Recueil des monnaies grecques d'Asie Mineure* placent de 360 à 320 environ, av. J. C., qui portent le nom d'Ikesios. J'entends des monnaies sur lesquelles, en qualité de magistrat officiellement chargé de l'émission monétaire, le père de Diogène a apposé sa marque de contrôle: ΙΚΕΣΙ ou ΙΚΕΣΙΟ, à côté du nom de la ville: ΣΙΝΩ, et du type traditionnel de l'aigle et du dauphin (*Rec. des mon. gr. d'Asie Mineure*, I, i, 2e éd. p. 193)

Le poids des drachmes de cette série est tellement irrégulier qu'il a dû favoriser de la part des fonctionnaires responsables des fraudes difficiles à déceler. «D'une façon générale, dit Percy Gardner (*Hist. of ancient coinage*, p. 264) nous pouvons observer dans la région de l'Euxin, une chute graduelle dans

le poids de la drachme, de l'étalon éginétique au persique. Il est probable que les villes de la côte trouvant que leur monnaie était tarifée au taux persique, considérèrent qu'elles n'avaient aucun avantage à dépasser l'étalon perse. En même temps, il faut admettre qu'il n'y a pas d'abaissement régulier et uniforme dans le poids, quelques-unes des monnaies du IVe siècle se trouvent être plus lourdes que d'autres plus archaïques. En fait, l'irrégulation de poids des monnaies de Sinope de même type et de même aspect est un phénomène remarquable, dont nous ne saurions aisément trouver la raison».

Une autre observation est assez troublante. Les monnaies de Sinope de cette époque, qui nous sont parvenues en grande quantité — voyez les trouvailles analysées dans la *Numismatic Chronicle* en 1920 et en 1930 — et qui par la même témoignent de l'activité commerciale de la ville, de l'extension de son trafic, son très souvent cisaillées. C'est là un moyen de contrôle qui permet de s'assurer, assez brutalement, du bon aloi du métal, du moins de se rendre compte d'un coup d'oeil si la pièce suspecte est fourée ou non. Soit que l'irrégularité du poids ait attiré l'attention des changeurs, soit que l'histoire fâcheuse d'Ikesios et de Diogène ait valu à ce numéraire une peu flatteuse réputation, il semble certain que la confiance ne régnait pas en ces parages. La drachme de Sinope n'était pas une devise à accepter les yeux fermés.

Par contre, il est assez piquant de constater qu'à l'époque romaine, sous le règne de Trajan probablement, le souvenir de ces peccadilles un peu fortes qui marquèrent les débuts du Cynique dans sa brillante carrière, n'empêchaient pas les Sinopiens de graver son effigie sur leurs petites pièces de bronze. Un exemplaire en est parvenu en 1914 au Cabinet des Médailles de Paris (Rev. Numismatique, 1914, p. 14).

JEAN BABELON

ISTORICUL SISTEMELOR MONETARE ÎN ȚĂRILE ROMÂNE PÂNĂ LA 1867 ¹⁾

Dacă ați întreba astăzi pe orice persoană, cu care veniți în contactul zilnic, dacă ar putea trăi fără bani, sunt sigur că v'ar privi mirată de o asemenea întrebare, apoi ar răspunde, imediat, că fără bani viața nu e posibilă. Și cu multă dreptate, căci fără bani nu-ți poți procura nimic, începând cu lucrurile de prima necesitate și mergând până la satisfacerea poftelor celor mai exagerate. Poporul a cristalizat într-o formulă plastică rolul monetei în viață când a spus: «banul ca o cumpănă toate potrivește după al său preț».

Dacă lucrurile stau astfel, atunci s'ar putea crede că banul, sub formă de monedă, a trebuit să existe decând lumea și că de îndată ce omul a intrat în viața de comunitate, a trebuit să existe și acest mijloc de schimb.

În realitate lucrurile nu stau tocmai așa. A fost o epocă când moneda nu exista de loc. Toată civilizația orientală, cu mii de ani înainte de era creștină, n'a cunoscut banii ²⁾. Abia cu 7 secole înainte de Hristos, Lidienii au bătut prima monedă.

Până la apariția monetei, oamenii își satisfăceau nevoile

1) N. Iorga, *Rolul monetei în trecutul nostru* în «Buletinul Instit. Econ.» II, 1923. C. Moisiș, *Considerațiuni asupra monedelor lui Mircea cel Bătrân*, în Bulet. Soc. Numismatice Române pe anul 1913 și în broșura separată 1913. — *Efigiile monetare ale Domnilor români*, l. c. vol. XII; — *Contribuțiuni la originea cuvântului «ban»* l. c. XV; — *Obiecte de schimb anterioare invențiunii monedelor*, l. c. XVIII; — *Din numismatica Olteniei* în Arhivele Olteniei 1923. — N. Docan, *Notiță despre monetele lui Petru Mușat*, 1907; — *Studii privitoare la numismatica Țării-Românești*, 1910; — G. Severeanu, *Contribuțiuni la studiul începuturilor numismatice Țării Românești*, în Bulet. Soc. Num. Rom. 1915. — D. Sturza, *Memoriu asupra numismaticei românești*. — M. Sutz, *Origina monedelor* în Bul. Soc. Num. Rom. 1919. — G. Zane: *Probleme monetare din trecutul economiei noastre naționale*, 1927; — *Sisteme monetare și monede principale din veacurile trecute*, 1928. — Dr. Rudolf Gassauer, *Der gegenwärtige Stand der moldauischen Münzkunde*, 1931. — C. I. Băicoianu, *Istoria Politicii noastre monetare și a Băncii Naționale*, I, 1932.

2) C. Moisiș, *Tradițiile pricitoare la invenția monedei* în Bul. Soc. Num. Rom. XVIII. p. 90.

lor prin schimbul în natură a obiectelor, cunoscut sub denumirea de «troc»¹⁾. Și au trăit oamenii multe veacuri sub acest regim și sunt și astăzi triburi sălbatice în Africa unde schimbul se face în natură. Nu este locul să arăt toate dificultățile ce rezultă din schimbul în natură. De aceea acest mijloc de circulație a bunurilor nu se întâlnește decât la începuturile unor înjghebări rudimentare, când schimburile sunt puțin numeroase și când, fiecare, în cercul restrâns dimprejurul lui, își putea satisface singur propriile lui nevoi.

Când popoarele înaintează în civilizație, atunci ele părăsesc în parte sistemul trecutului, adică al schimbului de obiect contra obiect sau serviciu, introducând un echivalent în metal prețios, care prin cântărire determină valoarea obiectelor, cunoscut în știință sub denumirea de «sistemul ponderal»²⁾. Subt această formă însă metalul prețios nu era ușor de mânuit și nici la îndemâna oricui. Pentru înlesnire, metalul a fost separat în bucăți de o anumită greutate și valoare formând moneda, care avea putința să circule fără niciun inconvenient, așa cum o cunoaștem și astăzi.

După aceste explicații succinte asupra schimburilor, se pune întrebarea: *Cum s'a petrecut lucrurile la Români?* Influența de teoriile admise în deobște cu privire la fazele prin care, în cursul veacurilor, a trecut circulația bunurilor, unii din cărturararii noștri, istorici de seamă, au susținut că la Români, ca și la alte popoare, a fost o epocă când nu exista moneda și de aceea schimburile se făceau în natură.

Această părere trebuie înlăturată, deoarece ea nu se justifică nici prin starea de lucruri existente în acele timpuri și e contrazisă, totodată, de toate documentele cari ne vorbesc de Români. În adevăr, avem mărturii sigure că în ținuturile românești au circulat bani cu mult înainte de întemeierea celor două Principate, al Țării-Românești și al Moldovei. Dacă ne ridicăm în trecut, schimburile în natură erau mai frecvente și acest lucru se explică prin raritatea monetei și mai ales prin greutatea ce întâmpina o anumită categorie de persoane de a

1) În secolul al 17-a, schimbul în natură în Țările Române era cunoscut sub denumirea specială de «a buciului».

2) M. C. Sutz: *Ponduri și monete din orașele noastre pontice; L'évolution pondérale dans l'antiquité. Les monnaies de bronze romaines du Haut-Empire.*

și-o procura. Baniii nu pătrunseseră încă în cele mai răslețe așezări românești.

Schimburile în natură s'au practicat până târziu în secolul al XVIII-a în Țările Române și cine ar putea susține că atunci nu exista monedă? Sunt numeroase documentele interne care ne relatează schimburi de proprietăți contra vite sau robi țigani ori produse de ale solului.

În 1612 se dă un cal pe un țigan cu femeia și copiii săi. Pela 1657 se vinde un sat pe Prut pe 50 boi, 50 vaci cu vițeii și 17 vaci grase. În 1710 cu 30 vedre de miere se cumpără o țigancă, iar în 1750 cu 5 poloboace de miere se cumpără o proprietate. Într'un zapis din 1706 citim: «... și am vândut dumisale mătușii meali Negrușși această moșie ce se scrie mai sus, drept o vacă cu vițel...»¹⁾.

Câte odată, în acelaș act, se vorbește de preț stabilit parte în vite, cereale, robi, parte în monedă¹⁾.

În 1619 se cumpără o moșie cu 1400 aspri și 2 boi. O țigancă este plătită cu 40 lei și 2 boi; altă dată 3 seliști se plătesc cu 550 taleri de argint, 3 perechi boi și 10 vaci cu lapte. Într'un document din 1760 citim: «cari vie am vândut-o... cu tocmeala ce am făcut și mi-au dat plata vieii trei vaci cu vițai și 2 mânăzate și un gonitor și șase lei bani...»²⁾.

Schimburile în natură se practică și azi la satele de grădinari și până la actuala lege a Monopolului alcoolului de cârciumari, care dădeau băutura pe cereale și vite.

Prin urmare, schimburile în natură nu dovedesc inexistența monetei la Români, ci ele înlocuiesc moneda, acolo unde ea e rară sau lipsește.

Care au fost banii ce circulau înainte de întemeierea Principatelor nu se poate preciza. Orice ipoteză, în această privință, e riscată. După așezarea domniei autonome în Țara Românească și în Moldova, constatăm, pe lângă monetele străine, care circulau în ambele State, și existența unor monete naționale proprii.

În această privință avem numeroase dovezi atât în docu-

1) Iorga, *Istoriile Domnilor de Const. Filipescu*, pag. 25 nota; Hurm: *Documente*, II, 2, p. 135; XY, 1, pag. 216. — A. Ștefulescu, *Gorjul istoric*, pp. XLVIII, XLIX, I.; *Ștămba*, pp. 111, 112; *Crasna*, pp. 86, 114.

2) Documentele sunt citate după G. Zane, *Probleme monetare din trecutul economiei noastre naționale*.

mente externe cât și în cele interne și mai ales în privilegiile comerciale acordate de Domnitori negustorilor străini.

Pe de altă parte, monetele românești, păstrate în colecții particulare sau descoperite în ținuturile românești, ori la vecini, vin să completeze documentele scrise.

Aceste documente și tezaure au fost studiate cu multă competență de istoricii și mai ales de numismații noștri și concluziile la cari ei au ajuns aruncă o lumină vie în acest domeniu și deschid noi orizonturi pentru cunoașterea trecutului nostru monetar.

Cercetând mai de aproape aceste izvoare, putem distinge în istoria monetelor românești, șase epoci și anume:

1. Epoca națională a monetelor românești, pe care unii scriitori au numit-o și «*perioada medievală sau a numismaticii vechi*». Ea cuprinde monetele bătute în Țările Române dela întemeierea lor și până la sfârșitul domniilor lui Neagoe Basarab (1521) în Țara Românească și a lui Bogdan Incrucișatul (1517) în Moldova.

2. A doua epocă, pe care am putea-o numi «*perioada numismaticii moderne*», cuprinde monetele bătute întâmplător de unii Domni Români, imitând tipuri de monete străine. Această epocă se întinde dela începutul secolului al XVI-a, până la Fanarioți.

3. A treia epocă am putea-o numi «*perioada haosului monetar*», care începe dela întronarea regimului fanariot și merge până la Regulamentul Organic. În această epocă nu mai există nici urmă de monete românești, ci numai monete străine, care circulă din abundență în ambele Principate.

4. A patra epocă s'ar putea numi «*epoca regulamentară*» și ar cuprinde istoricul circulației monetare dela Regulamentul Organic și până la Unirea Principatelor (1859).

Domnia lui Cuza Vodă, prin năzuințele de a pune capăt haosului monetar, constituie o a 5-a epocă în evoluția noastră monetară, iar reforma din 1867 o a 6-a și ultima etapă în așezarea pe baze temeinice a unui sistem monetar, care dăinuște și astăzi.

Fără a intra în prea multe detalii, voi încerca, pe bază documentară, să fac o expunere rezumată, dar cât mai completă posibilă, a acestor faze din trecutul nostru monetar.

Cu mult înainte de întemeierea Principatelor au circulat desigur diferite monete străine în ținuturile românești. Schimburile comerciale, oricât de reduse ar fi fost, nu se făceau numai în natură, ci și cu bani gata și negustorii străini aduceau la noi, în afară de mărfuri, și monete de aur și argint, cu cari plăteau produsele ce cumpărau. Ce fel de bani veneau pe acele vremuri la noi e greu de precizat.

Odată cu așezarea Domniei neatârnată lucrurile se schimbă. Incepând din veacul al XIV-a există numeroase documente, cari ne vorbesc de monetele ce circulau în Principatele Române de curând întemeiate.

Probabil că dinarii banali «denarii banales», moneta curentă de argint a regilor unguri, a cărei amintire a rămas în cuvântul «ban» până astăzi, au circulat și la Români. S'au găsit în săpăturile dela Curtea de Argeș din aceste monete și în alte tezaure ¹⁾.

În schimb, atât documentele externe, cât și actele interne, și mai ales privilegiile comerciale acordate de Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun și de urmașii lor negustorilor străini ²⁾ în privința taxelor vamale, menționează ca monete curente, până în secolul al XVI-a în Țara Românească: fertunul, perperul, ducatul, asprul, banul și florinul, iar în Moldova: zlotul, rubla de argint și groșul, pe lângă alți bani, care-i întâlnim mai rar.

Înainte de a da câteva lămuriri asupra fiecărei din aceste monete, voi observa că în actele interne, cari se referă la comerț sau la tranzacții asupra proprietății, se vorbește de florini, ducați, aspri, bani în Țara Românească și de zloți și groși în Moldova, ceea ce înseamnă că aceste monete circulau în realitate, pe când fertunul și perperul, menționați în privilegiile comerciale, erau numai monete de socoteală.

Fertunul reprezintă teoretic o cantitate de argint egală cu un sfert de marcă și era în uz în Ungaria, fără să fi existat însă ca monedă propriu zisă. În limbajul obișnuit el se con-

1) C. Moisil, *Numismatica și descoperirile dela Curtea de Argeș*, în «Cronica Numismatică» 1920.

2) Hurm. *Documente*, XV, pp. 1-2; 19, 597, 651. — I. Bogdan, *Relațiile cu Broșovul*, I, pg. 3, 10, 17, 22, 29, 32, 107, 182; *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pg. 169, 261, 271, 329. — *Arh. Ist.* I, I, pp. 3, 84.

funda cu florinul unguresc, de care vorbesc mai târziu documentele ¹⁾.

Cât privește *perperul* (lat. *perperus*, *perpele*) ²⁾ el reamintea o monedă de aur bizantină numită «*iperperon*», ceea ce în grecește înseamnă «ban de aur». Această monedă, foarte prețuită în Orient și în Balcani, trecuse și la Români și i se zicea «părpăr», de unde și numele unei dări de mai târziu, în veacul al XVIII-a, de «părpărit». În sudul Dunărei, mai ales în Bulgaria, *perperul* a fost moneda curentă în secolul XIII și al XIV, cu care se plăteau dările și se făcea comerțul în Marea Neagră. Despre existența *perperului* în Țara Românească face mențiune un act intern din timpul lui Vlaicu Vodă (1364-1380) ³⁾ care dăruiește, din casa Domnească, mănăstirei Vodița câte 1000 de *perperi* anual; iar câțiva ani mai târziu, o socoteală genoveză din 1392 pomeneste de «*perperi de Valachia*» ⁴⁾ cheltuiți de un curier pe timpul lui Mircea în Țara Românească și se dă și echivalentul lor, că 10 asemenea *perperi* munteni val'orau 3 *perperi* bizantini și 12 fracțiuni. Privilegiul comercial acordat de Mircea cel Bătrân în 1413 Brașovenilor prevede deasemenea plata unor taxe vamale în *perperi*, cari sunt menționați și în privilegiile ulterioare. Cu toate acestea, nu s'a găsit până astăzi nici un *perper* muntean, ceea ce ne face să credem că el n'a existat decât ca monedă de socoteală. Acest lucru îl deducem din faptul că *perperul* nu e menționat în textul latin a privilegiilor comerciale, iar într'o scrisoare a Împăratului Sigismund (1426) către Sibieni, vorbindu-se de plata mercenarilor de către Dan II, voevodul muntean, se spune că un călăreț se plătea cu o *perperă* și 3 pedestri tot cu o *perperă* ⁵⁾, ceea ce denotă că era o monedă de socoteală. Așa se și explică de ce în a doua jumătate a secolului al XV nu se mai vorbește de *perper*.

În schimb, *ducatul*, care era o monedă de origină apuseană, venețiană, se împământenise atât de mult în Țara-Românească încât ajunsese a fi monedă națională curentă în care se plăteau dările, taxele, vămile și se încheiau toate tranzacțiile interne

1) Docan, *Studii asupra numismaticeii Țării Românești*, pp. 64, 65, 67, 71, 72.

2) St. Nicolaescu, *Despre perperi*, în *Bul. Soc. num.* tom. XIX, pag. 14.

3) A. Stefulescu, *Tismana*, 48.

4) Decan *l. c.* p. 59; Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 54.

5) Docan, *ibidem*, p. 62.

în tot decursul veacului al XV-a. Dela o bucată de vreme termenul «ducat» începuse să fie întrebuițat în sensul de «bani». Când Vlad Țepeș comunică în 1476 Brașovenilor că n'are bani să plătească pe mercenari, scrie: «Dar Domnia mea acum n'am ducați ca să le plătesc leafa»¹⁾; iar, mai târziu, Vlad Călugărul, plângându-se Brașovenilor că în Schei li s'a furat oamenilor săi niște sume în florini, le spune: «Și-au ținut astfel calea oamenilor Domniei mele și le-au luat acești ducați»²⁾, deși în realitate li se luase florini. În sfârșit, într'o scrisoare adresată la 4 Aprilie 1425 lui Dan II, Împăratul Sigismund îi spune să nu silească pe Brașoveni să primească banii numiți în limbajul comun «ducați» «monetam vestram quae in vulgari wolachali ducat nuncuparetur»³⁾.

Din redacția latinească a privilegiului din 1413 reese că ducatul corespundea dinarului și că un fertun era socotit 24 ducați, iar o perperă valora numai 18 ducați.

Toate aceste documente dovedesc că ducatul a fost unitatea monetară în Țara-Românească până la dispariția lui la sfârșitul secolului al XVI-a⁴⁾.

Cât privește *banul*, el era de sigur o monedă indigenă, care datează cel puțin de pe vremea lui Mircea cel Bătrân și s'a păstrat până astăzi, variind numai în ceea ce privește metalul din care era bătut și deci și valoarea lui.

Asupra originii banului s'a emis mai multe ipoteze. Cea mai plauzibilă este aceea care consideră banul ca derivând din acei «banali slavoni» cari circulau în Ungaria și Transilvania și de unde denumirea a fost împrumutată în Țările Române pentru o anumită monedă de mică valoare. Banul era a $\frac{1}{3}$ parte din ducat și la origină era o monedă de argint.

În actele interne relative la transacții comerciale, la dări, la transmisiuni de bunuri, întâlnim foarte des menționat *asprul* începând din prima jumătate a veacului al XV⁵⁾. De aspri nu

1) I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașorul*, I, p. 99.

2) Bogdan, *l. c.* p. 199.

3) Hurm. *Doc.* XV, 1, pag. 14. Bogdan, *Relațiile*, I, pag. 64 a. 1431 se vorbește de ducați de cei vechi.

4) Bogdan, *Relațiile*, p. 67, 76.

5) I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV, XVII Jahrhundert*, p. 182.

se vorbește niciodată în privilegiile comerciale, ei sunt însă menționați în documentele străine.

În 1452, Ion de Hunyadi invită pe Brașoveni să nu mai primească aspri și nici altă monedă a Țării-Românești ¹⁾. De asemenea, în 1505, regele Ungariei vorbește de «asperas», care erau în uz în Țara-Românească și precizează chiar că erau în circulație «aspri buni» și «aspri răi».

Asprul era o monedă de argint, care în decursul istoriei a reprezentat variante multiple. În țările-Române asprul apare în secolul al XV-a, ca o monedă mică de argint și continuă până la sfârșitul secolului al XVII-a să aibă un rol de seamă. Când apare piastrul turcesc, asprul devine submultiplul său legal, valorând a 120-a parte din piastru.

Din documentele secolului al XVI-a și următorii se pare că pe lângă piastrii turcești, mai erau și alții denumiți «aspri buni». Valoarea asprului a variat, începând din secolul al XV-a, când un florin valora în 1487 cam 12 aspri, ajungând în 1507 să se schimbe florinul cu 50 aspri. În 1591 găsim aspri vechi și aspri noi, 41 vechi valorând 33 de cei noi. Asprul a servit nu numai pentru nevoile interne, ci uneori și pentru cele externe, ca plata haraciului în Turcia în timpul lui Gavril Movilă (1618—20) ²⁾.

Serii noi de aspri fiind puse mereu în circulație de către Turci, asprul s'a depreciat mult în Principate, ajungând să se confunde cu banul. Se făcea însă în actele interne deosebirea între «aspri noi» și «aspri de argint». Ion Vodă cel Cumplit a bătut un aspru de aramă. Din cauza deprecierei continue și a introducerii altor monete, asprul dispărea din Țările române la sfârșitul secolului al XVII-a, dar reapare în secolul al XVIII-a ca monedă de socoteală în catastihul vămilor moldovenești din 1765, unde e considerat ca o subdiviziune a *groșului*.

Cât privește *florinul*, el nu era o monedă națională, ci uua de aur de proveniență ungurească. În documente e pomenit în prescurtare «ug» sau «ughi». Circula de mult în Țările Române și i-se mai zicea uneori și «zlot unguresc» sau încă «galbeni ungurești», sub care nume îl întâlnim până la sfârșitul veacului al XVIII-a.

1) Hurm. Doc. II, 2, pag. 15.

2) St. Grecianu, *Istoricul unei moști boereste-Grecii*.

În Moldova, găsim pomenindu-se în toate documentele interne, începând din secolul al XV, «zlot»-ul, care era o monedă de aur, un florin, împrumutat dela genovezii dela Caffa. Cum această monedă se introduse în Moldova pe calea ruso-polonă, i s'a zis «zlot tătäresc», iar în documentele scrise latinește i se zicea «floreni tartaricales»¹⁾ spre a-i deosebi de alți zloți. Zloții au circulat în mare abundență în Moldova, până în sec. al XVII-a și erau considerați ca o monedă proprie acelei țări, de unde și denumirea de «zloți moldovenesti»²⁾. El avea acolo forță liberatorie legală, căci se plăteau cu dânsul birurile, gloabele și garanțiile în justiție. Cuvântul a trecut și în terminologia fiscală unde găsim o dare «zlot», apoi «zlotăș», numele dat strângătorului de dări, de unde «boierii zolași», «zlotărie și carte de zlotărie», expresiuni ce le întâlnim până în secolul al XIX-a.

Începând din veacul al XVIII-a, sub denumirea de «zlot» se înțelegeau în Țările Române două monete deosebite: una de aur care nu mai era florinul genovez, ci «ughiul», banul de aur unguresc; cealaltă monedă, care se chema tot «zlot», era un ban de argint, un florin, căruia i se mai zicea și «zlot valach» sau «românesc»³⁾ ori «vechi», din cauză că circula mai mult în țara românească, după cum ne spune un document: «floreñs vero qui ex Valachia plerumque veniunt et slothones valachici nominantur»⁴⁾.

Se pare că tot zlot și numia și piastrul turcesc bătut în 1718 și care valora 80 de aspri cât și moneda de aur numită zlot. Acest lucru e confirmat de documente, care vorbesc de «zloții valachi» și de «zloții turcești».

Valoarea zlotului a început să scadă după 1700, când dispare ca monedă bătută și devine o monedă de socoteală.

Moneta națională moldovenească, de care pomenesc documentele, începând dela Petre Mușat, se cheamă *groși*, care se apropia ca greutate de «grossi ruthenic ales», bătută pentru Galiția și Polonia, după așa zisul sistem monetar «rusesc». Groșii moldovenesti erau niște monete de argint și constituiau

1) Iorga, *Studii și Doc.* XXIII, 331.

2) Iorga, *Istoria Comerțului*, I, pag. 123.

3) Iorga, *Studii*, XXIII, 303, 425; — Hurmuzaki, *Doc.* XV.

4) *Iurm. Doc.* XV a. 1538.

unitatea monetară, în care se socoteau taxele vamale în toate privilegiile comerciale, începând dela Alexandru cel Bun, deși tranzacțiile interne se făceau în zloți.

Documentele mai vorbesc și de *ruble de argint*, care erau o monedă «frâncească», adică italiană, introdusă în Moldova probabil tot de genovezii dela Caffa.

Din prima jumătate a secolului XVI-a nu se mai bat monete naționale în Țara-Românească și nici în Moldova, decât în mod cu totul excepțional.

Din cele expuse până acum rezultă deci că dela întemerea Principatelor și până în secolul al XVI-a, adică în prima perioadă, care am denumit-o «epoca monetelor naționale» au circulat în ambele Țări Române, pe lângă bani străini, și monete românești, bătute aproape fără întrerupere de Domnitori, în scopul de a face față necesităților comerțului din lăuntru și poate și din afară.

Documentele scrise, cunoscute până acum, cari ne vorbesc de monete naționale românești, nu ne dau însă descrierea lor și nici unul din amănuntele ce le caracterizau.

Aceasta o va lămurii numeroasele monede românești, ce s'au păstrat în diferite colecții și în tezaure desgropate, fie în ținuturile românești, fie la vecini. Atari comori se descopăr neîntrerupt până în zilele noastre.

Ca tezaure mai importante, prin numărul monetelor ce ele conțineau, putem cită:

1. Tezaurul descoperit în 1875 în județul Prahova și cuprinzând monete din Țara Românească, anterioare lui Mircea cel Bătrân precum și monete bulgărești.

2. Tezaurul găsit în 1891 la Resava, în Serbia, conținând monete bulgărești, moldovenești și muntenești, de dinainte de 1386.

3. În 1906 s'a descoperit pe dealul Bădila, din județul Tulcea, un tezaur de mai multe mii de bucăți monete din timpul lui Mircea cel Bătrân, Petru Mușat și ungurești.

4. În 1912 s'a găsit în orașelul Siret din Bucovina vreo 300 monete boheme, polone și moldovenești dela Petru Mușat și 35 monete muntene de dinainte de 1386.

5. În 1914 s'a descoperit în apropiere de orașul Slatina un tezaur de monete bulgărești și muntene, anterioare lui

Mircea cel Bătrân, care se apropie de monetele din tezaurele dela Resava și Siret.

În sfârșit, tezaure mai mici putem aminti pe cele găsite la Schineni (Tutova) și Mămureni (Bacău) și cari cuprind monete dela Petru Mușat și fratele său Ștefan, precum și altele găsite în diferite localități din țară!).

Din cercetarea numeroaselor monete românești, ce se găsesc în aceste tezaure, cum și a celor din colecții particulare, putem fixa tipul monetelor, sistemul monetar din care ele făceau parte, cât și numele Domnitorului care le-a bătut.

În privința vechimei monetelor, după datele cunoscute până acum, putem conchide că primul Domnitor, care a bătut moneta în Țara Românească, a fost Vlaicu-Vodă, iar în Moldova Petru Mușat, căci dela Domnitorii anteriori lor nu s'a găsit până acum nici o moneta și nici documentele scrise nu fac vreo mențiune în această direcțiune.

În ceea ce privește forma celor mai vechi monete românești și caracteristica lor, o descrie amănunțită a tipurilor de monete dela diferiți Domnitori, ar depăși cadrul acestei expuneri ²⁾

Mă voi mărgini numai să spun câteva cuvinte despre aceste monete.

În Țara Românească moneda națională a fost de argint și de 2 tipuri: monete fără efigie și monete cu efigie. Cele fără efigie sunt cele mai vechi și le găsim în continu până la dispariția monetei indigene, pe când cele cu efigie nu datează decât de la sfârșitul Domniei lui Mircea cel Bătrân. Obiceiul de a pune chipul Domnului pe moneta e un obicei medieval pe care-l întâlnim și la vecini.

Ca înfățișare aceste monete prezintă totdeauna pe o față un scut dispicat, având într'un câmp mai multe dungi orizontale, iar în celalt câmp o siglă, una sau două flori de crin sau uneori câmpul gol. Pe cealaltă față vechiul tip are un coif, pe care stă o acvilă cu aripele strânse și cu capul întors spre

1) C. Moisil, *Monete și tezaure monetare în România Mare*, în *Bul. Soc. Numismatice Rom.* XV, pag. 78; XVII, pag. 58; XVIII, pag. 90; *Noi descoperiri monetare în România*, *ibid.* XXI, pag. 17

Dr. G. Severeanu: *Tezaurul din Gherghina*.

2) C. Moisil: *Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân; Efigiile monetare ale Domnitorilor români; Numismatica Dobrogei; Monetele lui Radu I Basarab; Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute*. G. Severeanu, *Efigia monetară a lui Radu I Basarab*, în *Bul. Soc. num. rom.* XVIII, p. 110.

stânga și numai rareori acvila e conturată. La unele serii de monete mai vechi, dintre aripele acvilei este o cruce lungă, care se înalță până în dreptul ciocului; la alte monete crucea este înlocuită prin alta mai mică așezată la începutul legendei. În câmpul liber din fața acvilei se află de regulă o siglă sau o stea.

Legendele de pe monete, chiar sub acelaș Domnitor, sunt uneori slave, alteori latine; sunt și monete care au pe o parte legenda slavă, iar pe cealaltă legenda latină, dar aceste sunt mai rare; ca și hrisoavele și peceteile domnești, monetele de asemenea erau scrise când în limba slavă, când în cea latină. Acest lucru se explică prin raporturile pe care Țara Românească trebuia să le țină cu lumea slavă (Bulgari și Sârbi) și cu vecinii Unguri, care adoptaseră civilizația apuseană.

În ce privește monetele naționale moldovenești, ele sunt tot de argint ca și cele din Țara Românească și prezintă pe o față un cap de bou, având între coarne o stea, cu 5 raze, iar de o parte și de alta câte un atribut, dintre care mai totdeauna o semilună, iar celalt diferit: o rozetă, o stea, un buzdugan, etc., și o legendă cuprinsă între 2 cercuri de perle și despărțite printr'o cruce, o rozetă, etc.

Pe partea cealaltă, ele au un scut împărțit dealungul în 2, având într'un câmp dungi transversale, iar în celelalt 2—7 flori de crin și o legendă cuprinsă de asemenea între 2 cercuri de perle. Mai toate legendele sunt scrise în limba latină și cu caractere monahale, numai câteva sunt scrise în limba slavă.

Metalul e variabil ca titlu: uneori argint în aliagiu cu aramă, alte ori aramă curată acoperită cu foițe subțiri de argint, care se uzeau cu timpul, cum e cazul cu monetele lui Ștefan Lăcustă.

În general, tipurile de monetă bătute în Țara Românească și în Moldova prezintă un mare număr de variate, ceea ce ne duce la concluzia că sub acelaș Domnitor se schimbau des monetele.

Două erau cauzele mai principale cari justificau această operație.

1. Beneficiul realizat de visterie din noua monetă. 2. Imperfecțiunea fabricației. Retragerea monetelor consta din obligația impusă de domnie deținătorilor de monetă ca să le schimbe

cu noua monetă, pe care stăpânirea o punea în circulație la anumite epoci. Rereori nouile monete erau de o egală valoare cu cele vechi, foarte des ele erau mult inferioare, în care caz retragerea aducea un beneficiu Visteriei adesea secătuite.

Subt sancțiuni severe populația trebuia să-și schimbe banii și pentru ca vechea monetă să poată fi retrasă cu ușurință trebuia ca nouile monete să se deosebească de emisiunea anterioară prin vreo particularitate oricât de mică, ceea ce explică variantele monetelor bătute de acelaș Domnitor.

O altă cauză de schimbare a monetei era imperfecțiunea fabricației. Până în secolul al XVI erau în uz procedeele, destul de rudimentare, de batere a monetei, moștenite dela Romani. Foarte puține erau monetele bătute cu matrice, adică cu un singur tipar gravat de mână, majoritatea monetelor erau bătute cu tipare fabricate cu ajutorul patricelor, adică a tiparelor care cuprindeau numai unele din inscripțiile de pe monete, ceea ce și explică imperfecția. Dacă mai adăugăm și ștergerea inscripțiilor, retragerea monetelor și înlocuirea lor cu alta nouă pare deci explicabilă.

Examinând mai deaproape variatele monete vechi românești, suntem izbiți de faptul că monetele dela primii Domni sau chiar dela începutul Domniei aceluiaș Voievod, erau foarte îngrijit confecționate, și ca titlu metalic și ca gravură, iar mai târziu fabricația degenerază încetul cu încetul până la dispariția lor. Unele din aceste monete sunt chiar artistic executate și formează un grup cu totul distinct, ușor de recunoscut, între monetele ungurești, leșești, sârbești ori bulgărești și surprind prin frumusețea lor în comparație cu monetele contemporane.

O clasare a monetelor naționale românești nu e un lucru tocmai ușor și aceasta din cauză că niciuna din monete n'are data pe ele, cum s'a obișnuit mai târziu pe monete bătute în veacul al XVI-a și următorii.

Cunoscând în trăsături generale fizionomia monetelor românești, să vedem acum cărui sistem monetar au aparținut, de unde a fost adoptat acel sistem și în ce împrejurări. Chestiune destul de discutată și care n'a fost nici până astăzi pe deplin lămurită.

Plecând dela anumite constatări ca scutul despîcat, la fel cu cel de pe dinarii ungurești, apoi florile de crin, mărimea

și greutatea monetelor, însfârșit obiceiul de a se imprima chipul Domnitorului pe monetă cum și procesul de degenerare al monetelor din Țările Române, — ceea ce constituie o frapantă asemănare a monetelor vechi românești cu cele din Ungaria și Polonia — mulți scriitori și numismatici de seamă, care s'au ocupat cu această chestiune, au ajuns la convingerea că tehnica noastră monetară, atât în Țara noastră cât și în Moldova, a fost puternic influențată de cea ungară și polonă. Negreșit că oarecari influențe au venit și dela sudul Dunărei, dar ele sunt de mai puțină importanță. De aceea Dimitrie Sturza credea că monetele românești se leagă de tipul banilor Europei apusene numit «grossus», pe când numismatul ungar Réthy susține că atât monetele Țării-Românești cât și ale Moldovei fac parte din sistemul monetar unguresc, imitând până și tipurile.

Pentru monetele moldovenești, scriitorul Fischer din Cernăuți, e de părere că groșii moldovenești imitează monetele regelui Cazimir cel Mare, pe când Docan credea că monetele bătute de Petru Mușat fac parte din sistemul zis «rusesc» al groșilor bătute pentru Galiția și Polonia.

Toate aceste păreri sunt explicabile până la un punct. În adevăr, după întemeierea Principatelor Române, Domnitorii au bătut monete proprii, nu atât pentru a inaugura o Domnie autonomă, ci mai mult siliți de cerințele comerțului din lăuntru și din afară. Cum aceste monete au fost bătute într'o epocă când la vecini exista deja monetă, care circula în relațiunile lor comerciale, Domnitorii aveau tot interesul ca banii ce-i scoteau să se apropie cât mai mult ca tip de acei ai vecinilor, pentru ca să poată circula și în afară de hotarele Principatelor. Dacă lucrurile nu s'ar fi petrecut așa, cum s'ar explica atunci ca tezaur descoperite în Serbia sau la alți vecini să cuprindă un număr însemnat de monete muntenești și moldovenești?

Cât privește unele semne de pe monetele românești, prezentând o mare asemănare cu cele de pe monetele ungurești, acest lucru se mai poate explica și prin faptul că gravorii, care confecționau tiparele pentru monetele românești, fiind aduși din Ungaria, repetau adesea semnele sau imaginele, cu a căror gravare se obișnuise, sau se serveau de patricele deja existente, care serviseră la baterea monetelor ungurești. În sprijinul acestei ipoteze se poate cita cazul țarului Ivan III Vasilievici (1462—

1505), care cerând lui Matei Corvin să-i trimită gravori de monetă, acesta îi trimise pela 1483 niște meșteri, cari gravară țarului galbeni având pe verso scutul unguresc ¹⁾).

Faptul că monetele vechi românești au făcut parte din sistemul monetar ungaro-polon nu îndreptățește anumite concluzii de ordin politic și în nici un caz n'ar putea constitui o dovadă a dependenței Principatelor de coroana ungară sau polonă, cum s'a pretins de unii numismați unguri. Și cum ar fi putut fi altfel, tocmai în perioada de înflorire a Principatelor, când Domnitorii se intitulau autocrați și când unii din ei ca Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun sau Ștefan cel Mare încheiau tratate de alianță cu Ungurii și Polonii ca de la egal la egal.

Dacă lucrurile s'ar fi petrecut altfel, adică dacă Țările Române ar fi fost infeudate vecinilor dela Nord și Apus, ele n'ar fi putut avea o monetă proprie, națională. Ori, numeroasele monete ce posedăm emanând dela primii Voevozi și până în secolul al XVI-a dovedesc tocmai contrarul. Mai mult încă, chiar când Țările Române sunt cotoprite de Turci și le impun acea odioasă vasalitate, de care vorbesc mărturiile vremii, chiar și atunci unii Domnitori au bătut din când în când monetă națională cu chipul lor.

De altfel, trebuie să adaug că atât Ungurii cât și Polonii n'au creat nimic în materia monetară, ci au imitat monetele lor după cele apusene. Dela dânsii, Domnii Români au adoptat modelul după care au bătut vechile monete românești. Monetele românești se băteau în țară, în monetării proprii și poate la vecini. Din documentele ce posedăm nu putem preciza localitățile unde au funcționat monetăriile naționale și nici data exactă când ele au încetat orice activitate ²⁾.

1) N. Docan, *Notiță despre monetele lui Petru Mușat*.

2) C. Moisil, *Contribuțiuni la istoria monetării vechi românești* în *Bul. Soc. Num. Rom.* 1915; *Monetăria Țării în timpul Dinastiei Basarabilor*, în *Anuarul Inst. de ist. Naț. Cluj*, 1924; *Bănăria lui Dabija Vodă*, în *Bul. Soc. Num. Rom.* 1915. Monetăriile se numiau «haraghii». În 1424, Dan, Domnul Țării Românești, își arată recunoștința către Regele Ungariei că i-a «dăruit haraghie de bani, ca să fie în țara Domniei mele, precum este în țara lui, tot așa să se bată și în țara Domniei mele» (Bogdan, *Relațiile*. I, pag. 21). — Vlad Dracul serie Brașovenilor (1432—37): «Știți că e poruncă de la Domnul nostru Chesarul să-mi fac haraghie. Deci, dați fer și ce mai este de trebuință pentru haraghie... ca să ne facem treabă» (Bogdan, *l. c.* I, pag. 69).

Cert e că după Neagoe Basarab (1521) în Țara Românească și Bogdan Încrușișatul (1517) în Moldova, se întrerupe seria continuă a monetelor naționale..

Aceste zise, să trecem acum la a 2-a perioadă a evoluției monetare în Principate, pe care am pute-o numi «*epoca numismaticii moderne*» și care se întinde până la Fanarioti, adică până la începutul veacului al XVIII-a.

Ceeace caracterizează această epocă e, pe deoparte, inundația Principatelor cu monete străine și în special turcești, iar pe de altă parte apariția la diferite răstimpuri de monete naționale, ca niște simple imitații a monetelor dela vecini.

Accentuarea stăpânirii turcești în Principate e îndeajuns de cunoscută ca s'o mai reamintesc. Fapt este că începând din secolul al XVI-a tot comerțul nostru se făcea cu Turcii și cu Orientul. Turcii aduceau mulți bani de ai lor în Principate, cu care făceau cumpărăturile. Imitând vechea tehnică monetară bizantină, ei băteau în locul «perperilor» de odinioară «sultani» sau «reali», cum le ziceau venețienii, și «accele», cari să înlocuiască asprii. Turcii făceau o întinsă speculație în Principatele Române, trimițând dela Constantinopole «aspri noi» mai proști și cerându-ne în schimb «aspri vechi», mai buni.

Câte un Domnitor mai bate uneori câte o monedă în secolele al XVI și al XVII-a după sisteme monetare și tipuri diferite străine.

Apariția sporadică și la răstimpuri neregulate a acestor monete arată că ele nu aveau un rol determinant în circulația noastră monetară, care, desigur, că în acele vremuri se satisfăcea cu numerar străin.

Dat fiind că cele mai multe din aceste monete n'au fost bătute măcar de Domnitorii cei mai însemnați, ele au caracterul unor monete excepționale, bătute spre a întâmpina o nevoie urgentă (cum se pare a fi fost moneda lui Ion Vodă cel Cumplit ¹⁾), sau spre a afirma un drept ori o pretențiune (cum a fost moneda lui Despot Vodă sau a lui Răsvan), ori spre a masca o speculă fructuoasă (cum au fost monetele lui Dabija, bătute în mic număr și restul falsificate în chiar mo-

¹⁾ A. Papadopol-Callimach, *Despre moneda de argint a Domnului Moldovei Ioan Vodă cel Cumplit* în «Convorbiri Literare» XVIII.

netăria acestui Domu ¹⁾, sau, în fine, pentru a comemora un aniversar, (cum au fost medaliile lui Constantin Brâncoveanu ²⁾).

Incepând din secolul al XVI-a, Domnitorii români iau o parte activă în comerțul Principatelor cu vecinii și exemplul lor era urmat și de boieri. Pentru a înlesni relațiile comerciale, Lăpușneanu caută să unifice moneda moldovenească cu cea ungurească și bate dinari, care-s copiați după cei ungurești ³⁾.

Despot Vodă, care venia din Apus, a păstrat și el acelaș tip de dinari, dar a pus să se bată și o monetă nouă, frumoasă, după sistemul talerului german, cu leul, de unde cuvântul românesc de «leu», care ca terminologie s'a păstrat până astăzi ⁴⁾. Acești taleri mari de argint, purtând pe o parte chipul său, făceau parte din sistemul monetar apusean.

Dinari de tip unguresc s'au mai bătut și în scurta domnie a lui Ștefan Tomșa.

Altul a fost însă caracterul celor câteva monete moldovenești și munteneste ce s'au bătut mai târziu.

Unele din ele aveau de scop de a plăti pe mercenarii străini. Astfel, Ion Vodă cel Cumplit, ca să poată plăti pe lefegii cazaci, scoate o monetă nouă pe care a numit-o, după terminologia turcească, cu numele de aspru sau «accea» și având legende slavone.

Un Aron Vodă, un Ștefan Răsvan, au plătit și ei pe mercenarii cazaci și ardeleni, cu monetă bătută pentru dânsii de suveranul lor Sigismund Bathory, Principele Ardealului.

Când Polonii au așezat în locul lui Răzvan, pe clientul lor Ieremia Movilă, au bătut pentru dânsul un ban special în

1) C. Moisil, *Bănăria lui Dabija Vodă* în *Bul. Soc. numismatice* tom. XII, pag. 59 și urm. — Dr. G. Severeanu, *Monetele lui Dabija Vodă și Mihnea Radul*, *ibid*, XVIII, pag. 103. — B. P. Hașdău, *Banul lui Istrute Dabija Vodă* în «Foaia de istorie română» 1861.

2) C. Moisil, *Medaliile lui Constantin Vodă Brâncoveanu*. A se vedea și *Bul. Soc. num. române*, XVIII, No. 47, pag. 77-79.

3) Gh. Oprescu, *Ceva despre monetele lui Alexandru Lăpușneanu și Despot Eraclidul în «Convorbiri Literare» XXXIX.*

4) Talerii cu leul mare, stând în sus pe labele de dinapoi, așa zișii «Löwenthaler» sau «Jeones» au fost bătuți în sec. XVI-a în Țările de Jos de unde au trecut în Turcia și apoi în Principatele române. Era o monedă de argint și leul mare de pe ea a impresionat populația așa de mult, încât se zicea lei la orice monetă, în sensul de bani. Până la sfârșitul sec. al XVIII-a a circulat talerii-lei ca monetă bătută «lei bătuți» «lei noi» și «lei vechi», după 1750 leul circulă ca monetă de socoteală până la 1867, când prin reforma monetară se bat din nou lei.

Polonia. Istrate Dabija a scos șilingi, pe care bănarii săi îi numiau «șalăi». Cronicile amintesc cu dispreț de aceste monete când spun că erau «bani proști, șalăi în zilele Dabijăi Vodă»¹⁾.

Negreșit că toate monetele de mai sus nu erau decât niște simple imitații a banilor ungurești ori leșești.

Cât privește medaliile bătute de Const. Brâncoveanu, ele n'au avut un rost comercial, ci au fost bătute ca să comemoreze un sfert de veac de domnie. Brâncoveanu a fost ultimul Domn pământean, care a mai bătut monedă românească.

Puțin timp după dânsul s'au instalat în tronurile vândute la mezat a celor 2 Principate Române, Fanarioții, Domni străini de țară²⁾.

Cu Fanarioții intrăm în a 3-a perioadă a evoluției noastre monetare, pe care am putea-o numi «*epoca haosului monetar*». Ea începe odată cu întronarea regimului fanariot în Țările Române și durează până la Regulamentul Organic.

Perioada dominației fanariote este caracterizată prin aceea că acești străini de aspirațiile neamului nostru, odată instalați în Domnie prin cunoscutele mijloace de corupție, nu se gândeau decât cum să se mențină mai mult pe tron.

Pe de altă parte, accentuarea stăpânirii turcești avea nu numai consecințe politice, ci și de ordin economic. După cucerirea porturilor dela Dunăre și mai ales dela Marea Neagră, Turcii monopolizează tot comerțul din Țările Române, a căror produse vor lua de acum înainte drumul Constantinopolului. Plata se făcea în monedă turcească și primul efect al acestei stări de lucruri a fost introducerea la noi a unei foarte mari cantități de monedă turcească și întrebuintarea ei în mod forțat în toate tranzacțiile comerciale.

Alte însemnate cantități de monedă turcească s'au introdus în Principatele Române și cu ocazia numeroaselor expediții războinice întreprinse de Turci în ținuturile românești. Toate aprovizionările necesitate de aceste expediții se plăteau, bineînțeles, cu bani turcești cari, și pe această cale, inundau piețele românești. Banul turcesc a mers până târziu în secolul al XIX-a

1) *Arh. Ist.* I, 1, pg. 79—80, a. 1665. — G. Sion, *Monete suedeze falsificate în monetăria din Suceava*, «Bul. Soc. num. române», XVI.

2) Fanarioții n'au bătut monedă propriu zisă, ci numai medalii ca domni fanarioti: Alexandru Ghica (1766—68), Mihai Sturza (1834).

în Țările Române, iar «paraua» a luat cu timpul locul «acelei» de odinioară. Un număr de parale, cam 40 dela o vreme, erau socotite ca formând «leul» devenit o monetă fictivă, pe care n'o vedea nimeni, căreia i se zicea de aceea și «leu de parale». Paraua a ajuns sa fie termenul generic al banului, de unde «a avea parale» era tot una cu a avea bani.

Și alți bani turcești ai reformei din secolul al 18-a ca: galbeni turcești, nisfeaua, zărnăcupi, funducul, popularul irmilic (care valora 20 lei), mahmudeaua, etc., circulau în cantități mari în Principate.

Dar și ceilalți vecini introduceau în Țările Române un mare număr din monetele lor, fie pentru cumpărături, fie cu ocazia ocupării vremelnice a unor părți din teritoriile Moldovei și a Țării Românești. Astfel Polonii trimiteau polturaci și suștaci; Rușii: ruble, copeici și carboave; Austriacii: talerii, coroane, ștanții și creițarii, iar galbenul venetian și alte monete de aur din Apus erau foarte căutate de populație.

Mai mult încă, câteodată vecinii băteau monetă pentru Principate. Astfel, în timpul ocupației rusești din 1772-1774, Ecaterina a II-a a Rusiei a bătut monetă pentru Moldova în monetăria dela Sadagura. Aceste monete erau de aramă și în valoare de 3, 6 și 9 parale. Ele purtau pe o parte stema Rusiei și stemele Moldovei și a Țării Românești, iar pe cealaltă parte valoarea lor.

Pentru a ilustra haosul monetar ce exista în acea epocă la noi, putem spune că monetele străine, cari circulau în Principatele Române, treceau de 60 de feluri.

Negreșit că e posibil ca aceeași monetă să fi circulat și sub nume diferite, dar din documentele timpului nu reese nimic clar.

În această circulație așa de haotică, anumite monete, fie datorită faptului că erau preferate în schimburile comerciale, fie din cauza altor împrejurări, căpătau vremelnic funcția de etalon de valori și o recunoaștere oarecum oficială prin aceea că serveau Visteriei pentru plata cheltnelilor și achitarea tributului cât și pentru încasarea dărilor.

Astfel talerul-leu s'a bucurat de această situație privilegiată pătrunzând repede și adânc în economia noastră. Talerul-leu, după ce a circulat metalizat aproape o jumătate de veac, devine

la sfârșitul secolului al XVIII-a o menetă de socoteală. Talerul a dispărut cu vremea din Principate, dar terminologia de «leu» a rămas până astăzi.

Pe lângă talerul-leu, mai erau și monetele de aur: ducatul și galbenul în mare cinste, prin încrederea ce-o inspira popoului valoarea lor intrinsecă. Din diferite mărturii ale vremii, rezultă că pe lângă monetele bune, circulau și multe monete avariate sau chiar falsificate. Falsificarea monetelor sau așa zisul «calpuzanlâc»¹⁾ se practica mai ales de evrei și țigani.

Existența unui așa mare număr de monete foarte variate, multe din ele rele, cari circulau în acea epocă în Principatele Române, cauză serioase prejudicii populației și comerțului național. Ceeace constituia grozăvia acelei stări de lucruri era faptul că nu exista un organ oficial însărcinat să stabilească raportul de valoare a acestor monete.

În schimb, constatăm apariția unor mici negustori ambulanti, care-și așezau tarabele lor în piețele orașelor și se ocupau cu schimbul banilor, cunoscuți sub numele de *zarafi*. Ei aveau rolul să aducă în țară monetele străine cerute de comerțul intern și tot ei se ocupau cu schimbul diferitelor monete în moneta cu care se făceau plățile la Visterie pentru strângerea haraciului. Ne putem închipui specula neomenoasă la care se dădeau acești zarafi, patronați de agenții turci, cari căpătau o parte din prada lor.

Abuzurile, ce se făceau cu schimburile de monetă, erau așa de evidente încât Domnitorii au trebuit să ia măsuri severe contra zarafilor, decretând orânduielele «în care se cuvin să se pună zarafi ce umblă și stau pe ulițele târgului metahorisând zaraflic cu schimbarea monetelor».

Aceasta era starea de lucruri în Țările Române când s'a întocmit Regulamentul organic în timpul ocupării vremelnice a Principatelor Române de către Ruși dela 1828 la 1834.

Cu aceasta intrăm în a 4-a perioadă a evoluției noastre monetare, pe care am numit-o: «*epoca regulamentară*» și care merge până la Unirea Principatelor la 1859.

1) Emil Vârtosu, *Documente privitoare la calpuzani și calpuzanlâc în Bul. Soc. Num. Rom.* XXIV pag. 49. Falsificarea monetelor se pedepsea cu moartea (Pravila lui V. Lupu, Glava 4, Pravila Matei Basarab, Glava 87). — Urechii, *Ist. Românilor*, XII, pp. 414—15.

Nu e locul să vorbesc de modul cum a fost întocmit Regulamentul organic. Voiu spune totuși că Regulamentul organic, prin dispozițiile ce el cuprindea, reprezintă în unele domenii un progres real față de starea anterioară, dar în ceea ce privește moneta el n'a făcut aproape nimic.

Baterea unei monete naționale, singura soluție care ar fi putut pune capăt haosului monetar din acea vreme, nici n'a fost măcar pusă în discuție. Puterea protectoare se feria de chestiuni care ar fi putut să deștepte în poporul oprimat speranțele unei neatârări apropiate. Deaceia Regulamentul organic a păstrat și mai departe starea haotică creiată de circulația variatelor monete străine și s'a mărginit numai să reglementeze cursul acestor monete, stabilind o bază de calcul legală raportată la valoarea intrinsecă a unei valute forte — care era ducatul olandez.

Iată ce cuprindea, în această privință, art. 81 al Regulamentului din Moldova, care corespunde articolului 65 al Regulamentului din Țara Românească:

«Cursul tuturor monetelor, fie de aur, fie de argint, importate în Moldova va fi fixat după valoarea lor intrinsecă în raport cu ducatul olandez conținând 60 grains de aur și $6\frac{9}{18}$ grains de aliage pe bază de 31 piastri și jumătate ducatul sau 40 zvanțigi, după tariful actual al ducăților și zvanțigilor. Această evaluare va servi de bază invariabilă a cursului monetelor pentru toate perceperile și tranzacțiile în circulația interioară din Moldova».

Pe lângă acest text, Regulamentul organic, prin articolul 375, mai dispunea unificarea monetară în Țările Române, care nu s'a împlinit, în mod definitiv, decât prin reforma monetară dela 1867. Acest articol stipula că «Monetele vor avea același curs și aceleași prețuri în amândouă Principaturile, întocmai după cuprinderea articolului 65», de mai sus.

Că dispozițiile Regulamentului Organic privitoare la moneta n'au adus nicio îmbunătățire în situația circulației monetare din Principate, o dovedește memoriul din 1831 a «Corpului negustorilor de mărfuri și alte branșe ale comerțului din București» cari cer lui Kisseleff să intervină pentru a opri «dărâpânarea și împedecările ce li se pricinuesc din pricina monetelor turcești» și cereau admiterea la plată a monetei de aur

turcești, adică a piastrului, atât la dările către fisc cât și în tranșacțiile particulare, luându-se de bază valoarea intrinsecă a acestei monete. Se pare că Turcii falsificau piaștrii și cu acești bani răi ei cumpărau pe piețele Principatelor, fie monete străine, fie produse de ale solului, iar când locuitorii la rândul lor voiau să cumpere cu acești piaștri valutele în care se plăteau dările, ei sufereau mari pierderi și erau speculați de zarafi.

Greutățile ce izvoeau din această stare de lucruri erau foarte mari, căci organele însărcinate cu strângerea dărilor trebuiau să facă mari păsuiri contribuabililor până ce aceștia puteau să-și procure monetele cerute de Visterie.

Ocârmuitorii județelor raportau Visteriei că locuitorii nu pot plăti dările decât cu monetă turcească, în care își vând și ei produsele, și rugau Visteria să primească și ea tot bani turcești.

La toate aceste intervenții, Visteria da acelaș răspuns că «nu poate să primească alte monete decât cele care s'au obștit cursul, iar moneda turcească, în care intră și paralele mărunte este oprită în primirile ei» și le recomanda apoi ca «să găsească vreun schimbător către care dând monetele cele neprimite Visteriei să se ia din cele primite și cu acelea să se răfuiască datoriile către Visterie». Cu alte cuvinte, bieții contribuabili erau trimiși la speculanții de zarafi.

Mai circulau în Principate și monete avariate, așa că deseori Visteria înapoia ocârmuitorilor din județe «galbeni din a căror greutate era sustrasă o parte», cu poruncă să nu mai primească la plată «galbeni ușori la dram și tăeți».

Ca să se ia măsuri de a se scoate din circulație banii avariați, nu era lucru ușor, de oarece ele ar fi lovit, în special, în supușii turci, care se îndeletniceau cu atari operații.

Pentru a pune capăt sustragerii din greutatea banilor de aur, Domnitorii au organizat un control ponderal al monetelor în circulație ¹⁾.

Grigore Ghica a introdus în acest scop așa zisele pietre ale Visteriei. Ce erau aceste pietre? Ele reprezentau un nou

1) I. Roșu, *Monete și greutăți românești* în «Bul. Soc. num. românești», vol. XX.— Dr. G. Severeanu, *Greutăți monetare în Moldova, ibidem*, II, p. 195.— N. Istrati, *Pietrele de identificare și control al monetelor în timpul lui Mihai Sturza V. V. 1834—1849* în «Literatura și arta română», XII.

sistem ponderal de măsură și control al monetelor. Iată cum Domnitorul justifica la 22 Mai 1834 această dispoziție: «Mulți din zarafi, negustori și alți speculanți de prin orașe, târguri și sate, văzând că primirea Visteriei este mărginită — a fi numai în galbeni olandezi și împărătești și în sfașihi, au găsit prilej a întrebuița pentru al lor în parte folos feluri de cumpene nepotrivite la dram făcând adică primirea lor cu blang greu la cumpănă peste măsură, iar darea din parte-le cu pasir foarte ușor și că unii au îndrăznit a și tăia galbenii împrejur și a-i pune în apă tare, pricinuind cu aceasta însemnată pagubă și împedecarea obștii».

De aceea s'a hotărât ca primirea și darea galbenilor să se facă numai cu «piatra Visteriei socotită pe temei ca o sută de galbeni să tragă una sută opt dramuri și treizeci gramuri tocmai». După această piatră trebuia să se facă pietre de alamă după trebuință, însemnate cu pecetea mică a Sfatului domnesc și care urmau să se trimită la toți slujbașii ce încasau bani pentru Visterie.

Orice lipsă din moneta de aur la greutate se socotea după un tarif, a cărui bază o forma așa zisul «grăunte», care era egal cu 20 de parale.

Unele din aceste pietre de Visterie, cum au fost cele bătute în 1837 la Viena de Mihail Sturza, Domnul Moldovei, erau așa de frumos lucrate cu inscripții pe ele încât au fost luate drept monetă, ceea ce i-a dat mult de lucru Domnitorului ca să explice Turciei și Rusiei că nu e vorba de monetă, ci de cunoscutele pietre de visterie.

S'au încercat de Domnitori și luarea altor măsuri ca să oprească intrarea în țară a monetelor avariate și falsificate, dar fără niciun rezultat practic.

O poruncă domnească din 16 Septembrie 1836 hotărî ca leul, care nu mai circula de mult ca monetă metalică, să «slujiască de temei pentru ca să dea un preț hotărâtor feluritelor monete ce ar cuprinde mai mult de un leu, iar paralele numai spre istovirea neajungerei unei sume, care dându-se în felurite monete, nu ar putea să îndeplinească totalul, ci cu lipsă de un leu sau de vreo câteva parale». Se introducea deci, în mod oficial, leul ca unitate monetară de socoteală. Totodată se fixa și cursul leului la 60 parale.

Cu toate măsurile luate de Domnitori în scopul de a reglementa circulația monetară, haosul monetar dăinuia mai de parte, din cauza instabilității cursului banilor și a speculei ce se făcea de zarafi cu schimbul lor.

La 3 Martie 1848, Domnitorul Bibescu vine cu un decret în care fixează un curs unic pentru toate monetele ce circulau în țară ¹⁾. Nu s'au putut face însă cuvenitele publicații din cauza evenimentelor revoluționare care au avut loc în Mai 1848.

Guvernul provizoriu însă, găsiind acest decret foarte important pentru nevoile vremii, a dispus punerea lui imediată în aplicare.

Cât privește celelalte măsuri luate de Domnitori după 1848 în privința monetelor străine, aceste dispoziții nu deveniau executorii decât după aprobarea reprezentantului Turciei din Principate, a otelului monezilor din Constantinopole și apoi a Vienei, prin faimoasa sa Agenție dela noi, țări care aveau tot interesul ca moneda lor să circule la cursuri superioare valori intrinseci pe care o avea realmente.

Indrumarea spre o viață politică nouă, atât de mult dorită de revoluționarii dela 1848, capătă un început de realizare prin tratatul din 1856 și Convenția din 1858 dela Paris, care au dus apoi în 1859 la unirea Principatelor Române și la alegerea unui singur Domnitor în persoana lui Cuza.

Incercarea de reformă monetară subt Cuza Vodă ¹⁾. Situația monetară a principatelor Române după Unire era din cele mai precare și mai dezaastroase pentru toate ramurile de activitate. Ne putem face o idee de grozăvia acelei stări de lucruri citind cele relatate de un francez Thibault, care vorbind de circulația monetară în Țara-Românească între anii 1858—1860 ne spune următoarele: «Sunt astăzi în Valahia monete de toate proveniențele și de tot felul. Monete de socoteală, monete reale, monete austriace, monete turcești, monete rusești, și câteodată monete franceze, monete engleze, monete italiene, monete

1) T. G. Bulat, *O încercare de stabilizare monetară în 1848*, în *Bul. Soc. num. rom. XVIII*, pg. 113—114.

1) N. Iorga, *Banii lui Cuza-Vodă*, în «*Buletin. Soc. Num. Rom.*» XVIII, No. 47, pp. 65—82. — C. Moisil, *Cu privire la banii lui Cuza-Vodă*, l. c. XVIII, No. 48, pp. 98—100. — Victor N. Popp, *Monetele și medalile lui Cuza-Vodă*, 1925, Marcel Emmerit, *Victor Place et la Politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*, 1931.

având curs în țările de proveniență, monete demonetizate și fără curs, totul în Principate se întâlnește, se primește circula clae peste grămadă, păgubitoare pentru toți afară de zarafi. Aceștia din urmă măresc încurcătura generală, excitând mobilitatea cursurilor schimbului a tuturor acestor monete și raportându-le la valoarea piastrului și a paralei, considerate ca monete de socoteală.

«În timpul șederei mele în Valahia n'am putut găsi, cu toate cercetările mele, niciun singur piastru în circulație și n'am zărit o para decât o singură dată; și încă vânzătorul căruia i se oferea refuza s'o primească. Era o mică piesă de aparență tinichelei, purtând stampila pe jumătate ștearsă a Sultanului, fiind așa de subțire ca o foaie de hârtie de scris..».

«Dar cu ajutorul acestei monete fictive bancherii din Valahia s'au pus și au pus poporul din Principate la adăpostul operațiunilor dezaastroase, pe care Guvernul turc le face cu monetele. Monetele austriace sunt în adevăr monetele uzuale, ele sunt primite în toate tranzacțiunile, întâmpinate cu o egală faoare de clasele înalte și de popor, în orașele de pe litoral ca și în satele din munți. Sunt cunoscute trei feluri: în aliaj kreutzer-ii, în argint: zwanziger-ii, în aur: ducații».

«Piesele turcești sunt mai rare și mai puțin bine primite ca cele austriace.

«Moneta rusă nu se întâlnește în timp normal în Principate» și Thibault adaugă ca concluziune:

«A se substitui la toate aceste monete o monetă unică și proprie Principatelor este o reformă pe care o cer comerțul, poporul și Statul. Pentruce Turcia s'ar opune oare când ea nu poate să facă să circule moneta sa în Valahia cu valoarea pe care o are în Imperiu? Chestiunea de a se ști care ar fi moneta legală și cum va fi ea bătută ar fi mai greu de rezolvat. Demnitatea Turciei n'ar permite niciodată ca să fie o monetă străină, moneta austriacă, de exemplu, dar nimeni nu s'ar opune, poate, ca sub supravegherea și sub controlul Adunării Naționale restaurate, Domnii Valahiei să aibă dreptul de a bate moneta.... Tratatetele interzicând Turciei puțința de a se amesteca în administrația internă, presupune că Domnii au folosința lui,

pentru că actul de a bate monetă este un act eminentemente intern» 1).

A se continua cu atare stare de lucruri ar fi însemnat să se lase să se secătuiască toate izvoarele de viață ale noului Stat. De aceea, prima grijă a lui Cuza-Vodă a fost să înfăptuiască, cât mai repede, o reformă monetară, care să dea un nou suflu întregei vieți economice a Principatelor-Unite.

Lucrul nu era însă ușor de realizat. În starea în care se găsea noul stat nu se putea conta pe nici un sprijin dinlăuntru. Sărăcirea era generală, lipseau mijloacele bănești, visteria era secătuită, tributul turcesc apăsa încă greu asupra finanțelor țării, iar poporul trăia într'o cumplită mizerie.

Chibzuind bine situațiunea și neavând altă alegere, Domnitorul Cuza se oprește la singura soluție posibilă în acele împrejurări și anume să facă apel la finanța străină, dela care să obțină un împrumut cu care să restabilească creditul și să realizeze totodată o reformă monetară, prin baterea unei monete naționale.

Negocierea unui împrumut în acele vremi nu era lucru tocmai ușor. Neîncrederea bancherilor în destinele unui Stat abia înjghebat era mare și trebuiau serioase garanții și multă abilitate din partea persoanei însărcinată cu o atare misiune.

Pentru a nu se expune la un eșec posibil, Domnitorul Cuza și-a pus toată nădejdea pentru această delicată însărcinare în consulul francez dela Iași Victor Place, cunoscutul filoromân. După ce el a răspuns invitației Domnitorului și după ce și guvernul francez și-a dat asentimentul, acordându-i un concediu, i s'au dat de Cuza depline puteri ca să negocieze un împrumut pe piața Parisului de 60.000.000 franci și totodată să încheie și o convențiune cu Monetăria franceză ca din produsul împrumutului să se bată o monetă românească.

În Decembrie 1859, Victor Place pleacă la Paris. În primele zile din Ianuarie 1860 se informează la ce bancă s'ar putea obține împrumutul. În toate părțile întâlnește însă neîncrederea în noul Stat că va fi în stare să-și țină angajamentele. I se spunea că e greu ca publicul să subscrie la un împrumut pentru un Stat abia chemat la viață și care n'a dat încă nicio

1) Thibault, *Etudes diplomatiques et économiques sur la Valachie*, 1858-1860.

dovadă de ce poate. Cei mai îndrăzneți nu se sfiau să-i spună lui Place: «Incepeți cu al doilea împrumut». Alți bancheri îi spuneau că nu se va putea obține un împrumut decât plătiind dobânzi mari peste 10%, deoarece și fondurile turcești sunt așa de scăzute că se încasează dela ele cam aceeași dobândă. Se mai adăuga apoi riscul dacă noul Stat va fi în stare să-și țină angajamentele luate și să plătească împrumutul.

Cu toate aceste condiții grele, Place nu perdu curajul. După ce trată cu mai mulți bancheri, fără rezultat, se adresează în cele din urmă băncii «Comptoir National d'Escompte», care se bucura de încrederea publicului și a Guvernului francez. În Mai 1860 încep tratative serioase cu această bancă. Reprezentantii băncii cereau însă ca dobânda noului împrumut să fie de 10%, atât cât era și scontul oficial în Principatele Unite.

Victor Place le-a răspuns că nici vorbă nu poate fi de o dobândă așa de mare, căci cecece se urmăria prin acel împrumut era tocmai scăderea dobânzii la bani. Bancherii, după lungi discuții, în cursul cărora Place le-a arătat și interesul de viitor al Franței în noul Stat, bancherii au cedat și au convenit ca dobânda să fie de 6,75%, cecece era foarte avantajos pentru acele vremuri; în schimb bancherii cereau un comision de 4% plătit odată pentru totdeauna.

Place conveni la aceste condițiuni, care erau maximum de concesiuni ce se putea obține. Prin urmare împrumutul realizat era de 60.000.000 franci, acoperit cu obligațiuni amortibile în 41 de ani prin trageri anuale și purtând o dobândă de 6,75%. Se prevedea de asemenea în contract că emisiunile obligațiilor se vor face simultan la Paris, București și Iași, dând astfel posibilitate capitaliștilor din Principatele-Unite să subscrie la noul împrumut.

Paralel cu discuțiunile pentru împrumut, Place a dus tratative și cu Monetăria din Paris, pentru fabricațiunea noilor monete românești, care se declară gata de a bate aceste monete în aceleași condițiuni ca pentru Guvernul francez, adică în schimbul unui comision variind între 1—2%, după cantitatea monetei bătute. În această direcțiune n'a fost nicio dificultate; s'a convenit ca de îndată ce împrumutul de 60.000.000 franci va fi realizat se va începe și baterea noui monete românești. Un aranjament stipula condițiunile de detaliu ale acestei operațiuni.

La 27 Mai 1860 atât convenția de împrumut cât și cea monetară sunt semnate de Victor Place în numele guvernului Român.

Din rapoartele și scrisorile adresate Domnitorului Cuza, în timpul tratativelor, de către Place, se poate vedea în ce consta noua reformă monetară a lui Cuza-Vodă cum și care era să fie tipul nouilor piese.

Reforma monetara plănuită trebuia să cuprindă baterea de monedă până la 150.000.000 franci. În primii 2 ani trebuiau să se fabrice 100.000.000 franci, din care 65.000.000 piese de aur, 30.000.000 piese de argint și 5.000.000 monezi de bronz.

Unitatea monetară trebuia să fie piesa de argint în greutate de 5 gr. și care urma să se cheme «român». N'am putut afla cui se datorește paternitatea acestei expresiuni; în tot cazul ea este foarte semnificativă, căci se căuta ca și pe această cale să se popularizeze înlăuntrul și în afară denumirea «român», ce se dase locuitorilor noului Stat, deunde și numele Statului de «România», așa cum se numește și azi.

Se părăsia deci denumirea tradițională de «leu» care ca monedă reală și apoi fictivă, de socoteală, data în Principatele Române încă din veacul al XVII-a. Se căuta deci să se termine cu această denumire care evoca o epocă de așa tristă amintire din trecutul nostru monetar.

Odată noua unitate monetară fixată, seria aur era reprezentată prin piese de aur de 20 «rouiâni»; seria argint prin piese de argint de 5, 2, 1 și $1/2$ «român», iar seria bronz prin subunități de «român» de 10, 5, 2 și 1 centimă de «român». Se adoptase deci sistemul zecimal și ca model se luau monedele franceze.

Forma și compoziția nouilor piese este de asemenea foarte amănunțit descrisă de Victor Place în 2 din scrisorile lui din 1860 adresate lui Cuza Vodă.

Unitatea monetară «românul» avea forma și dimensiunile unei piese de 5 franci francezi (fig. 1). Pe o parte, ea avea reprezentate armele Principatelor-Unite, stema Moldovei cu capul de zimbriu și stema Munteniei cu vulturul ținând în plisă o cruce de argint, formând 2 scuturi dreptunghiulare așezate alătura pe o mantie domnească și deasupra o coroană regală.

Pe margini de jur împrejur era scris «Alexandru Ioan D. Mold. și Valah».

Pe cealaltă parte într'o ghirlandă de spice de grâu valoarea și anul, iar pe marginea de jur împrejur «Principatele-Unite» și deviza «Prin Unire la propășire». Acesta era tipul monetelor de argint de 5, 2, 1 și 1/2 «român», bine înțeles că mărimea monetei varia.

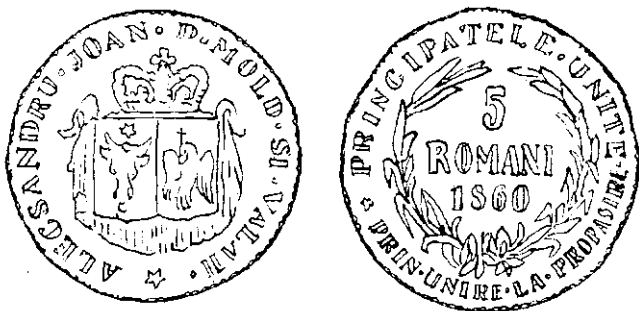

Fig. 1. Piese argint.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pentru piesele de aur de 20 «români» stema Principatelor Unite era formată din 2 medaliaone ovale, aplicate și alipite într'o parte, în care se găseau stemele Moldovei și Munteniei, fără mantia domnească. Deasupra medaliaonelor o coroană princiară. Inscripțiile de pe monedă aceleași ca și pe acele de argint. Pe partea cealaltă piesa de aur avea înscrisă într'o ghirlandă de spice valoarea și anul, iar pe margini numai «Principatele Unite» (fig. 2)

Fig. 2. Piese aur, 20 «români».

Monetele de bronz aveau stema Principatelor formată din 2 scuturi lunguțe alipite și timbrate de o coroană princiară, pe margine cu aceeași inscripție ca și pentru piesele de argint;

pe cealaltă parte valoarea monetei și data într'un cerc, fără ghirlanda de spice de grâu, și pe margini cu inscripția «Principatele Unite» (fig. 3).

Victor Place explica această deosebire între desaturile depe monetele de aur, argint și bronz ca ele să se poată deosebi cu ușurință, să nu dea loc la confuziuni în public¹⁾. «E un mare

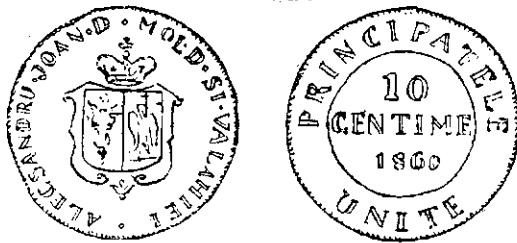

Fig. 3.

pericol — spunea dânsul — mai ales pentru o monetă nouă și ar ajunge să o discrediteze dacă câțiva țărani ar fi înșelați. Căci, într'o țară, care are atâția evrei, ar putea fi cu monetele un fel de fraudă, de care e bine să te temi și să știi s'o eviți».

Stabilirea tipului nouilor monete n'a fost lucru tocmai ușor. După cum se vede din corespondența lui Victor Place, el a consultat în această chestiune și pe de Longpérier, Membru al Institutului și Conservatorul medalieiilor dela Muzeul Luvru, care studiind monetele bătute de Eraclid (1562—63) și talerii lui C. Brâncoveanu (1713), a stabilit stemele depe monete după aceste modele, cu mici modificări. Tot lui Longpérier i-se datorește și ghirlanda de spice de grâu «pentru că este o producțiune națională — explica el — și apoi dă monetei și un caracter original»²⁾, căci era ceva nou în numismatică.

S'a dat, prin urmare, o mare atențiune desenurilor depe monete ca ele să fie cât mai originale și mai semnificative.

Pentru inscripții s'a adoptat literile latine, care erau cele mai întrebuintate în numismatică. De altfel în țară, Comisia

1) Scrisoarea din Iunie 1860 către Cuza Vodă, reprodusă în «*Bul. Soc. num. rom.*» XVIII, No. 47, pag. 78—79.

2) *Bul. Soc. num. rom.*, *ibidem*, pag. 78.

centrală adoptase tot alfabetul latin pentru publicarea rapoartelor sale.

Victor Place scria Domnitorului Cuza în una din scrisorile sale că ar fi dorit să-i pună pe monete chipul său, dar s'a temut ca Turcia să nu facă dificultăți la emisiunea noii monete, de aceea a fost de părere să se pună deocamdată numai armoriile, care nu pot provoca nicio obiecțiune, iar după ce moneda va fi circulat câtva timp se vor putea înlocui stemele prin efigie, începând cu piesele de aur.

Ca să consoleze întrucâtva pe Domn, Victor Place adaugă: «Remarcați de altfel că numele Domnitorului fără efigia sa n'are nimic de anormal. Astfel ultimii împărați ai Rusiei, Paul, Alexandru I și Nicolae, au bătut toate monetele cu numele lor, dar, din motive pioase, fără chipul lor. Majoritatea monetelor Papilor sunt la fel. Moneta voastră va fi deci, în această privință, conformă cu moneda precedentă».

După semnarea Convențiilor de împrumut și cea monetară, Victor Place se întoarce cu ele la București. Aceste convențiuni conțineau o clauză că nu vor intra în vigoare decât după ce vor fi aprobate de Corpurile Legiuitoare ale Principatelor-Unite.

Guvernul înaintează Corpurilor Legiuitoare la 30 Septembrie 1860 legea asupra împrumutului. În expunerea de motive se arată situația economică extrem de gravă a țării din cauza lipsei de credit și de monetă stabilă.

Cu toate argumentele convingătoare și cu toate că toți își dădeau seama de gravitatea situațiunei, totuși datorită unor anumite zvonuri, a pasiunilor unora din membrii adunării, însfârșit din cauza opoziției ce unii deputați făceau Domnitorului Cuza, împrumutul n'a fost aprobat decât sub anumite condiții și verificări, ceea ce însemna respingerea lui.

Căzând împrumutul a căzut și reforma monetară, care se baza pe acest împrumut.

Ceea ce a contribuit, într'o oarecare măsură, la neaprobarea împrumutului a fost desigur intrigile Turciei și Austriei, care nu puteau vedea cu ochi buni această nouă orientare a Principatelor-Unite către Franța, care le ajutase până atunci atât de mult politicește.

Se poate ca unii din membrii Corpurilor Legiuitoare și

din Comisia Centrală să se fi temut să aprobe acest împrumut francez pentru a nu indispuie Austria care, pierzând politicește poziția ei în Principate, căuta acum să le acapareze economicește și să mențină mai departe preponderanța monetelor sale, depe urma cărora trăgea numai beneficii.

După respingerea împrumutului Corpurile Legiuitoare au fost dizolvate, iar reforma monetară a fost amânată. S'a pus întrebarea: Dece n'a înfăptuit-o Domnitorul Cuza după lovitura de Stat, cum a realizat celelalte mari reforme?

S'a temut probabil că nu va mai obține un împrumut în străinătate, deoarece banherii nu dau bani când situația e tulbure sau e un început de dictatură în țara care cere împrumut. Se poate de asemenea ca reformele interne, prea radicale, nu erau de natură să inspire încredere banherilor străini. Și atunci, probabil, că Domnitorul Cuza, având de ales între marele reforme interne ca: împrumutarea și secularizarea averilor mănăstirești și între reforma monetară, a preferat să sacrifice pe aceasta din urmă.

Cuza n'a părăsit însă niciodată ideea reformei monetare până la sfârșitul Domniei lui, fără să ajungă să o înfăptuiască.

În adevăr, Țara dorea această reformă, greutățile externe erau învinse, căci după dispozițiunile art. 23 din Tratatul dela Paris din 1856 și art. 34 al Convențiunei dela Paris din 1858, baterea unei monete naționale era considerată ca o chestiune de ordin intern, la realizarea căreia nu s'ar fi putut opune Turcia ca Putere suverană a Principatelor-Unite.

È adevărat că Cuza a bătut în 1864 la Paris o monetă de aramă de cinci sutimi cu chipul lui; dar această monetă n'a fost pusă în circulație din cauza opunerii Turciei¹⁾. I s'a întâmplat lui Cuza ceea ce i se întâmplase cu câțiva ani mai înainte Domnitorului Știrbey, care bătând monete, fără învoirea Turciei, a fost silit să le retragă din circulație, deși situația Principatelor pe vremea lui Cuza era cu totul alta ca pe vremea lui Știrbey.

Imprejurări vitregi au făcut ca eforturile lui Cuza să rămână zadarnice, deși toți își dedeau seama cât de rea era situația

1) C. Moisil, *Cronica Numismatică și arheologică* II, p. 2.

în țară din lipsă de bani și cu toate acestea reforma monetară întârzia.

Soarta rezervase realizarea acestei mari opere finanțare urmașului lui Cuza-Vodă. A fost scris ca reforma monetară să fie îndeplinită abia sub Domnitorul Carol I. Prin «Legea pentru înființarea noului sistem monetar și fabricarea monetelor, naționale», promulgată la 14 Aprilie 1867 se pune capăt, pentru totdeauna, haosului monetar, care făcuse să se irosească, veacuri de-a rândul, bogăția noastră națională.

Noua lege monetară a adoptat sistemul zecimal, așa cum exista în țările care făceau parte din unitatea monetară latină: Franța, Italia, Belgia și Elveția, bazat pe bimetalism.

Această reformă monetară vestește începutul unei noi epoci de propășire în toate domeniile economiei noastre naționale.

Iar din punct de vedere politic, judecând după dificultățile făcute de Turci pentru baterea unei monete naționale și manifestate cu ocazia investiției Domnitorului Carol, noua lege înseamnă afirmarea unei vieți libere și a unei suveranități naționale, care era să fie complet desăvârșită, abia 10 ani mai târziu, prin sâmbie și sânge, pe câmpiile dela Plevna.

De aceea, ori de câteori moneda noastră se va găsi la vreo grea răspântie, să ne păstrăm judecata rece și calmul necesar marilor acte și inspirându-ne din învățămintele trecutului și din înțelepciunea, patriotismul dezinteresat și lupta fără preget pentru mai bine a marilor noștri înaintași, să căutăm să le fim demni urmași ai lor.

C. I. CONDURACHE

REGII SCIȚI ȘI REGATELE LOR DINTRE ISTRU ȘI PONTUL EUXIN

— ÎN LUMINA MONETELOR —

INTRODUCERE

Continuând cercetarea așezărilor scitice în Dobrogea, cunoștințele noastre arheologice și numismatice se înmulțesc tot mai mult, croind astfel cale deschisă realităților istorice, cari urmează să se concretizeze într'un cadru documentar și definitiv.

Problema existenței unei stăpâniri scitice de lungă durată dincoace de malul drept al Istrului a fost până acum câțiva ani — după cum știm cu toții — o problemă de domeniul fanteziei. Istoria de bază nu s'a ocupat de ea. Cercetătorii Dobrogei moderne au evitat un proces scitic aci, atunci când nu l'au ignorat de-abinelea. Pornind dela textul inscripției de pe piatra găsită la Varna și publicată de Boeklins în *Corpus inscriptionum graecarum* (II-a Nr. 2956), regretatul nostru M. C. Sutză a dovedit că acel Kanites, rege al Sciților, e stăpânul care a bătut monetele cu acelaș nume, găsite în Dobrogea și neatribuite sau greșit identificate.

O atentă cercetare a grupelor celor cinci regi dobrogeni: Charaspes, Tanusa, Kanites, Acrosas și Saria a dus apoi la rezultate serioase, cari au trezit interesul pentru Sciția dobrogeană. Și din acest moment, cercetările încep să scoată la iveală nesfârșite probe existente încă dela Herodot în toate epocile, la toți autorii și în toate domeniile, probe nebăgate în seamă sau neluate în serios până acum. Aprofundând azi problema, probele acestea devin din ce în ce mai abundente și atât de convingătoare, în cât te miri că — deși existente — au stat atâtea secole în complectă amorțeală.

Din ceceace a fixat trecutul științii istorice, geografice, arheologice și numismatice și din ceceace adunăm astăzi, vom reuși oare să dăm viață unui nou capitol al trecutului regiunii dintre Dunăre și Marea Neagră?

În comunicarea de față nu ne vom servi de amănunte și nu vom îmbrățișa întregă această «problemă gravă» — cum o numesc savanții noștri arheologi și contemporani — problema regatelor scitice din Dobrogea. Ne vom mărgini la înregistrarea tehnică din punct de vedere pur numismatic a monetelor scitice dobrogene și, fixând originea lor, vom face o legătură de fapte și documente, pentru ca să ne putem apropia de demarcarea frontierei spre Tracia a presupusului nostru ținut scitic autonom din dreapta Dunării.

Nu vom uza deci astăzi de multiplele ajutoare ale citadelor autorizate și nici nu vom încerca să ne apropiem de extraordinarul tezaur scit, descoperit acum câțiva ani, de d. Andrieșescu la Hagighiol, între Istria și Tulcea, monument care va constitui, desigur, o etapă decisivă în susținerile noastre, atunci când directorul Muzeului Național de antichități din București îl va da publicității cu toată greutatea autorității sale.

Două sunt deci scopurile comunicării de azi:

1. să înregistrăm și să descriem puținele monete ale regiilor dobrogeni aflate până azi, și
2. să relevăm urmele arheologice cu caracter scitic din această regiune, pentruca făcând o legătură între ele, între locurile unde s'au găsit toate aceste monete și între pietrele de hotar ale Traciei, Kallatiei, Odessos-ului, etc., să fixăm regiunea stăpânită de regii sciți.

I

SCURTE CONSIDERAȚIUNI ASUPRA MONETELOR SCITICE DIN DOBROGEA

Publicând monetele de mai jos ale celor cinci regi sciți din Dobrogea, trebuie să ne considerăm în fața unui simțitor progres. Cele două sau trei exemplare, scoase la suprafață în ultimii ani, au îmbogățit desigur tabela publicată de regretatul M. C. Suțu, care cuprinde 17 tipuri. Astăzi însă avem un număr

dublu de tipuri. Să sperăm că cercetările viitoare vor mări galeria acestor monumente atât de rare și atât de interesante.

Imi voi permite să accentuez, că odată cu publicarea tuturor monetelor cari ne pasionează, am fixat și o ordine cronologică, bazată pe considerațiuni cari vor face obiectul studiilor amănunțite ulterioare sau în curs.

E destul să explic că am luat acum, ca început al seriei celor cinci, pe Charaspes, pentru frumusețea excepțională a stilului, care permite să-l clasăm în apropierea începutului epocii de decadență a artei monetare, în orice caz către începutul epocii elenistice, fapt bine determinat prin întrebuițarea lui Ω în ΒΑΣΙΑΕΩΣ și prin atașarea lui M de E în ΜΕ de sub trăsnetul pe care stă acvila, asemenea și o (mic) la finalul numelui: ΗΕΥ.

Apoi, numele aproape pur iran, negrecizat încă, — neinfluențat chiar — a lui ΧΑΡΑΣΠΙΟΥ.

Și tipul din primul plan al aversului, tip cu trăsături de-părtate și în orice caz neîntâlnit în arta monetară a Pontului Stâng, nici în aceea tracă, macedoneană sau grecească pură.

Care este explicația Dioscurilor de pe fața monetei cu acvila și trăsnetul pe revers? Nici una posibilă.

N'aș putea găsi alta, decât aceea că, fiind primul rege scit dobrogean care a bătut monetă, nu a avut încă concepția exactă a atributelor divinităților grecești. Și astfel Charaspes a pus pe reversul monetei cu Dioscurii, acvila și trăsnetul, cari se conveniau Zeului cel mare sau lui Zeus obișnuit, în locul cailor sau protomelor de cai corespunzătoare Dioscurilor.

Socotind apoi, că nu a ajuns până la noi decât o singură piesă dela Charaspes, față de numărul mare al celor dela Kanites, e ușor de presupus că acesta a avut o domnie scurtă, că fiind primul rege scit care a bătut monetă în Dobrogea, ar fi avut să sufere rezistența celor cărora le-a impus moneda lui autonomă sau a vecinilor, cari ar fi pornit contra lui și l-ar fi distrus poate, numai pentru acest motiv. Cazurile asemănătoare, ale regilor sau uzurpatorilor căzuți pentru că au lansat și impus moneda lor, sunt destul de dese în antichitate.

E mai ușor de presupus, că regele care a urmat lui Cha-

raspes și lui Tanusa, Kanites, și-a putut consolida dinastia și stăpânirea. Așa se explică numărul mare și varietatea monetelor lui.

Apoi Kanites nu mai face greșala lui Charaspes: el pune acvila pe reversul monetei cu Zeul cel mare, și pe moneda cu Dioscurii, pune protomele de cai.

Și, în orice caz, Charaspes, dacă ar fi domnit după Kanites, ori după Acrosas, nu ar fi putut face acea eroare fundamentală pe moneda lui.

Ceiace mai putem presupune, este o domnie concomitentă. Scythia mică să fi fost împărțită în mai multe regate scitice, cari au bătut monetă autonomă în aceiaș vreme.

È un punct de vedere față de care nu voi fi prea activ, dar pe care îl voi susține, în orice caz, în discuțiile viitoare.

Asemănarea frapantă care se poate constata la cele două exemplare ale lui Tanusa cu piesa lui Charapes, atunci când ai sub ochi amândouă exemplarele în original, precum și considerațiunile etimologice, m'au obligat să-l plasez pe acesta după Charaspes și să pun abia în al treilea rând pe Kanites, urmat de Acrosas și Saria.

Dacă m'am înșelat asupra primilor patru, am însă credința că Saria e bine plasat ca cel din urmă, în ordinea domniei.

Judecând după stil, după mărimea și dezordonarea liniilor literelor din legende și după calitatea metalului, după reprezentări și mai ales după forma și proporțiile monetelor lui Saria, suntem siliți să-l fixăm pe acesta la sfârșitul secolului al III-lea, sau chiar în secolul al II-lea, cât mai târziu după Kanites.

È just că cercetarea monumentelor rămase dela Saria indică pentru regatul și domnia acestuia o sărăcie economică și artistică, cari pot caracteriza pur și simplu starea generală a ținutului lui Saria și într'o epocă mai fericită, în comparație cu stările bune din același timp a celorlalți regi.

Faptul acesta e susținut și de întâmplarea că Saria nu a bătut monetă mare, ci numai mijlocie și în special de tip redus.

În cazul acesta va trebui să ne servim în viitor numai de concluziile la cari ne duc aprecierile stilului și faptul că Saria e numele cu cea mai puternică influență greacă.

MONETELE REGILOR SCIȚI

Charaspes

Tipul cu Dioscurii

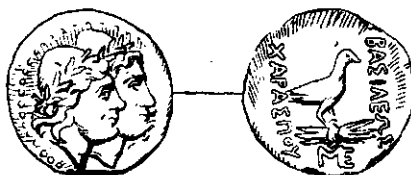

Fig. 1.

1. *Av.* Capetele acolate ale Dioscurilor spre dreapta, cu bouete și coroane de laur.

Rs. ΒΑΣΙΛΕΩΣ (vertical dreapta) ΧΑΡΑΣΠΕΩΣ (vertical stânga) ΜΕ (jos). Acvilă spre dreapta stând pe fulgere.

Bronz. Diametru 23 mm.; greutatea 7.60 gr.

Lucrare foarte fină; caracter străin în figuri, în special, tipul Dioscurului din primul plan e foarte depărtat de trăsăturile caracteristice ale tipului grec.

Exemplar unic în Cabinetul Numismatic din Sofia. Găsit de Tacchella la sud de Mangalia. Babelon a considerat-o moneta unui rege din Siria, probabil din cauza tipului primului Dioscur. Regling a determinat-o exact (*Corolla numism.* 1910).

Tanusa

Tipul: Demetra și Core

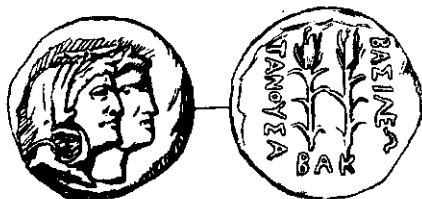

Fig. 2.

2. *Av.* Capetele acolate ale Demetrei și Corei spre dreapta, cu coroane de spice și primul cap cu vâl. Contramarcă rotundă reprezentând capul lui Hermes spre dreapta.

Rs. ΒΑΣΙΑΕΩ ..(vertical dreapta) ΤΑΝΟΥΣΑ (vertical stânga),
BAK (jos). Două spice de grâu.

Bronz. Diametru 24,5 mm.; greutatea 8,65 gr.

Un exemplar în Cabinetul Numismatic al Academiei Române (actualmente la Moscova), găsit la Balcic, împreună cu monete dela Saria și Kanites. Alt exemplar, splendid conservat, în muzeul din Varua, găsit la Teke, lângă Balcic.

Kanites

Tipul cu Apollon

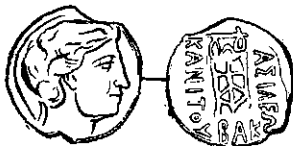

Fig. 3.

3. *Av.* Capul lui Apollon spre dreapta.

Rs. ..ΑΣΙΑΕΩ (vertical dreapta) ΚΑΝΙΤΟΥ (vertical stânga)
BAK (jos). Tripied.

Bronz. Diametru 17 mm.; greutate 8,36 gr.

Stil foarte bun; asemănare perfectă cu monetele de acest tip din Tomis și Kalatis. Socotind după stil, acest tip trebuie așezat în epoca elenistică «la începutul ei».

Un exemplar în Rusia (cf. N. Murzakievici în Zapiski III (1853)); al 2-lea în Cabinetul Numismatic al Academiei Române (București).

Piesa din Rusia provine din Insula Șerpilor; cea dela Academia Română din apropierea Mangaliei.

Tipul cu Demetra

Fig. 4.

4. *Av.* Capul Demetrei (cu vâl și colier de mărgăritare) spre dreapta, cu coroană de spice.

Rs. ΒΑΣΙΛΕΩΣ (vertical dreapta) ΚΑΝΙΤΟΥ (vertical stânga) ΗΘΑΥ (jos). Spic de grâu cu două frunze (dreapta), făclie aprinsă (stânga).

Bronz. Diametru 23 mm.; greutate 7,63 gr.

Una din cele mai frumoase monete scitice. Stil bun, relieful mare, metalul de bună calitate.

Un exemplar în colecția inginer P. Mihăescu, găsit la Teke lângă Balçic. Publicat de Knechtel în *Buletinul Soc. Numism. Rom.* XIV (1919).

Tipul cu Demetra și Core

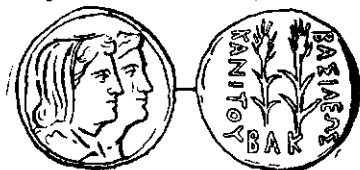

Fig. 5.

5. *Av.* Capetele acolate ale Demetrei (cu văl) și Corei (fără văl), cu coroane de spice, spre dreapta.

Rs. ΒΑΣΙΛΕΩΣ (vertical dreapta) ΚΑΝΙΤΟΥ (vertical stânga) ΒΑΚ (jos). Două spice de grâu cu paiul lung și cu câte 4 frunze.

Bronz. Diametru 22,5 mm.; greutatea 8,05 gr.

Stilul bun. Bine rotunjită. Relieful de pe față foarte ridicat, cel de pe revers plat; liniile nu sunt adânc săpate; maniera cu totul diferită de a celor precedente.

Un exemplar splendid conservat în colecția V. Canarache. Găsit la marginea Balçicului. Altul reprodus de Pick *Die Antiken Münzen Nordgriechenlands* printre monetele din Tyra, tab. XIII, 6.

Fig. 6.

6. *Acelaș tip.*

Av. Ca mai sus.

Rs. ΒΑΣΙΛΕΩΣ (vertical dreapta) ΚΑΝΙ (vertical stânga). Două spade(?) cu vârfurile în jos; între ele un spic(?).

Bronz. Diametru 25 mm.; greutatea 8,25 gr.

Diferență mare în modul de reprezentare a capetelor. Pe câtă vreme la piesele anterioare fețele zeilor sunt rotunde, aicea sunt lunguțe și trăsăturile mai puțin fine.

Un exemplar în Cabinetul Numismatic al Academiei Române (Moscova) găsit în apropiere de Balcic. Publicat de Sutz, *Contribuțiunea numismatică* (Analele Acad. Rom. 1916).

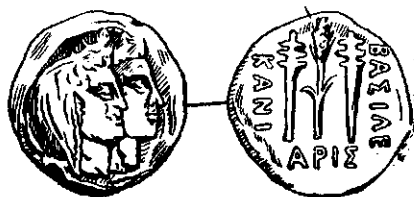

Fig. 7.

7. *Acelaș tip.*

Av. Ca mai sus.

Rs. BAΣΙΑE (vertical dreapta) KANI (vertical stânga) APIΣ (jos). Două spade(?) cu vârfulurile în jos, între ele un spic de grâu cu 2 frunze.

Bronz. Diametru 24,5 mm.; greutatea 8,90 gr.

Lucrare cu totul deosebită de cele precedente. Este de sigur mâna altui maestru monetar. De sub vălul Demetrei iese foarte pronunțat spicul de grâu.

Un exemplar în Cabinetul Numismatic din Sofia, găsit între Mangalia și Balcic. Publicat de M. C. Sutz, *o. c.*

Tipul cu Dioscurii

Fig. 8.

8. *Av.* Capetele acolate ale Dioscurilor spre dreapta, cu bonete țuguiate.

Rs. ΑΣΙΑ (vertical dreapta) KANI (vertical stânga). Două protome de cai.

Bronz. Diametru 15 mm.

Stilul admirabil; bine conservată cu esecția unei mici părți din revers. Capetele Dioscurilor nu sunt exact la centru.

Un exemplar în colecția Dr. Weiskirchner, Sibiu; găsit în 1931 între Balcic și Teke.

Tipul cu Marele Zeu

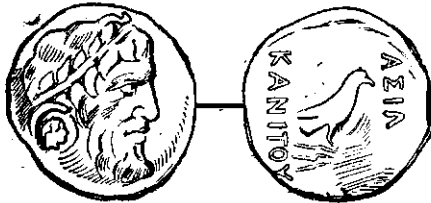

Fig. 9.

9. *Av.* Capul Marelui Zeu în profil spre dreapta, cu coroană de laur. Contramarcă rotundă reprezentând capul Demetrei(?).

Rs. ΒΑΣΙΑ (vertical dreapta) ΚΑΝΙΤΟΥ (vertical stânga); siglă nedistinctă (jos). Acvilă spre dreapta stând pe fulgere.

Bronz. Diametru 26 mm.; greutatea 9,80 gr.

Aversul foarte bombat, reversul plat. Modul de execuție identic cu al monetelor din Tomis cu tipul Marelui Zeu. Metalul de asemenea.

Un exemplar în Cabinetul Numismatic din Sofia, găsit între Mangalia și Balcic.

Publicat de Tacchella în *Revue numismatique* 1910.

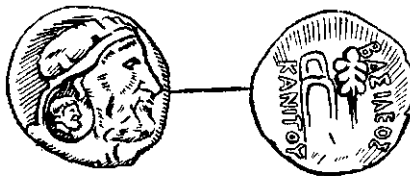

Fig. 10

10. *Av.* Capul Marelui Zeu spre dreapta, cu părul legat cu o panglică. Contramarcă rotundă cu capul lui Zeus spre dreapta.

Rs. ΒΑΣΙΛΕΩΣ (vertical dreapta), ΚΑΝΙΤΟΥ (vertical stânga), siglă nelămurită, (jos). Spic de grâu (dreapta), arc(?) în teacă (stânga).

Bronz. Diametru 22 mm.; greutatea 8,70 gr.

Relief pronunțat. Aversul bombat, reversul puțin scobit. Stil inferior, metalul ca la No. 7. Conservare mijlocie.

Un exemplar în Cabinetul Numismatic al Academiei Române (București). Publicat de Knechtel în *Revista Catolică* 1912.

Tipul cu Heracles

Fig. 11

11. *Av.* Capul lui Heracles spre dreapta, acoperit cu blana leului nemean.

Rs. ΒΑΣΙΛΕΥΣ (vertical dreapta) ΚΑΝΙ (vertical stânga). Măciucă (dreapta) și arcul în teacă (stânga).

Bronz. Diametru 22 mm.; greutate 8 gr. Cluj

Conservare excepțională. Stil superb. Material de calitate bună. Reversul este aproape identic cu al drahmelor din Kal-latis, fapt care-i fixează epoca.

Două exemplare în colecția V. Canarache, găsite la 10 Km. depărtare de Mangalia, în direcția Capul Caliacra.

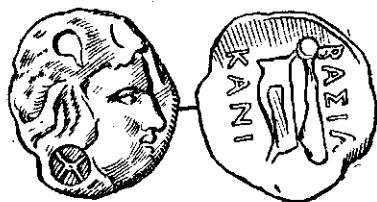

Fig. 12

12. *Av.* Ca mai sus. Contramarcă rotundă reprezentând o roată cu 4 spițe.

Rs. Ca mai sus.

Bronz. Diametru 24 mm.; greutate 8,20 gr.

Execuție inferioară, conservare mediocră. Găsit în apropiere de Mangalia.

Un exemplar în Cabinetul Numismatic al Academiei Române (Moscova). Publicat de R. Netzhammer în *Revista Catolică* 1914.

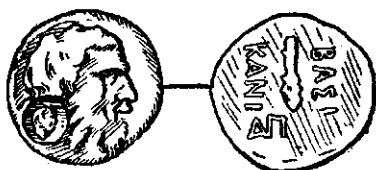

Fig. 13

13. *Av.* Capul lui Heracles cu barbă (?) spre dreapta. Contramarcă rotundă cu capul Demetrei spre dreapta.

Rs. BAΣI... (vertical dreapta) KANI (vertical stânga) AII (jos). Măciucă cu capul în jos.

Bronz. Diametru 22 mm.; greutatea 8,60.

Execuția apropiată de seria cu tipul Zeului Mare; materialul acelaș. Se menține relieful bombat pe avers și plat pe revers.

Un exemplar în colecția Ruzicka (Viena), găsit lângă Mangalia.

Publicat de R. Netzhammer în *Revista Catolică* 1914.

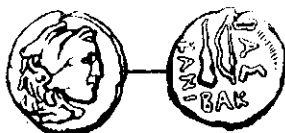

Fig. 14

14. *Av.* Capul lui Heracles (tiner) spre dreapta.

Rs. BAΣI (vertical dreapta) KANI (vertical stânga) BAK (jos). Arc și măciucă cu vârful în jos așezate vertical alătura.

Bronz. Diametru 15,5 mm.

Tipul de pe avers în relief înalt. Blana leului de pe cap cade bogată pe gâtul Zeului. Stil frumos.

Un exemplar în colecția V. Canarache, găsit chiar în portul Cavarna (vechia Bizone).

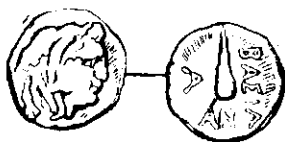

Fig. 15

15. *Av.* Ca mai sus.

Rs. ΒΑΣΙΑ (vertical dreapta).. *A.* (vertical stânga) AN (jos).
Măciucă așezată vertical cu vârful în jos.

Bronz. Diametru 15 mm.

Un exemplar în colecția V. Canarache, găsit împreună cu cel de mai sus.

Tipul cu Hermes

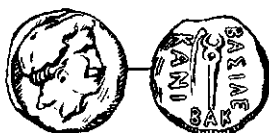

Fig. 16

16. *Av.* Capul lui Hermes spre dreapta.

Rs. ΒΑΣΙΑΕ (vertical dreapta) ΚΑΝΙ (vertical stânga) ΒΑΚ (jos). Kerykeion.

Bronz. Diametru 16,5 mm.

Nu putem da informații mai largi despre acest exemplar. L-am găsit în tabela cu reproducerea monetelor din Tyra din Pick, *Die Antiken Münzen Nordgriechenlands* I, 1 tab. XIII, 8.

Fig. 17

17. *Av.* Capul lui Hermes spre dreapta. Cerc perlat.

Rs. ΒΑΣΙ (vertical dreapta) ΚΑΝΙ (vertical stânga). Kerykeion în picioare.

Bronz. Diametru 15 mm.

Stil foarte bun. Relief mare. Bine rotunjită.

Un exemplar în Muzeul din Odesa. Găsit în Insula Șerpilor (1839). Publicat de Ouvaroff, *Antiquités* 1855.

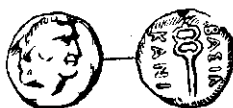

Fig. 18

18. *Av.* Capul lui Hermes spre dreapta.

Rs. ΒΑΣΙΑ (vertical dreapta) ΚΑΝΙ (vertical stânga) Kerykeion cu aripi.

Bronz. Diametru 12,5 mm.

Execuție inferioară. Kerykeionul are aripi, spre deosebire de cele anterioare.

Și această piesă am găsit-o între monetele din Tyra, reproduse în menționata tabelă a lui Pick, 7.

Akrosas

Tipul cu Demetra și Core

Fig. 19

19. *Av.* Capetele acolate ale Demetrei^Ε (cu vâl) și Corei (fără vâl) spre dreapta, cu coroane de spice. Cerc perlat.

Rs. ΒΑΣΙΑΕ (vertical dreapta) ΑΚΡΟΣΑ. (vertical (stânga) ΑΝΔΡΕΙ (jos). Două spice de grâu, cu paiul lung și câte 4 foi.
Bronz. Diametru 25 mm.

Literele cuvântului de jos legate între ele prin puncte.

Un exemplar în colecția V. Canarache, găsit între Cavarna și Balcic.

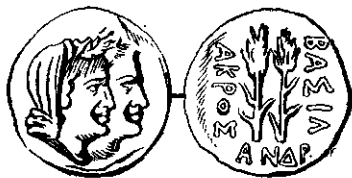

Fig. 20

20. *Av.* Ca mai sus, dar Demetra are colier la gât.

Rs. ΒΑΣΙΑ (vertical dreapta) ΑΚΡΟΣ (vertical stânga) ΑΝΔΡΕΙ (jos). Două spice ca mai sus.

Bronz. Diametru 22,5 mm.

Numai o parte din cuvântul de jos punctată.

Un exemplar în Cabinetul Numismatic din Sofia. Publicată de Tacchella în *Revue numismatique* 1910. Găsită între Mangalia și Cavarna.

Tipul cu Zeus

Fig. 21

21. *Av.* Capul lui Zeus spre dreapta, părul legat cu panglică.

Rs. BAΣΙΑ (vertical dreapta) AKPOΣ (vertical stânga) AN (jos). Cornul abundenței.

Bronz. Diametru 19,5 mm.

Un exemplar găsit în împrejurimile Mangaliei. Publicat de Tacchella, *l. c.*

Tipul cu Dioscurii

Fig. 22

22. *Av.* Capetele acolate ale Dioscurilor spre dreapta cu bonete și coroane de laur. Cerc perlat.

Rs. BAΣΙΑΙΕ (vertical dreapta) AKPOΣA (vertical stânga) ANAPE (jos). Protom de cal înstelat.

Bronz. 23,5 mm.

Stil și execuție superioară.

Un exemplar în colecția V. Canarache, găsit la Capul Caliacra.

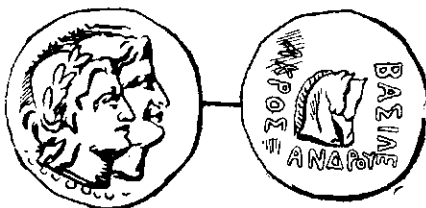

Fig. 23

23. *Av.* Capetele Dioscurilor ca mai sus. Cerc perlat.

Rs. ΒΑΣΙΛΕ (vertical dreapta) ΑΚΡΟΣΑ (vertical stânga)
ΑΝΔΡΟΥ (jos). Două ȳotome de cai.

Bronz. Diametru 27 mm.

Stil foarte frumos. Relieful mare.

Un exemplar în colecȳia V. Canarache, găsit la Calaigndere,
între Mangalia și Cavarna.

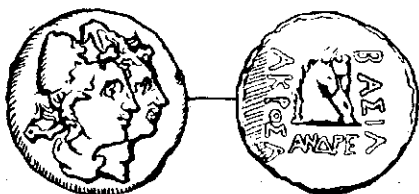

Fig. 24

24. *Av.* Capetele Dioscurilor ca mai sus.

Rs. ΒΑΣΙΛΕ (vertical dreapta) ΑΚΡΟΣΑ (vertical stânga)
ΑΝΔΡΕ (jos). Două ȳotome de cai.

Bronz. Diametru...

Un exemplar în Cabinetul Numismatic al Academiei Ro-
mâne (București).

Saria

ȳipul cu Demetra

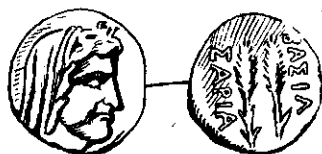

Fig. 25

25. *Av.* Capul Demetrei spre dreapta cu vâl și spice.
Tip barbar.

Rv. ΒΑΣΙΛΑ (vertical dreapta). ΣΑΡΙΑ (vertical stânga).

Două spice de -grâu cu frunze.

Bronz, diametru 20 mm.

Un exemplar în Cabinetul numismatic din Varna.

Publicat de Mușmov în Catalogul muzeului din Sofia, 1912
sub No. 5807.

Tipul cu Apollon

Fig. 26

26. *Av.* Capul lui Apollon spre dreapta.

Rv. ΒΑΣΙΛΕΥΣ (vertical dreapta). ΣΑΡ . . (vertical stânga).

Jos urme de siglă.

La mijloc tripiedul. Conservare proastă.

Bronz, diametru 18 mm.

A fost publicată de Pick în tabela pentru Tyra fără text și explicații.

Tipul cu Hermes

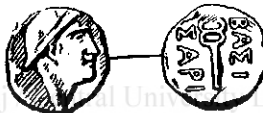

Fig. 27

27. *Av.* Hermes, figură îmbătrânită, spre dreapta.

Rv. ΒΑΣΙ (vertical dreapta). ΣΑΡ (vertical stânga). La mijloc

kerykeion, fără aripi.

Stil bun.

Bronz, diametru 15 mm.

Publicată la No. 16 greșit, cu reversul monetei dela No. 17, de Sutz u. c.

Tipul cu Hera

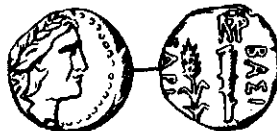

Fig. 28

28. *Av.* Capul Herei cu diademă, spre dreapta.

Rv. ΒΑΣΙ (vertical dreapta). ΣΑΡ (vertical stânga). La

mijloc, în dreapta, măciucă ori torță, spune Mușmov, *l. c.* No. 5806. Eu cred, torță neaprinsă. În stânga, spic de grâu cu foi.

De-asupra torței monogramă combinată cu literele M-Y-P.
Bronz, diametru 17 mm.

Publicată de Mușmov la 5806 și de Sutzu, *l. c.* la No. 15 greșit, cu reversul N-rului 16.

Câte un exemplar: Academia Română (azi la Moscova),
Cabinetul numismatic din Varna, colecția directorului școlii
bulgare din Balcic și colecția V. Canarache.

Aceasta din urmă găsită la Calaididere.

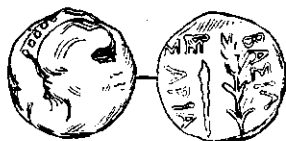

Fig. 29

29 *Av.* Aceiaș. Rău conservată. Urme de cerc perlat.

Rv. ΒΑΣΙΑ (vertical dreapta). ΣΑΡΙΑ (vertical stânga). În
mijloc: Spicul de grâu în dreapta, torță neaprinsă în stânga.
Deasupra torței acelaș monogram ca mai sus.

Bronz, diametru 18 mm.

Un exemplar în colecția V. Canarache, găsit între Cavarua
și Balcic.

Tipul cu Zeus

30 *Av.* Zeus spre dreapta.

Rv. ΒΑΣΙ (vertical dreapta). ΣΑΡΙΑ (vertical stânga). Spic
de grâu în dreapta și probabil torță în stânga.

Bronz, diametru 19 mm.

Un exemplar la Cabinetul numismatic din Sofia.

Publicată de Mușmov *l. c.* sub No. 5808.

Găsită odată cu alte două piese dela Saria și un Kanites
între Mangalia și Cavarua.

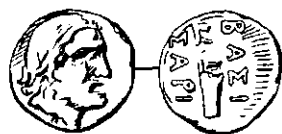

Fig. 30

31. *Av.* Heracles bătrân cu gura deschisă, spre dreapta.

È posibil ca gura deschisă să fie rezultatul unui defect de compoziție sau al modului barbar de reprezentare.

Rv. ΒΑΣΙ (vertical dreapta). ΣΑΡΙ (vertical stânga). Teacă cu arc.

Bronz, diametru 17 mm. (Fig. 30).

Luată din tabela lui Pick pentru monetele din Tyra.

Fig. 31

32. *Av.* acelaș tip mai puțin barbar. Gura obișnuită. Puțină barbă.

Rv. Aceiaș legendă și reprezentare. Printr'o deconformare a metalului sau din cauza oxidării teaca a căpătat o formă curioasă.

Bronz, diametru 18. (Fig. 31).

Un exemplar în colecția V. Canarache găsit la Cavarna.

II

CONTRIBUȚIUNI LA FIXAREA DOBROGEI SCITICE

Să trecem acum la rezultatul la care ne duc punctele de plecare ale istoricilor antici pentru întărirea susținerilor noastre și coroborarea lor cu noile descoperiri făcute în această direcție.

Voi utiliza aci, pe scurt, pentru începutul acestui capitol, câteva mărturisiri importante cari vor fi — de altfel — mai pe larg susținute în studiul pe care îl am în curs de pregătire sub titlul de «Dobrogea scitică».

1) Pornind descrierea cărții a IV-a, Herodot precizează că Sciția începe dela golful Traciei spre dreapta, că Sciția este *traversată* de Istru. Herodot arată apoi că el va descrie Sciția începând numai dela acest fluviu spre Caucaz;

2) Demetrios din Callatis (200 in. d. Cr.) semnalează pe

regele scit Ateas în luptă cu Filip al II-lea al Macedoniei în Dobrogea;

3) Geograful Skymnos înregistrează aşezările Sciţilor în apropierea Dionysopolului (Balci);

4) Plinius cel Bătrân arată că pe întinderea râului Zyrras teritoriul era stăpânit de Sciţi.

Dacă afirmaţiile lui Plinius, Skymnos şi Demetrios ca şi indicaţiile lui Ovidiu, care arată pe Sciţi în regiunea Tomisului, n'au fost combătute, în schimb, precizările lui Herodot au fost totdeauna denaturate, greşit interpretate şi lipsite de considerare.

Astfel, golful Traciei de unde începe Sciţia lui Herodot, a fost fixat de cercetătorii cei noi la gurile Dunării, cari ar fi format, împreună cu Istria, în secolul V. in. d. Cr., un golf. Despre faptul că Istrul *traversează* Sciţia, pe care Herodot o descrie numai în parte, adică dela acest prim fluviu scit spre Sciţia regală, spre Cimeria, nu s'a spus nimic.

Tot astfel s'a lăsat în umbră faptul urmării armatelor lui Darius de către Sciţi până în Bizanţ chiar, sau trecerea Amazoanelor prin Dobrogea spre Tesalia, etc.

Noi vom încerca să afirmăm în această comunicare un singur fapt mai important.

Numind golful Traciei ca început al teritoriului Sciţiei, Herodot n'a greşit. Golful Traciei, atunci ca şi astăzi, nu putea fi decât golful Odesos-ului, al Varnei, primul şi singurul golf pe tot litoralul Pontului Stâng, începând dela Mesembria. De aci şi până la Olbia n'a fost şi nu există niciun alt golf. Şi, arătând că Istrul traversează Sciţia, nimeni nu poate înţelege altfel decât că tot teritoriul Dobrogei de azi, din dreapta Dunării şi până la Varna, până la golful Varnei, de unde începe Tracia, era şi se numea Sciţia, în timpul lui Herodot.

Faptul coincide şi cu autorii următori lui Herodot.

Dar el nu este desminţit nici de documentele actuale.

Acolo unde Plinius şi Skymnos fixează pe Sciţi, în regiunea Balciului de azi, s'au scos la iveală 16 cetăţi.

Mai jos de Dionysopolis şi în apropiere de Kruni (Ecrene), de lângă actualul sat Teke, încep să se înşiruiască în sus, pe râul Zyrras, azi Valea Batovei, pe ambele maluri, 16 construcţii

de piatră, construcții de apărare, caracteristice secolelor V—III în. d. Cr., lipsite complet de caracteristica construcțiilor grecești sau trace, dar neatribuite încă. Veneratul savant ceh Scorpil le crede — pe drept cuvânt — scitice. Ele nu pot fi decât urmele așezărilor scitice semnalate de Plinius exact în aceaș regiune, exact în acelaș loc: *pe cursul râului Zyras*.

Un număr de 7—8 din cetățile acestea scitice pe care le-am putea numi Cetățile lui Plinius, merg pe malurile Zyras-ului și apoi se depărtează puțin de apă, o altă serie deplasându-se ușor spre sud. Linia lor, — căci formează o adevărată linie — atinge satul Nicolaevska. De aci, încă două sunt așezate în sus, spre Dunăre, lăsând impresia că linia de întărituri ar căuta să urmeze într'acolo.

Ce admirabilă și puternică posibilitate de a fixa aci granița Scitiei mari! Cât de mult se potrivește această demarcare cu a doua împărțire administrativă romană sub Dioclețian, când s'a dat, în chip oficial, Dobrogei de azi numele *Scythia Minor*.

Dela această dată hărțile romane au însemnat întreg teritoriul dela Balcic spre Nicolaevska — Bazargic și de aci în linie până la Dunăre, exact în fața Sucidavei, pe tot cuprinsul până la Gurile Dunării, cu titulatura de *Scythia Minor*. Coincidență? De ce nu a fixat Dioclețian granița Scythiei Minore cu câteva zeci de kilometri mai spre Tracia sau spre Tomis și a așezat-o tocmai pe Zyras, care se varsă în *Golful Traciei lui Herodot*, pe *Zyrasul așezărilor scite ale lui Plinius, lângă Balcicul scitilor lui Skymnos, pe linia cetăților vizibile și azi?*

Și de ce această graniță pe care unii o numesc «fantezistă» trece tocmai pe linia cetăților de pe Zyras, spre Nicolaevska și de aci se frânge la dreapta, până la Istru, în fața Sucidavei?

Pentru că aci erau granițele vechi ale Traciei cu Scitia și Romanii, stăpâni într'o parte și alta, nu aveau interesul să le schimbe.

Pentru simplificarea socotelilor lor administrative, au lăsat granița acolo unde au găsit-o și au oficializat denumirea pe care o aveau de fapt teritoriile.

Supoziții? Nu.

Căci afirmația de față nu poate fi mai bine susținută decât de următoarele monumente:

1. In satul Dis-Budac, lângă Kruni (Ecrene), la 1 km. de

frontiera noastră actuală, pe teritoriul bulgar, s'a găsit o piatră de hotar cu inscripția următoare:

[Fines te]rr[ae]
O dess[itanorum]

Monumentul se află în *Corpus Inscript. Latin.* la 7589.

2. La Nicolaevska, până unde merge linia cetăților lui Plinius, s'a găsit altă piatră de hotar cu inscripția:

F[ines]terr[ae]
Thrac[iae]

Acelaș *Corpus* 13729.

3. La Reca Devnia, vechiul Marcianopolis, d. Skorpil a aflat o admirabilă piatră de hotar cu două fețe, cu două inscripții:

Av: F[ines]terr[ae]
O dess | ...

Rv: Fines terr[ae]
Thraci[ae].

Iată dar un fapt simplu și de o importanță capitală, totuși, pentru teza noastră.

Teritoriul orașului Odessos se întindea spre Dionysopolis exact până la Dis-Budac-ul de azi, la 1 km. depărtare de albia râului Zyrras și la 3 km. de satul Teke. Spre Tracia, teritoriul orașului Odessos se termina la Marcianopolis, unde se unea cu teritoriul Traciei. De aci, linia teritoriului orașului Odessos mergea până la Nicolaevska, unde se termină cetățile scitice ale lui Plinius. Dar spre Dionysopolis, teritoriul orașului Odessos se termină la Ecrene, pe Zyrras, unde desigur se întâlnește cu teritoriul Dionysopolului. Cum Dionysopolul era o colonie autonomă mult inferioară vecinei sale Odessos, din

punct de vedere al progresului și din punct de vedere economic — mai ales — teritoriul acesteia din urmă nu se putea întinde decât 5—10 km. în sus spre Bazargic, câți-va km. spre Bizone (Cavarna). Bizone, neautonomă, nu putea avea teritorii. Și de aci, toate așezările mici grecești, de pe litoral, spre Callatis, lipsite de independență, nu contau. S'ar putea spune că teritoriul Callatiei se lega cu al Dionysopolului sau, în cazul cel mai fericit, cu al Bizonei, dacă — prin imposibil — acesta ar fi avut autonomie.

Aci însă ne lămurim mai ușor. La Calaigidere, la 25 de km. spre miază-zi de Callatis, către regiunea noastră, s'a găsit piatra de hotar:

F[ines]terr[ae]
Call[atianorum]

cuprins în C. I. L. III, 7587.

Iată dar problema teritoriului dobrogean de jos aproape în întregime rezolvată.

Tracia își avea frontiera pe linia cetăților scite ale lui Plinius.

Odessos se termina la Kruni, pe Zyras.

Dionysopolis începea de aci și nu putea merge în sus peste Bizone.

Callatia se termina la sud la Calaigidere.

Concluzia.

Intreg teritoriul dela ieșirea din platoul dominant al Dionysopol-ului și Kruni-ului, până la Nicolaevska și de aci până la Calaigidere și apoi până la Dunăre, până la guri, constituia regatul sau regatele Scitiei minore.

Faptul că aceste regate au avut în stăpânire Bizone, Tiriza, Tiriza Acra și toate așezările mici de pe litoral, rămase încă în întuneric și cuprinse între Capul Caliacra și Mangalia, sau chiar tot litoralul dela Balci, cuprinzând și Cavarna, trebuie să facă obiectul altei lature a problemei.

În orice caz, ceea ce putem afirma, fără cea mai slabă îndoială, e că monetele regilor noștri sciți, cu excepția celor 2 piese aflate în Insula Șerpilor de Ruși, — au fost găsite — toate

LEGENDA

- GOLFUL TRACIEI, DUPA HERODOT.
 FRONTIERA TRACO-SCITA
 TERITORIUL SCITIEI REUALE

la Balcic, lângă Ecrene, la Caverna și împrejurimi, la Capul Caliacra, la Șabla, între Șabla și Capul Caliacra și la Calai-gidere.

Nu s'au găsit monete în teritoriul urban al Tomisului, Callatiei, Dionysopolului, Istriei sau Odessosului. Dar s'au găsit, 2 ori 3, în cuprinsul Bizonei, chiar și pe Capul Caliacra, la Șabla, pe litoral.

Oprim aci considerațiunile de azi asupra teritoriilor scitice din Dobrogea și stabilind teritoriile rurale ale orașelor autonome din sud, fixăm regiunea Sciției regale din Dobrogea așa cum am arătat mai sus și în harta însoțitoare a acestui text.

V. CANARACHE

INFLUENȚA POLONĂ ASUPRA STEMELI MOLDOVEI ȘI A ALTOR BLAZOANE DE PE MONETELE MOLDOVENEȘTI.

Intr'un studiu recent, intitulat «Tipuri de monete moldovenești inedite»¹⁾, am atras atențiunea asupra monetelor moldovenești, unele cunoscute de mai înainte, altele descoperite și descrise de mine, cari prezintă pe revers o singură spadă sau spada cu buzduganul în așezări diferite.

Blazonul cu spada apare pe monetele moldovenești numai în timpul limitat dela moartea lui Alexandru cel Bun (1432) până la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare (1457).

Polonia și Ungaria, chemate în ajutor de pretendenții la tron, s'au amestecat în luptele acestora. Stema cu spadă, cum se găsește pe monetele moldovenești, nu există pe monetele polone și ungurești contemporane.

Cercetând cărei familii nobile lituane, polone sau ungare i-a aparținut acea stemă, care a servit ca model pentru stema de mai sus, mi-a fost accesibilă numai opera lui H. Stupnicki despre stemele familiilor nobile polone²⁾.

Am găsit embleme similare de ale familiilor nobile polone cu spadele diferit așezate³⁾: Belina, Dantyszek, Dargalowski, Doliszkiwicz, Drucki (familie străveche înrudită cu Jaghielonii) Gotocki, Lszawa, Mohyla (Movileștii de mai târziu), Nowina, Ostoja, Pieleusz, Przegonia, Zapendowski, Zukowski.

În acelaș timp apare pe monetele lui Iliăș, care luase de soție pe fiica ducelui Andrei de Lituania, călărețul lituan și un blazon care seamănă cu acvila polonă, ambele steme obișnuite pe monete polone. Pe reversul unor monete ale acestui Domn

1) Publicat în anuarul liceului «Ștefan cel Mare», Suceava 1933.

2) Hippolit Stupnicki, *Herbarz Polski*, Lwów Tom I—III 1855—1862.

3) Spada e însă adeseori înlocuită printr'un pumnal; dar și pe unele monede moldovenești spada seamănă cu un pumnal.

apare și o stemă reprezentând într'un scut două potcoave și deasupra o cruce. Executarea potcoavelor fiind neîngrijită ele se aseamănă cu litera \wedge . Blazoane similare nobile polone sunt: Belina, Dolzga. Lszawa, dar cu alt număr de potcoave. (H. Stupnicki *l. c.* I p. 21, 131; II 126). Dar și monetele lui Alexandru II au pe revers o coroană mare foarte asemănătoare coroanei de pe aversul și reversul monetelor polone anterioare și contimporane domniei lui Alexandru II ¹⁾).

Trebue să relevăm aici și înrudirea voevozilor moldoveni din familia Mușatinilor cu casa regală din Polonia; dar și Bogdan descălecătorul avusese ca soție o polonă catolică. Petru Mușat a fost cumnatul lui Vladislav Jaghiello, iar Alexandru cel Bun era căsătorit (a treia lui căsătorie) cu Ringala, vara aceluiaș rege. Iliăș, fiul lui, ținea pe sora reginei Sofia, Maria, din familia nobilă rusă-lituană Oligmandovici, era deci cumnatul lui Vladislav Varencyk. Iliăș avuse cu Maria doi fii, Roman II și Alexandru II.

Apariția blazoanelor polone pe monetele moldovenești ne îndeamnă să cercetăm de nu cumva această influență a fost exercitată de Polonia și înainte de timpul indicat mai sus (1432—1457). În caz afirmativ, acest fapt ne-ar putea da, eventual, lămuriri în privința originii stemei capului de bour sau de bou ²⁾).

È adevărat că s'au găsit în Bucovina și în Moldova un număr mare de monete grecești și romane, care arată calea comerțului dela sud spre nord, dar ipoteza că stema cu capul de bou, constatată și pe monetele grecești anterioare timpului lui Solon, romane, galice și celte, s'ar fi transmis din timpuri așa de îndepărtate până la baterea monetelor moldovenești, pare puțin plausibilă ³⁾).

Ca cea mai veche influență străină pe cele dintâi monete

1) Vezi C. Moisil în *Cronica numismatică și arheologică*, Anul III, p. 20; Dr. Gasseur: *Monede vechi românești inedite*. Suceava 1930 p. 6. Inscricția monetei fiind cam ștearsă, SAL...? trebuie înlocuită cu «Elias».

2) Cf. G. Zane: *Economia de schimb în Principatele Române*, București 1930, p. 38, nota 1: Efigia bătută pe aversul monetelor moldovenești ar reprezenta un cap de bou și nu de bour.

Se impune în sfârșit să se dea o soluție definitivă acestei chestiuni.

3) G. Zane *l. c.* p. 38.

moldovenești se admite pe reversul lor, scutul unguresc¹⁾. Prin apariția acestui scut nu se lămurește însă existența capului de bour cu stea între coarne și stea și semilună la stânga ori la dreapta capului, păstrat aproape neschimbat peste tot pe avers și modificat câte odată pe reversul monetelor moldovenești. Se pune întrebarea: O fi adus această stemă Petru Mușat, întemeietorul monetăriei moldovenești, din Muntenia²⁾ împreună cu scutul unguresc, sau a găsit-o el existentă în Moldova și adoptând-o, a bătut primele monete, le-a împodobit cu această stemă aversul, iar cu scutul unguresc reversul?

Legenda că Dragoș Vodă a avut inspirația să creeze această stemă, după ce a răpus zimbrul urmărit din Maramureș până în regiunea Bucovinei de astăzi, s'a dovedit de mult ca lipsită de temei istoric. Chiar dacă am admite că Dragoș-Vodă ar fi adus de acasă, din Maramureș, această stemă (orașul Sighetul «scaunul Maramureșului» are de mult, până în prezent, ca stemă un cap de bour³⁾, Bogdan, adversarul neîmpăcat al urmașilor lui Dragoș, credincioși regelui Ungariei, desigur n'ar fi menținut-o după ce îi alungase din țară și realizase astfel independența Moldovei.

Mai curând blazonul s'ar putea atribui lui Bogdan, căsătorit cu Maria, nobilă polonă catolică, mama lui Lațcu.

Dar n'avem nici o dovadă că stema capul de bour ar fi întrebuințat-o Drăgoșeștii sau Bogdăneștii; nu se cunoaște dela acești domnitori până în ziua de astăzi nici o pecete domnească și nici o monedă.

Pentru prima oară apare deci capul de bour, ca stemă a țării, pe aversul monetelor lui Petru Mușat, iar pe revers, ca podoabă a scutului, pe unele monete ale lui Alexandru cel Bun; iar pe revers **în scut**, ca un adevărat blazon, în cartierul stâng,

1) Gh. I. Brătianu: *Originile stemelor Moldovii și Țării Românești*, în Revista ist. rom. Vol. I București 1931 p. 51: «fie ca un simbol obișnuit al unor legături de ierarhie feudală, fie ca o simplă imitare a unui tip monetar mai răspândit».

2) Despre originea munteană a Mușatinilor și înrudirea lor cu Basarabii, despre descendența lor comună din familia despoților Sârbiei (familia Brancovici are și ea un cap de bour în stema ei) Romulus Vuia: *Legenda lui Dragoș*, Anuarul Institut. de Ist. naț. Cluj 1921 p. 301 n. 5); Vezi A. D. Xenopol *Istoria Românilor* Ediția III, Vol. III, p. 118.

3) Aceasta o constată chiar Miron Costin 1677. Marca județului însă scoate în relief vestitele oene de sare și cele 4 râuri ale județului. Vezi I. Minea: *Despre stema Moldovei* Cercetări istorice, An. I, Iași 1925, p. 401.

abia la Roman II, fiul lui Iliș și al Mariei, sora reginei polone. (Multe indicii vorbesc pentru părerea că monetele cu inscripția Roman n'au fost bătute de Roman I, fratele lui Petru Mușat, soțul Anastasiei, nepoata lui Lațeu și tatăl lui Alexandru cel Bun¹).

După Roman, II capul de bour de pe revers dispare și este înlocuit prin diverse forme ale crucii (timpul luptelor crucii contra semilunei); iar capul de bour apare abia pe monetele lui Alexandru Lăpușeanu, ale lui Heraclid Despotul, Ștefan Tomșa, Ioan cel Cumplit, Ștefan Răzvan și ale lui Istratie Dabija, deasemenea pe revers, dar nu la fel ca pe moneda lui Roman II²).

Cea mai veche pecete domnească autentică cu cap de bour, cunoscută până în prezent, este pecetea lui Roman I, fratele lui Petru Mușat.

În afară de orașul Sighetul Marmăției, stema cu cap de bour se mai constată și la Sârbi, la despotii din familia Brancovici; dar spre nordul Moldovei și al Maramureșului, dealungul vechiului drum al chihlimbarului, stema se poate urmări până în Suedia. Amintesc stemele orașelor Kalisz și Posnan, stema țării Mecklenburg și blazonul suedez al familiei Oxenstierna. Blazonul cu capul de bour se află însă și la familiile nobile polone: «Glowa Bawola» (despre originea lui, opera lui Stupnicki nu ne poate spune nimic) și «Wieniawa», cunoscut încă din timpul lui Miecislaus (962—992)³.

Primele monete polone, întrebuințate în comerțul cu popoarele slave, imitații după dinarii împăratului Otto III, nepotul Adelaidei, aveau inscripții: ATEAHLHT; altele aveau pseudo inscripții ce constau din linioare, cerculețe și semne cu aparență de litere din cari se pot descifra uneori cuvintele «Rixa» și «Kasimir»⁴.

La Suceava s'a găsit, acum 40 de ani, o pecete de alamă, care reprezintă un cap de bour ce are la stânga o semilună,

1) C. Moisil *l. c.* p. 31.

2) Despre apariția capului de bour pe reversul monetelor polone cu efigia regilor Ștefan Bathory și Sigmund III; despre stemele Poloniei și lituaniei pe monetele voevozilor Ștefan Tomșa și Ștefan Răzvan vezi C. Moisil *Bănăria lui Dakija Vodă* în Bulet. Soc. Num. Rom. 1915 p. 5, și comunicările d-lor Gassauer și Moisil în ședințele societ. numism. rom. din 24 Aprilie și 29 Mai 1932 în *Cronica numismatică și arheologică* anul X nr. 96 și 97.

3) H. Stupnicki *l. c.* Tom. I p. 10, p. 176 tom. III p. 178.

4) Dr. Max Kirmis *Handbuch der poln. Münzkunde*. Posen 1892 p. 8.

iar la dreapta și între coarne câte o svastică nu tocmai bine reușită. Pe margine se găsește o inscripție fără înțeles, întreruptă deasupra coarnelor bourului de încă o svastică foarte distinctă.

Sturdza atribuisese o monedă moldovenească anepigrafă, care are pe avers capul de bour, iar pe revers o svastică, unui Domn necunoscut anterior tuturor domnitorilor moldoveni¹⁾. În opera asupra stemelor polone găsim blazonul svasticeii la o familie străveche lituană «Borejko», extinsă și în Kijew și Wolhynia²⁾. În pecetea găsită la Suceava, pe care d-l Moisiu o consideră drept o imitație nouă (falsificat) după o pecete mai veche, se găsesc literele «PHWA» cari nu par străine de «Rixa» de pe denarii poloni, amintiți mai sus.

Dinarii regelui polon Casimir (1333—1370) bătuti pentru

Fig. 1.

orașele Kalisz și Posnan, prezintă deasemenea capul de bou pe revers³⁾. În anul 1325 întreprinde Vladislav Lokietek, regele Poloniei, cu ajutorul Lituanilor, Moldovenilor și al Rutenilor, o expediție în marca de Brandenburg.

Nu este exclus ca unul dintre conducătorii micilor «înghetări politice» de pe teritoriul Moldovei⁴⁾ de mai târziu, luând parte și el la această expediție, să fi primit, cu această ocazie, blazonul cunoscut. Stingându-se, rând pe rând, familiile domnitoare ale acestor voievodate sau cnezate (a Bolohovenilor, Brodnicilor sau a Șipenițului) și familia Mușăteștilor luându-le moștenirea, se poate că aceasta să fi adoptat și stema cu capul de bour.

1) Hașdeu, *Ethnologicum magnum Romaniae* Tomul III, București 1894, p. 2335, Tab. I nr. 1.

2) H. Stupnicki *l. c.* Tom. I, p. 49.

3) Dr. Max Kirmis *l. c.* p. 19.

Marian Gumowski: *Monety Polskie* Varșovia 1924, Tab. III. Steua, semilună, floarea de crin lipsesc; aceste atribute eraldice însă se află în alte blazoane polone din secolul al XIII-lea.

4) Vezi E. Diaconescu, în *Cercetări Istorice*, Iași, an. I 1925, p. 416 și I. Minea *ibidem* an. II—III 1926—27 p. 284.

ÎNCERCĂRI DE CLASIFICARE A UNOR MONETE MOLDOVENEȘTI.

Monetele moldovenești anepigrafe atribuite lui Alexandru cel Bun, reprezintă pe revers atâtea particularități de mobile eraldice și ornamentații și anume: crucea diagonală, crucea patriarhală, coroane, scutul încoronat, scutul împodobit în partea superioară cu capul de bour, flori de crin, stele, semilune, cruci și coroane mici, încât se naște întrebarea dacă nu cumva i-s'au atribuite lui monetele, care nu s'au putut atribui, în mod cert, altor Domnitori.

Se impune o revizuire ce s'ar putea face numai cu ajutorul unui material mai vast de comparație chiar în sânul societății numismatice ¹⁾.

Studiul comparativ al numismaticei și al sfragisticei ne poate fi de folos în această privință, deși peceteile nu constituiesc numai decât o normă pentru determinarea monetelor.

D-l prof. Moisil, în studiul său «Stema Românicii», relevă faptul că stema Moldovei, în sigilile domnești, întrebuintate de Domnii anteriori lui Alexandru cel Bun, se caracterizează prin forma coarnelor bourului și anume coarne mici cu vârfurile recurbate în afară. Sub domnia lui Alexandru cel Bun însă, coarnele se înfățișează mai mari, cu vârfurile curbate înlăuntru, atingându-se aproape. Le vom numi: prima, din aceste două forme, caracteristica întâia, iar cealaltă caracteristica a doua.

Dacă încercăm a ne folosi de această observațiune a d-lui Moisil, la determinarea monetelor moldovenești, întâmpinăm oare cari dificultăți. Majoritatea zdrobitoare a monetelor lui Petru Mușat, — domnitor, care este considerat ca întemeietorul monetăriei naționale în Moldova, — are prima caracteristică; dar cunosc trei piese, — și după vizitarea expoziției actuale, — mai multe, dintre care una pare să fie o piesă de încercare

¹⁾ Cu această ocazie, s'ar putea face și revizuirea și clasificarea definitivă a monetelor moldovenești care poartă inscripția: Ștefan.

²⁾ Constantin Moisil: *Stema României*, Boabe de grâu. An. II, nr. 2, p. 70.

sau un falsificat (fiind de alamă) la care coarnele se apropie mult de caracteristica a doua.

Monetele atribuite lui Ștefan I, însă, au numai caracteristica întâia. Dar deja la proximus domnitor, care a emis bani, deci printre monetele atribuite lui Alexandru cel Bun, găsim piese care au caracteristica întâia, dar și litera «S» înaintea numelui Alexander și Moldav (iae). «S» egal = «Si» ca o prescurtare a cuvântului *signum*, întocmai ca și pe monetele lui Petru Mușat. Există însă și monete mai mari și mai mici cari au caracteristica a doua, dar litera S le lipsește în legendă.

Dacă n'am fi observat că unele monete ale lui Petru Mușat se apropie de caracteristica a doua, atunci lesne am fi ajuns la un rezultat, cel puțin în ceea ce privește clasificarea cronologică a monetelor lui Alexandru cel Bun, atribuind primilor ani de domnie a acestuia monetele cu caracteristica întâia, foarte asemănătoare cu monetele lui Petru și Ștefan Mușat, iar pe celelalte, cu caracteristica a doua, atribuindu-le anilor mai târzii ai domniei îndelungate a aceluiaș voevod.

Facem deocamdată abstracție de posibilitatea că monetele cu caracteristica întâia sau a doua ar aparține altui domnitor cu numele Alexandru, și nu lui Alexandru cel Bun.

Rezultă deci că cea mai mare parte a monetelor, atribuite lui Petru Mușat, monetele lui Ștefan I și o parte din monetele atribuite lui Alexandru cel Bun, prezintă caracteristica întâia, iar monetele tuturor domnitorilor, cari după moartea lui Alexandru cel Bun, până la încetarea monetăriei naționale din Moldova, au bătut bani, prezintă numai caracteristica a doua.

Monetele de alamă ale lui Petru Mușat, cele ale lui Ștefan I, dintr'un metal inferior și cele ale lui Alexandru cel Bun, dintr'un aliaj de puțin argint și de foarte multă aramă, sau chiar aramă pură, dau de bănuț că piesele acestea au servit ca încercare a tiparului, înainte de a bate monetele de argint. Ar fi de remarcat însă faptul că piesele anepigrafe de acest fel, atribuite lui Alexandru cel Bun, sunt foarte numeroase — prea numeroase pentru a fi considerate numai ca probe a exactității și rezistenței tiparului.

Având astăzi atâtea monete deteriorate ce nu mai pot servi la nimic, am putea să ne permitem luxul, care de fapt nici

n'ar fi un lux, de a lămuri chestiunea aliajului printr'o analiză chimică într'un laborator oficial, ca să fim pe deplin edificați asupra calității materialului metalic, întrebuințat pentru baterea acestui fel de monete.

ALȚI ȘILINGI POLONI ȘI PRUSIACI FALȘIFICAȚI ÎN MONETĂRIA DIN SUCEAVA.

Intre rămășițele de monete găsite în cursul lucrărilor de explorare dela 1895 până la 1904 în cetatea Sucevei, s'au aflat, pe lângă fășii de tablă de aramă cu ștampile dela diferiți domnitori brandenburghezi și suedezi, și fragmente cu ștampile ale unui solidus polon, reprodus în «Cetatea Sucevii» de Romstorfer-Lapedatu, pag. 96.

Pe avers se văd inițialele S. R.; deasupra e o coroană mare, având la stânga și la dreapta câte o mică rozetă. Pe revers, în două rânduri, e legenda: REGNI POLON, deasupra un desen cam șters care seamănă cu o coroană; dedesubt sunt niște cifre arabe semănând a fi 6, 1, 6, 8.

D-l Moisiș, în studiul său «Bănăria lui Dabija Vodă»,¹⁾ relevă șilingi poloni cari imitează pe cei ai lui Sigismund III; iar în anul 1919 d-l C. I. Karadja găsisse la Suceava câțiva șilingi falșificați, imitații de șilingi poloni ai lui Sigismund II August (1548—1568²⁾).

În timpul din urmă s'au găsit la Suceava, monete polone (între aceste și două monete prusiace³⁾ care seamănă perfect cu fragmentele de tipare ale unui solidus polon de pe fășia de tablă din cetatea Sucevei, reprodusă de Romstorfer.

Avers: Inițialele «S. R.» deasupra o coroană mare, la dreapta și la stânga câte o rozetă mică cu cinci frunze.

Revers: În trei rânduri SOLID. REGNI. POLON. de-

1) Cf. Buletinul Societății Numismatice Române, XII, 1915, p. 59.

2) C. I. Karadja: *Câțiva șilingi falșificați în monetăria Suceava și nedescrisi până acum* în Buletinul Societății Numismatice Române, anul XVI, nr. 37.

3) Monetele prusiace cu data 1648, 1660 nu arăta numai un tipar similar, inițialele F. W. G., împodobite cu o coroană, cu legenda în trei rânduri ca și cele polone, ci sunt confecționate din același material metalic.

desubt anul 1677 (între 16 și 77 o linie verticală așezată într'un semicerc care se termină cu câte o mică steluță). Există însă și monete la fel, care poartă pe avers, dedesubtul inițialelor «S. R.» stema casei de Wasa și anume un snop într'un cerc; iar reversul are anii 1622 și . . 73.

M'am adresat numismatului polon, d-lui Rożdżyński din Bydgoszcz să-mi comunice ce știe despre monetele lui Sigismund III cu inițialele S. R. D-sa mi-a răspuns că monetele

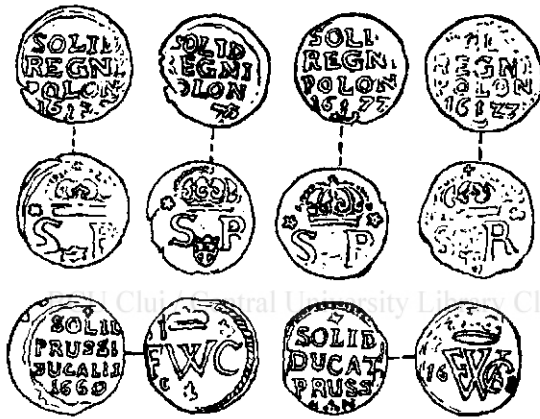

Fig. 2.

de acest tip sunt foarte rare și sunt cunoscute numai cu data 1622; cifra 2 însă este câteodată greșit tipărită, așa că seamănă cu cifra 1 și 7. Semnul monetar, o săgeată într'un semicerc cu steluțe la capete, este stema marelui bănar al coroanei Mikolaj Danilowicz-Sas care a funcționat până la 1624 ¹⁾.

Moneta cu anul 1622 corespunde domniei lui Sigismund III de Wasa, dar celelalte sunt evident greșite. Avem un caz analog în falsificarea șilingilor poloni ai lui Ioan Casimir, cu date tot așa de eronate (să admitem numai greșeala de tipar?) până la anul 1685 cari deci nu corespund timpului de domnie a acestui rege ²⁾. Nu încapă nici o îndoială că monetele cu ini-

1) Hippolit Stupnicki: *Herbarx Polski*. Lwów 1855, Tom. I, p. 118. Marjan Gumowski: *Monety Polskie*, Warszawa. 1924, p. 114.

2) Vezi: Dr. R. Gassauer: *Der gegenwärtige Stand der moldawischen Münzkunde*, Cernăuți 1931 p. 27.

țialele S. R., mai sus descrise și găsite la Suceava, ale lui Sigismund III, care corespund fragmentelor de fășii de tablă, găsite în cetatea Sucevei, și care sunt datate până la 1677, trebuie încadrate între falsificările șilingilor suceveni, mai ales că aliajul metalului este identic cu aliajul cunoscuților șilingi suedezi, falsificați deasemenea la Suceava.

DR. R. GASSAUER

TOT MONETELE DELA HISTRIA

Monseniorul Netzhammer aduce din nou în discuție enigma capetelor inversate depe drahmele histriene, întărind părerea Profesorului V. Bude, — care face întregul istoric al diferitelor interpretări (Buletinul Societ. Num. 1925) — că ar fi vorba de reprezentarea soarelui la răsăritul și la apusul său în mare ¹⁾. Din toate interpretările, aceasta e cea mai atrăgătoare și ne-ar convinge dacă, cercetând cu acest prilej diferite tipuri monetare, vase pictate și monumente plastice în genere, am fi întâlnit reprezentări cu motivul dedublat care să înfățișeze alt subiect decât pe Dioscuri, doi și gemeni prin însăși esența lor, sau alte obiecte decât atributele și simbolurile lor. Excepțăm reprezentarea depe monumentele funerare a celor doi frați, gemeni și ei, Hypnos și Thanatos (*Lassing* vol. VIII, ed. Lachmann). Capetele asemănătoare ale Gemenilor cu bucle, bonete («piloii») și stele de-asupra lor, figurează pe aversul monetelor din Bruttium; pe nenumărate reversuri amândoi Dioscurii galopează călări; pe monetele din Phoenicia capetele neacoperite, cu bucele strânse într'o cunună de lauri, poartă de-asupra capului lor, ca o semnătură, stelele care dovedesc că ne aflăm și aci dinaintea celor doi frați. Alt tip monetar din Laconia, care a circulat și la Tomi, ne înfățișează cele două bonete (piloii) cu stele de-asupra lor.

Să recapitulăm mitul după Diodor: «Argonauții (din cari făceau parte Tindarizii) fură apucați de o furtună grozavă; de oarece mai toți pierduseră nădejdea scăpării, Orfeu, singurul navigator inițiat în mistere, invocă, pentru a potoli valurile deslănțuite, pe zeii din Samotrake. Dintr'odată vântul încetă. Două stele se lasară pe capul Dioscurilor... De atunci marinarii au păstrat obiceiul de a invoca în mijlocul uraganului pe zeii din Samotrake, atribuind Dioscurilor arătarea stelelor (Diodor,

1) Vezi mai jos.

L. 4, p. 304). Dioscurii sunt adesea reprezentați cu flăcări de asupra capului. Această închipuire superstițioasă a dăinuit atâta vreme încât, nu de mult, marinarii mai venerau în unele ținuturi meteorul care, sub numele de focul sfântului Elmo sau sfântului Nicolae, se arată după furtună pe cer.

Castor și Pollux au fost deci priviți drept divinitățile stăpânitoare ale uraganului și a căror apariție strălucitoare vestește navigatorilor salvarea, călăuzindu-i printre toate primejdiile valurilor. Cultul lor născut în Lacedemona s'a răspândit pe tot litoralul Mării Egee și a Mării Negre (v. Pârvan, *Getica* p. 522). Un oraș de pescari cum era Histria avea neapărată nevoie de ocrotirea acestor divinități în îndeletnicirile sale maritime.

Mitul mai arată cum, după uciderea lui Castor, Pollux a obținut dela Zeus să-și împartă nemurirea cu fratele său, așa încât fiecare să petreacă alternativ o zi în Olimp pe cât timp celalt se afla în Hades, și invers, urmându-se pe cer ca lucefăr de seară și lucefăr de dimineață, unul răsărind când celalt apune. Aceasta ar explica inversația capetelor lor pe monetele histriene.

Că astrele au mai fost reprezentate răsărind și cufundându-se în mare o știm, căci vedem pe craterul Blacas din British Museum (Daremborg-Saglio, *Sol*, 6489) pe lângă toate fenomenele cerești (Helios, Eos, Phosphoros), doi adolescenți din cari unul se aruncă pe când celalt se ridică din mare, figurând astrele dispărând dinaintea lui și precedând pe Helios care se înalță triumfător în cuadrigă ¹⁾.

Ni se pare deci mai simplu să recunoaștem cu Eckel și Wise (*Doct. num veterum*, II, p. 14—15) cari se sprijină pe relatarea lui Pindar, a fazei acesteia din mit, să recunoaștem, zicem, în capetele inversate pe amândoi Gemenii, în concordanță cu legenda, mai degrabă decât să vedem *dedublarea*, fără precedent, la cunoștința noastră, în Grecia, unde arta și religia se folosesc mereu de datele tradiției, a unui Helios Apollo, mai întotdeauna reprezentat în triumf în cuadrigă. Să mai amintim aci că Helios, după concepția primitivă, care credea că Oceanul se confundă cu cerul, nu se cufundă în mare, ci străbate fluviul

3) Fără a confunda epocile, poate fi interesant de notat, că în epoca romană Dioscurii sunt reprezentați întovărășind carul lui Phoebus și al nopții (Daremborg-Saglio, *Diet. dant.* fig. 2448) și în altă parte (fig. 6500) îi vedem simbolizând cele 2 emisfere cerești alături de Sol.

Ocean fie într'o barcă fie în cupa lucrată de Hephaistos pe care o împrumutase pentru acest scop și lui Herakles (Daremberg-Saglio, fig. 3763) atunci când acesta a pornit spre Eritrea pentru ca să aducă cireada lui Gerion.

Dață pe monetele din Histria nu sunt figurate stelele, se datorează faptului că atributele au făcut loc însăși personificării astrelor.

De aceea, fără a nega asemănarea ca tip artistic a celor două capete histriene cu capul unic al lui Apollo dela Rhodos și răspândirea cultului acestuia în toată regiunea din dreapta Dunării (unde însă a coexistat și cultul Dioscurilor), fie-ne îngăduit să credem, alături de D-l Prof. Const. Moisil (*Bul. Societ. Num.* 1925), care și dânsul a emis părerea că ne aflăm dinaintea unor divinități ocrotitoare ale navigațiunei, că cele două capete, două și totuși indisolubil unite, răsărind și apunând alternativ, figurează pe zeii Gemeni — Dioscurii — conform vechii concepții elenice.

Cum acest lucru a fost susținut, respins și relevat iarăși, ar fi fost poate de dorit să nu-l punem din nou în cumpăna unde nădăjduim totuși să rămână, până ce va fi izgonit definitiv de date nouă și de neînălțurat.

MARIA GOLESCU

INFLUIENȚA BIZANTINĂ
ÎN REGIUNEA CARPATO-DUNĂREANĂ
PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XII-LEA

— ÎN BAZA MONETELOR RĂSPÂNDITE —

Influența bizantină asupra regiunii carpato-dunărene, cum mai putem zice pământului românesc, a fost apreciată de cercetători sau în mod exagerat, sau a fost disconsiderată, mai ales pentru vremurile anterioare statului primilor Basarabi. Cunoaștem foarte puțin din cadrele de viață ale celui mai vechiu stat sau celor mai vechi state românești. Urmele păstrate în cele mai vechi cronică apar doar ca ecouri colorate de împrejurările politice și sociale, în cari acestea s'au scris. Multe cronică s'au păstrat în forme târzii, mult interpolate, cum este cazul cu Gesta Notarului anonim al regelui Bela, operă scrisă în sec. XI, ale cărei părți referitoare la Crișana și Timișana însă n'au putut fi nici de cea mai severă critică detașate dela original. Mai avem supravețuirile celui mai vechiu stat românesc în *Ius Valachicum*, cari nu denotă influență bizantină de drept, de întocmire a vieții de stat asupra celui mai vechiu stat românesc, mult anterior statului primilor Basarabi.

Din câteva fragmente nu se pot însă trage concluzii în privința formelor de viață atât de multe, câte are un stat. Viața economică, viața spirituală a celui mai vechiu stat românesc, considerată după manifestări românești ulterioare, se constată în strânsă legătură cu civilizația bizantină. Nici pe teren politic n'au lipsit legăturile. Dar este foarte anevoios a le preciza azi. De exemplu, în sec. VIII — IX interesul lumii bizantine era despărțit de Dunăre prin statul bulgar. Ori pe Bizantini îi interesau mai ales vecinii. Așa rezultă din puținele cronică bizantine ajunse până la noi din acea vreme, unele păstrate

în compilații târzii, totdeauna cu informații așa de lacunare, ca însemnările unor file de vechiu ceaslov.

Pentru aceste vremuri vechi documente istorice prețioase rămân uneori numai monumentele. Între acestea loc de seamă ocupă monumentele numismatice. E necontestat că răspândirea monetelor bizantine reprezintă urme ale influenței bizantine. Dar se pune întrebarea: oare găsierea în pământul românesc de monete bizantine, înseamnă pentru orice epocă a istoriei noastre și o influență directă bizantină, un contact direct cu imperiul lăsat lumii moștenire de strămoșii noștri? Statele barbare înființate în preajma noastră sau pe fâșii răpite din pământul românesc carpato-dunărean (Bulgaria, Serbia, Ungaria, Polonia) n'au avut monete proprii înainte de anul 1000. «Moneta bizantină a stăpânit piețele orientului european până la această dată»¹). Negustori din alte state au putut lăsa adică pe pământul românesc la fel, ca comercianții bizantini, monete imperiale și deci prezența acestora în pământul românesc n'ar putea arăta totdeauna anumite legături ale strămoșilor noștri cu Bizantinii. Faptul numismatic — să zicem așa monetelor luate în răspândirea lor ca mărturii istorice — întrebuițat ca dovadă de istorie generală, trebuie coroborat cu alte mărturii pentru a se asigura puterea lui de dovedire a fazelor unui proces istoric.

Când anumite tezaure monetare derivă dela barbari în trecere pe la noi, cari au fost stipendiați cu bani de Bizantini, dovedesc legături și influență bizantină. Dar de multe ori nu avem toate acele informații cari fac dintr'o monedă găsită un martor viu al vieții trecute. Nu totdeauna știm azi despre monetele din diverse cabinete numismatice, colecții particulare etc., unde au fost găsite, precum nici mediul, în care se aflau ascunse, pentruca să putem preciza fără replică contingentele istorice în legătură cu acestea²). Interesează calitatea concluziilor, la cari se oprește cercetarea istorică în legătură cu monetele cari circulau, sau erau aduse de negustori ca mijloc de schimb, ori tezaure barbare alcătuite din monete date de Bizantini barbarilor stipendiați. În aceste comori barbare au putut intra însă și bani, obiecte

1) Const. Moisil, *Istoria monedei în România* (Cronica numismatică, an. I 1920, pag. 35).

2) Vezi pentru aceasta J. Sabatier, *Description générale des monnaies byzantines*, ed. Leipzig 1930 (originar a apărut în 1862).

strânse în cursul expedițiilor lor de jaf în Balcani. Alt tezaur monetar vechiu găsit în nordul Ardealului, sau în sudul Moldovei bunăoară, a putut fi dus acolo de cineva și ascuns acolo în împrejurări pentru cari și contemporanii cari s'au prăpădit aveau interes să rămâie înmormântate în necunoscut. Este de presupus pe de altă parte și posibilitatea că un asemenea tezaur a putut fi depozitat într'o oarecare regiune și în afară de orice legături cu evenimente contemporane monetelor; deci un astfel de tezaur reprezintă doar un ecou al unor fapte foarte depărtate de împrejurările locale.

La toate acestea se adaugă și faptul foarte cunoscut că totdeauna au existat colecționari, a căror pasiune reprezintă un fapt cu totul personal și independent de cele amintite până aici, munca lor opunându-se ca obstacol greu de înlăturat, când este vorba de a face precizări, concluzii istorice.

Din considerațiile enumerate până aici a rezultat faptul că istoricii au recurs așa de rar și când au făcut-o, au avut rezerve față de informația oferită de materialul numismatic.

Avem deci în vedere tot ce ar duce la fragilitatea unei concluzii, când în cele următoare trecem în revistă câteva fapte de istorie română și bizantină, văzute la lumina monetelor răspândite pe teritoriul nostru ¹⁾.

DESPRE MONETE BIZANTINE GĂSITE LA NOI

Trebue să spunem că s'au găsit mai mult monete de aramă. Cele de aur nu sunt prea multe. Cele mai rar găsite sunt monetele de argint. S'au găsit și monete de aramă, sau alt material ieftin, îmbrăcate într'o foarte subțire foaie de aur ²⁾.

Afluența monetelor imperiale romane, precum și numărul monetelor bizantine se constată la noi în legătură strânsă cu împrejurările politice generale și locale carpto-dunărene în cursul vre-

1) Făcând aceasta pornim dela interesantul studiu al d-lui Const. Moisil, *Sur les monnaies byzantines trouvées en Roumanie* în Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine, tom XI, București 1924, pag. 208—211. Vezi *Idem*, *Importanța monumentelor monetare pentru cunoașterea trecutului românesc* în Convorbiri literare pe 1915, pag. 61, 293.

2) W. Knechtel, *Despre monetele bizantine* în Buletinul societății numismatice române, an XVI 1921 nr. 37, pag. 10; Const. Moisil în *Cronica numismatică* I. 1920, pag. 35.

murilor. Reiese ca o constatare generală faptul că aceleași împrejurări cari impuseseră Romanilor expansiunea economică și politică norddunăreană au rămas constante în a determina și după evacuarea militară a Daciei traiane raporturile dintre regiunile nord- și suddunărene.

DUPĂ ÎMPĂRATUL AURELIAN...

Legăturile Daciei cu imperiul roman nu s'au întrerupt după evacuarea aureliană. O arată aceasta monete romane găsite în Dacia din vremea de după împăratul evacuării. Până în nordul Ardealului s'a găsit din jumătatea a doua a secolului al III d. Cr. monete imperiale¹⁾, ca și în nordul Moldovei, d. e. în Suceava²⁾. Știm că Dacia Aureliană a fost creată ca provincie de revanșă și când a fost prilej, pretențiile politice ale imperiului roman de răsărit, ale imperiului bizantin, au trecut Dunărea cu gândul să refacă situația de stăpânire de odinioară.

Este adevărat că bunăstarea regiunilor norddunărene a diminuat după plecarea *păcii romane*. Solul însă a continuat să-și aibă bogățiile sale, regiunea produsele sale specifice, de cari sudul avea nevoie. Cantitatea mai mare sau mai mică a monetelor imperiale găsite este în acest fel și un indice al civilizației daco-romane care din urbană, ce fusese sub stăpânirea romană, deveni tot mai rurală. Raritatea legăturilor comerciale cu ținuturi din afară își lasă pecetea sa și'n vocabularul de schimb. S'au păstrat termene latine pentru *neguțător*, *a vinde*, *a cumpăra*. Din când în când apăreau neguțători străini cari *strângeau* marfă, cum pe vremuri se strângea, se rechiziționa pentru armată, pentru autoritățile romane.

Cantitatea și extinderea monetelor romane imperiale, bizantine are epoci cari sunt sincronice cu forța de extindere a imperiului. Nouile împrejurări politice au impus regiunilor norddunăre, ca și imperiului bizantin, din răstimp în răstimp altă orientare economică și de civilizație. Cât timp a stăpânit Roma în Sirmium și drumul spre Marea Adriatică, orientarea Daciei era mai mult spre

1) Const. Moisil, *Sur les monnaies byzantines* etc., l. c., pag. 209.

2) Cabinetul numismatic al muzeului din Suceava păstrează monete din această vreme, găsite în această localitate.

vest. După separarea în două a imperiului roman, provinciile nord-dunărene au legături exclusive cu imperiul de răsărit. Cât de importantă este contribuția numismatică la reconstruirea celei mai vechi vieți românești, rezultă din faptul, că după 395 pe teritoriul norddunărean se întâlnesc numai monete ale împăraților de răsărit¹⁾. Nu s'a găsit la nord de Dunăre de loc monete ale împăraților de apus. Legătura între nordul și sudul Dunării se făcuse indestructibilă. Oare această împrejurare nu e o explicare evidentă a unității neamului românesc lângă malurile bătrânului fluviu, până când în sec. VII se ridică bariera statului bulgar între noi, cei dela nord și între Românii suddunăreni?

Orientarea spre sud a regiunilor carpato-dunărene a rămas ca axă principală a relațiilor economice și politice ale acestora, întrucât ori câte schimbări politice s'au produs, toate au continuat formele de viață daco-romană. Amplitudinea relațiilor a determinat-o posibilitatea de contact uneori, precum vom vedea, întrerupt de invazii sau neoformațiuni politice barbare. După Aurelian până târziu, în epoca postiustiniană, imperiul bizantin a căutat să reajungă cu stăpânirea la Dunăre, iar când s'a oferit prilejul, a trecut revanșa politică și mai departe, în spre nord. În această privință, ca o prefață oferită spre a ajunge tradiție politică și economică a imperiului bizantin, au fost realizările politice ale lui Constantin cel Mare.

EPOCA LUI CONSTANTIN CEL MARE

După evacuarea militară a Daciei a urmat o epocă de neliniște politică la Dunărea de jos, fapt care se resimte și în răspândirea monetelor. Această neliniște politică care a fost doar întreruptă mai târziu din când în când prin revenirea preponderenței politice romano-bizantine la Dunărea de jos, explică, de ce monetele imperiale romane și bizantine, cari au circulat pe aici, nu s'au păstrat în totalitatea seriilor lor, ci numai ceeace a supraviețuit furtunilor politice și economice, ca și celelalte monumente. Migrațiunile barbare începeră înainte de realizarea stăpânirii romane norddunărene, iar din secolul mării

1) Const. Moisil, *l. c.*, pag. 208.

crize care a fost secolul III înainte, barbarii în trecere pe aici au căutat mai ales aurul și l-au dus mai departe. Se zice că Vizigoții ajunși în Spania plăteau *cu aur*, mici bucați de pâine într-o vreme de foamete. Multe monete apoi au fost prefăcute în bijuterii, dar câte s'au păstrat, sunt prețioase monumente istorice.

Mai știm că lupta pentru existență a statului roman începând din sec. III înainte s'a dat nu numai în Italia, ci și la noi, pe pământul norddunărean. De câte ori și la câți soldați li s'a plătit aici solda? Câți barbari au încasat subsidii anuale? De aceea au trebuit să fie foarte multe monete.

Prezența acestor monete în pământul românesc nu poate apărea, ca întâmplări simple. Nu ar fi adică atunci explicarea, de ce s'au găsit mai multe monete imperiale romane și bizantine din vremurile când imperiul bizantin, imperiul roman de răsărit, a exercitat influență politică preponderantă la Dunărea de jos. S'au găsit puține tezaure ale armatelor imperiale romane și bizantine cari au luptat pe aici și pierzând luptele le-au ascuns. Când între noi, cei dela nord și 'ntre imperiul bizantin au fost alte state, prezența monetelor e foarte rară, ceea ce denotă că în astfel de vremuri se producea oarecare barbarizare a mijloacelor de schimb.

Vremea tipică a fost în acest senz epoca lui Constantin cel Mare.

Nu e întâmplare, că din epoca constantiniană și vremea care a urmat până la 376 s'au găsit multe monete ¹⁾.

Din vremea lui Galerius (+ 311) interesul imperiului roman pentru regiunile carpato-dunărene crește de pe urma mișcărilor de popoare barbare ²⁾ Lângă aceste hotare nordice

1) Monetele și tezaurele imperiale romane și bizantine, cunoscute dela noi au fost semnalate în studiile d-lui Const. Moșil, (*Monete și tezaure etc.* în Buletinul Societății Numismatice Române, X. 1913, pag. 19—22, 62—4; XI. 1914, pag. 23—27, 55—7; XII. 1915 pag. 43—44, 152—4; XIII. 1916, pag. 42—43; XV, 1920, pag. 78—81; XVII. 1922, pag. 58—62; XIII. 1923, pag. 90—91; *idem*, Noui descoperiri monetare în România, *ibid.*, XXI. 1926, pag. 17—18. vezi *idem* în Cronica numismatică și nota noastră corespunzătoare de mai jos.

2) Pentru acestea vezi mai nou Carl Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa* și anume II: Banater Sarmaten, în *Anzeiger* al Acad. de științe din Viena pe 1925, Nr. XXVII, apoi III: Die Völkerbewegung an der unteren Donau in der Zeit von Diokletian bis Heraklius, în *Sitzungsberichte* ale aceleiași Academii, clasa fil.-ist., vol. 208, mem. 2 și IV: Dje quadisch-jazygische Kriegsgemeinschaft im Jahre 374/5, *ibid.*, vol. 209, mem. 5.

ale imperiului se mișcau Carpii, Bastarnii și Germanii. În anul 295 Galerius a învins pe barbari în lupte date aproape de Transmarisca (Turtucaia) și Tropaeum Traiani. Insuși împăratul Dioclețian în 18 Oct. 295 a fost în Transmarisca. Nu peste prea multă vreme, între 18 Oct. 315 și 26 Iulie 317 împărații Constantin și Liciniu rezidesc Tropaeum Traiani, care fusese complet distrus și care din această vreme se întâlnește cu numele: Tropaeensium civitas.

Luptele lui Liciniu cu Maximinus Daia, cu Constantin deschid seria unor noi neliniști politice. Pentru victorii în contra Goților Constantin e sărbătorit ca *Goticus maximus* în 315, pentru că a învins pe Carpi ca fost numit *Carpicus maximus* în anul 319. Știm că la 2 Iunie 315 împăratul Constantin a fost în Sirmiu. Poate luptele în contra Carpilor au fost în iarna 315-6.

Împăratul Constantin a luat și măsuri, ca invaziile dușmane să nu mai poată surprinde imperiul la Dunăre. El a construit, reparând și ce mai era, linia de fortificații care se întindea de departe, dela nord de Tropaeum până la Tomi, sprijinită înapoi de 26 castele mari, ca să poată fi oprit orice dușman care ar fi încercat să invadeze dela vest de deltă.

Acelaș împărat a căutat să asigure în contra curiozității lacome a barbarilor și partea vestică a regiunii carpto-dunărene. În 322 a avut lupte biruitoare în contra Sarmatilor vestici, sau Iazigii, cari se năpustiseră asupra localității Campona. Monete cu legenda *Sarmatia devicta* au sărbătorit acest succes războinic.

Mai trebuiau eforturi, pentruca liniștea să se restabiliască la Dunărea de jos și de mijloc. În 323 Goții năvălesc în estul Peninsulei Balcanice, rupând valul Axiopolis (Cernavodă)—Tomi (Constanța). Constantin porni în contra lor, îi alungă peste Dunăre, îi urmărește la nord de fluviu, unde are luptă cu dușmanii conduși de Rausimod pe un platou, în a cărui pădure s'au ascuns resturile dușmanilor înfrânți. Insuși Rausimod căzu în luptă. Goții slăbiți astfel sunt gata de tratative, predau pe provincialii răpiți și devin federați. Expediția imperială de pedeapsă era terminată la 13 Apr. 323, când Constantin este în Byzantion. Rapiditatea expediției o explică faptul că Constantin a întrebuintat mai ales cavalerie, pe care știm, că el o reorganizase.

Se știa la această dată că Goții țin cu Liciniu. În baza

acordului din 314 estul imperiului aparținea acestuia. Intervenția lui Constantin în contra Goților a jignit deci pe Liciniu. Știm că luptele pentru întâietate între aceștia doi s'au dat în 323 și că Goții au fost tovarăși de înfrângere ai lui Liciniu și 'n lupta dela Adrianopol din 3 Iulie și 'n cea dela Chrysopolis din 18 Sept. 323, de pe urma cărora Constantin rămâne singur stăpân. Acum va lua măsuri importante de apărare la Dunărea de jos. El a întărit cele două vaduri, pe cari treceau barbarii, fortificând aici ambele maluri ale Dunării în mod deosebit și aranjând, ca o intervenție imperială la nord de fluviu să poată fi rapidă și eficace. Cele două vaduri erau: cel dela Oescus (lângă satul bulgăresc de azi, Gigen) și Sucidava (lângă satul românesc de azi Celeiu) de vis-à-vis, și cel dela Transmarisca (Turtucaia) la Marisca de pe malul stâng). Aici împăratul construi un pod de piatră în 328¹⁾. Știm că la 5 Iulie din acest an Constantin a fost în Oescus. Vis-à-vis de Transmarisca pe locul, unde a trebuit să fi fost Marisca, Constantin a ridicat cetatea Constantiniana Daphne. Transmarisca era port militar: aici erau *naves amnicæ*.

Cât de multă importanță s'a atribuit acestor realizări, o evidențiază faptul că s'au bătut monete cu chipul podului nou și altele sărbătorind ridicarea cetății Constantiniana Daphne. Evenimentele au fost considerate deci ca foarte importante, tot atât de importante ca și construirea podului lui Traian și ridicarea Columnei lui Traian. Lumea care-și aducea aminte de aceste evenimente, îi atribuia lui Constantin că a recucerit Dacia Traiană.

Constatăm într'adevăr în toată această vreme că influența imperială romană la nord de Dunăre era necontestată. O nouă legătură se făcu priu răspândirea mai intensă a creștinismului. Garnizoane imperiale erau în Drobeta (Turnu-Severin), Dierna (Orșova), etc.. Constantin a reparat Arrubium (Măcin). Influența

1) Mai nou despre aceasta vezi D. Tudor, *Podul dela Celeiu al lui Constantin cel Mare* în Arhivele Olteniei XIII, nr. 71-73 1934, pag. 107 și urm. Nu putem adopta părerea d-lui Tudor că podul a fost de lemn. Cf. și A. Alföldi, *Die Donaubrücke Constantins des Grossen und verwandte historische Darstellungen auf spätromischen Münzen* în Zeitschrift für Numismatik XXXVI 1926, pag. 161-5, 166; R. Netzhammer, *Constantin cel Mare și România* în Revista catolică II 1913, București, pag. 7 și urm. Mai vezi C. Auner, *Martirii Dobrogeni* în Revista catolică pe 1922, București, pag. 277 și urm.

imperială romană se constată și din răspândirea monetelor dela Constantin cel Mare și împărații următori lui, la nord de Dunăre.

S'au găsit monete dela Constantin cel Mare și urmașii săi imediați: în Becicherecul mare, în tezaurul găsit la Șimleu (medalioane), lângă Craiova, în București, la Bran, în Timișoara, în regiunea Reșiței, în râul Carașului, între Crașova și Gornia, în Huniedoara, etc. Este firesc, ca cele mai multe monete din această vreme să păstreze pământul nostru dobrogean. S'au găsit monete din acest timp la Măcin, la locul «Oacheșa», lângă comuna Niculițel (jud. Tulcea), pe dealul Sarica lângă comuna Niculițel, în Constanța, la Hinog (jud. Constanța), la Nalbant (jud. Tulcea). În fosta Moldovă s'au găsit în satul Dolhești (jud. Fălciu) pe șoseaua Huși-Iași, la Dinogetia (azi Bisericuța), la Suceava monete scoase din ruinele cetății ¹⁾. S'au mai găsit apoi în pasul Vulcan, la Tulgheș, la Sarmisegetusa și în alte localități ardelenesti ²⁾.

Nu este deci întâmplare că s'au găsit din vremea constantiniană mai multe monete în Dobrogea, de unde pornia paza militară și grija economică pentru regiunea norddunăreană, iar răspândirea monetelor pe o mare rază atestă preponderența economică și politică romană la nord de Dunăre. Iarăși nu este hazard că relativ multe monete găsim până la Valentinian și Valens, fiindcă situația s'a schimbat numai după lupta dela Adrianopol

1) Cabinetul numismatic al muzeului orașenesc din Suceava.

2) Datele sunt luate din I. G. Seidl, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österr. Monarchie* I, pag. 22, II, pag. 31, apoi Const. Moșil în Buletinul comisiunii monumentelor istorice pe 1911, pag. 125 și urm., *idem*, Creșterea colecțiilor Acad. Rom. pe 1912—15, *idem* în Convorbiri literare pe 1915, pag. 293, vol. XL, pag. 1120, vol. XLIII, pag. 681 și 751—5, *idem* seria de articole din Buletinul Societății Numismatice Române cu titlul: *Monete și tesaururi monetare din România mare și Monete și tesaururi monetare găsite în România și ținuturile românești învecinate* continuată în *Cronica numismatică*, etc.; *idem*, Cabinetul numismatic al Academiei Române, București, 1934, Cf. Iulian Martian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița* 1920; L. Ruzicka, *Inedita aus Moesia inf.* în *Numismatische Zeitschrift* pe 1917; I. Maurice, *Numismatique Constantinienne*; I. Sutz, *Contribuțiuni numismatice la istoria României transdunărene* în *An. Ac. Rom.* seria II, tom XXXVIII; *idem*, *Etude sur les monnaies impériales romaines* în *Revue numismatique* pe 1899; Dr. G. Severeano, *Les monnaies frappées par la population thraco-roumaine de la Moesie inférieure à l'époque de Constantin le Grand*; *idem*, *Tezaurul de la Gherghina*. Cf. și lucrările citate ap. Const. Moșil, *Sur les monnaies byzantines* etc. l. c., pag. 208 n. 1; W. Knechtel, *Despre monetele bizantine* în *Bul. Soc. Num.* rom. an XVI 1921 nr. 37, pag. 10 și urm. Vezi și L. Ruzicka în *Cronica numismatică și arheologică* II nr. 9—10, 1922, pag. 56 și urm.

(378). După 323 imperiul a fost turburat în regiunile Dunării de mijloc și de jos. Cerându-i-se ajutor de Sarmatii Argaraganți Constantin trimite pe fiul său care în regiunea Tisei bate pe Goții dușmani ai acestora, la 20 Apr. 332. Au fost bătuti și Taifalii. Constantin II (337—361) luptă ca împărat în contra Sarmatiilor Limiganti, în 358.

La Dunărea de jos pacea a durat cam 35 ani, după moartea lui Constantin cel Mare și în toată această vreme constatăm o răspândire neîntâlnită mai apoi de monete imperiale în regiunea carpato-dunăreană.

DUPĂ CONSTANTIN CEL MARE

Marile ostilități romano-barbare reîncep pe linia moesopannonică în anul 374. Încă din 19 Iunie 365 Valentinian I ordonă repararea castelelor și turnurilor de pază. Pentru această vreme isovoarele arată *ripa Sarmatica*, *ripa Gotica* la Dunăre. Agravarea situației au adus-o evenimentele huno-gotice dela Nistru (375).

În 364 jefuesc în răsăritul peninsulei balcanice Goții. Știm că Sucidava (Celeiu) avea în 367 garnizoană romană. În 367 Valens trecu Dunărea la Daphne pe pod de corăbii. Goții se retrag în montes Serrorum (Carpații ardeleni). Fără să fi făcut multă ispravă împăratul la 25 Sept. 367 era întors și-l găsim în apropiere de Durostorum (Silistra). Ne punem întrebarea: mai exista în 367 podul dela Celeiu?

Evenimentele dela Nistru impun grijă deosebită. «În unghiu» pătrund Ostrogoții, despărțiți până la acea dată de Vizigoți prin Nistru. Valens fu constrâns în 369 să treacă din nou Dunărea și adică pe la Noviodunum (Isaccea). Știm că la 3, 5 Iulie împăratul era în acest oraș. Goții se retrag. Armata imperială are succese mici. S'a ajuns la pacea încheiată pe o insulă a Dunării: aici se pecetluia prăbușirea frontului dunărean roman. La Dunăre va fi în această parte *ripa Gotica*. Dezastrul roman, care a fost lupta dela Adrianopol, a pecetluit această situație nouă.

Valentinian în 374 trebui să întărească paza în contra Quazilor la Dunărea de mijloc¹⁾.

1) Pentru toate aceste evenimente cf. și Ludwig Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme während der Völkerwanderung*, Berlin 1910, pag. 82 și urm.

E firesc deci, dacă s'au găsit monete dela Valentinian și Valens în județul Tulcea. În ruinele dela Ulmetum s'au găsit bani dela Traian până la Mauriciu Tiberiu.

Nu s'au întrerupt total prin evenimentele povestite legăturile cu nordul Dunării. La Șeica mică (jud. Târnava mare) s'au găsit monete din veacul V. În tezaurul din Șimleu s'au găsit monete, medalioane până la împăratul Gratian (383 d. Chr.). În Șeica mică s'a găsit o monedă dela împăratul Anastasiu I (491—518) care, știm, crează tipul de monedă bizantină.

EPOCA LUI JUSTINIAN

Cine nu știe de proiectele de restaurație dunăreană ale lui Justinian? Imperiul în 527 nu pierduse întreg malul nordic al Dunării de jos. Arcidava, transformată de populația romanică locală în Recidiva, continua să fie stăpânită de imperiu, ca și Drobeta, etc. Justinian vrând să asigure linia Dunării de jos a reparat fortărețele de hotar. Ni s'au păstrat numele lor în două forme de registre, așa zicând, ajunse până la noi. Acelaș împărat a subminat cel mai puternic stat barbar organizat pe pământul românesc norddunărean. Este adevărat că n'a apucat să vadă distrugerea statului gepid care s'a produs în 564. Poate acest stat, dar și noua serie de invazii, invaziile slave au împiedecat pe împărat să realizeze ceva durabil la nord de Dunăre, cum a făcut la sud de acest fluviu.

Reorganizarea serviciului de veghe militară la Dunărea de jos a impus ca în fortărețele refăcute să fie așezați soldați a căror prezență explică, de ce din această vreme monetele imperiale sunt iarăși mai frecvente. Monetele lui Justinian erau piese de aur (solidi) și monete de bronz, mari și mici. Mai multe s'au descoperit la noi în Dobrogea. În Satu nou (jud. Tulcea), între ruinele unei vechi cetăți pe malul Dunării s'au găsit 25 monete de aramă dela Justinian.

Trebue să semnalăm aici că în Ardeal s'au găsit bani dela Justinian la Șeica mică. Nu fără interes este să arătăm că atari bani s'au găsit și la amintiții Dolhești de pe șoseaua Huși-Iași, ca și la Gherghina.

Monete din sec. VI s'au găsit în județul Argeș, apoi la Șeica mică, unde monetele dela Justinian reprezintă cei mai

noui bani bizantini. Dela împărații cari au domnit dela 518—602 în serie neîntreruptă s'au găsit bani la Ulmetum, localitate bine cunoscută și din opere ale vremii iustiniane. Ulmetum a fost refăcut de Justinian pe lângă celelalte cetăți, alături de aceea care până nu de mult s'a zis *Castrum bovis*, ceea ce reprezintă lectură greșită pentru *Caput fossae* ¹⁾.

Monetă dela Justinian s'a găsit și la Piatra-Neamț ²⁾.

Sunt îngăduite câteva concluzii? Din frecvența redusă a monetelor bizantine din sec. VI pe pământul norddunărean ar rezulta că legăturile regiunilor cari dau cele două maluri Dunării de jos au fost mai puțin frecvente, decât în vremurile anterioare. Putem poate admite că schimbul în natură pe această vreme era cel mai obicinuit, ori poate și că puterea de cumpărare a imperiului bizantin era mai redusă. În acest sens înțeles este explicabil faptul că chiar în pământul dobrogean s'au găsit puține monete din vremea lui Justinian. Armatele vor fi dus cu ele monete de bronz, puțin cerute, sau cari au fost transformate.

Așa a putut fi cazul și cu monetele împăraților următori până la 971.

O ÎNTRERUPERE ÎN CIRCULAȚIA MONETELOR

Din vremea care urmează imediat după 565 s'au găsit puține monete. Avem din vremea lui Phocas, Heraclie, Mauriciu, Leon I, toate găsite în Dobrogea. Știm că în Oescus, Palatiolum avea tabăra de plecare în contra Avarilor și Slavilor împăratul Mauriciu. Dar Avarii în expedițiile lor bizantine dela Singidunum urmau un drum care până'n Dobrogea era legătura între orașele de pe malul drept al Dunării. La nord de Dunăre din vremea invaziei hunice începuse complecta pauperizare. Așa se explică, de ce la nord de Dunăre din sec. V—VI avem așa puține monete păstrate. Tezaurul dela Șeica-mică care se termină cu bani din vremea lui Justinian ar putea arăta că a fost bogăția unui șef gepid refugiat aci. Oamenii de aici își mai aduceau aminte vag de vremurile, când împăratul bizantin «Domnul de

1) C. Litzica, *Contribuțiuni la topografia balcanică în evul mediu* etc. în «Ioan Neculce». Iași, fasc. 6, 1926-7, pag. 49—51.

2) Cabinetul numismatic din Suceava.

rouă» călca cu armatele sale drumurile vechi. Imperiul bizantin avea ca drum de comerț nordic — ar rezulta din drumul monetelor — neîntrerupt, drumul dobrogean care trecea Dunărea pela Isaccea, sau pela Dinogetia, de unde pe valea Siretului se ridica până la Piatra Neamț, iar celalalt dela Isaccea la Huși, Dolhești și Suceava. Bogata și frumoasa ceramică pictată descoperită la Suceava ar fi încă o dovadă despre permanența acestui drum comercial, al cărui capăt a trebuit să fie mult mai spre nord.

PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SEC. VII. CREAREA BULGARIEI

Imperiul bizantin a luptat și după 565 pentru a-și păstra și recâștiga situația dominantă la Dunărea de jos. Cu începutul sec. VII începe prăbușirea, care în jumătatea a doua a acestui veac se termină prin crearea statului bulgar, care va separa imperiul de regiunile Dunării de jos aproape două secole. Trebuie să admitem și faptul că invazia Hunilor, invazia Avarilor și invaziile Slavilor redusese regiunile nord și paristriene la primitivitate economică care putea interesa, încadrată în nesiguranta drumurilor, mai puțin lumea bizantină cumpărătoare. Am putea poate spune că interesul politic al imperiului a fost în acea vreme mai mare decât interesul economic pentru o regiune, unde viața urbană era în mare regres. Terminologia noastră comercială de origină latină face dovada acestui fapt. Nici imperiul bizantin nu trecea în acest timp prin o epocă de înflorire economică. De aceea până la 971 monetele bizantine din acest timp sunt foarte rare la noi.

În Cerna Nemțească (jud. Timiș-Torontal) s'a găsit o monedă de aramă dela Constantin Porfirogenitul. Știm de altfel că acest împărat la mijlocul veacului al X-lea cunoștea, când își scria operele, cu lipsuri mari viața dela Dunărea de jos.

REVENIREA IMPERIULUI BIZANTIN DELA DUNĂRE

Împăratul Ion Tzimiskes în 971 distruge Bulgaria dunăreană. Autoritățile militare și administrative imperiale sunt iarăși la Dunăre. Se reiau deci legăturile cu regiunile nordice. Nu este deci o întâmplare că în Dobrogea s'au găsit multe monede de aramă dela Ion Tzimiskes (969—975).

EPOCA COMNENILOR

Dela sfârșitul secolului al IX-lea începe consolidarea statului unguresc la Dunărea de mijloc. Bizantinii au căutat să-i încreștineze și să-i mențină în cadrul patriarhiei lor, fără să reușească însă, zădărniciindu-le intențiile. Germanii mulți imigrați, prima regină a Ungariei, o Bavareză, apropierea de centrul de misionarism roman care era Passau și legături cu regiuni italiene, cari legături au fost moștenite de Unguri dela stăpânirile pe cari le-au înlocuit. Ungaria devine regat apostolic, feud papal, care în expansiunea spre răsărit și sud va avea sprijinul foarte puternic și atunci al papalității. Împărații Comneni dau de aceste forțe, când încearcă restaurarea influenței și graniței imperiului în regiuni norddunărene. Aceiași împărați sunt atrași în orbita intereselor politice și economice dela Dunărea de mijloc și de jos și prin certurile pentru tronul arpadian, prin legăturile cu dinastia arpadiană etc.

Nu este prin urmare întâmplare că din vremea Comnenilor s'au găsit în pământul românesc monete mai numeroase. Și 'n acest caz trebuie să ne așteptăm, ca atari monete să se găsească mai ales în Dobrogea. În ruinele dela Isaccea s'au găsit monete dela Alexe Comnenul, dela Ion Comnenul și Manuil Comnenul. Se pare că Noviodunum era în acea vreme antrepozitul general al comerțului bizantin în spre nord-est. Așa se explică, de ce în continuarea aceluiaș drum, la Dolhești s'au găsit constantinați dela Vasile II și dela Constantin XI (1025—1028), sub care împărat se bat monetele concave, având chipul împăraților în picioare și cu haine lungi.

Ne interesează că s'au găsit monete ale împăraților Comneni la Zimnicea (jud. Teleorman).

Drumul de luptă pentru preponderență politică a Comnenilor a trecut mai ales prin Banat. De aceea s'au găsit monete de ale acestor împărați în Cerna Nemțească, în Tirimia mare, din aceeaș regiune torontaleană.

Epoca Comnenilor reprezintă o vreme de apogeu politic și economic al imperiului bizantin. Imperiul reprezintă un organism pe care nu orișicine putea să-l facă, ca să funcționeze bine. Comnenii nu au putut crea la nord de Dunăre, nici n'au

menajat înjghebări politice cari să chezăşuiască menţinerea preponderenţii lor economice şi politice. Nu era suficient, ca să se consolideze numai poziţia imediat suddunăreană a imperiului, pentru ca influenţa acestuia să fie hotărîtoare la nord. După Comneni urmează imediata şi ireparabila prăbuşire a prestigiului şi influenţii bizantine politice la Dunărea de jos, sub împăraţii din familia Angelos. Comnenii n'au favorizat suficient o iniţiativă politică lăsată moştenire de Ion Tzimiskes şi de aceea împăraţii din familia Angelos vor pierde la sfârşitul secolului al XII şi situaţia imediat subdunăreană. Asaneşti vor alunga stăpânirea bizantină dela Dunăre, pentru ca să nu mai poată reveni niciodată.

Cu Comnenii încetează seria monetelor bizantine găsite în pământul românesc până la sfârşitul sec. al XII-lea.

CEVA DESPRE POLITICA EXTERNĂ BIZANTINĂ LA DUNĂRE
IN SECOLII X—XI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Prezenţa sau absenţa monetelor bizantine în pământul românesc în vremurile cari încep în sec. VII are importanţă specială pentru cea mai veche viaţă politică românească. Se ştie şi am văzut că şi răspândirea monetelor o atestă, că după Justinian nu s'a mai încercat în acelaş senz revanşa şi refacerea imperiului la nord de Dunăre. În sec. VII statul bulgar a întrerupt continuitatea teritorială între pământul românesc nord şi suddunărean. «Domnul de rouă» n'a mai apărut pe meleagurile nordice ale Dunării de jos. Bizantinii n'au putut înlătura stăpânirea bulgărească dela Dunărea de jos, decât în 971. Mai înainte s'a prăbuşit atât statul gepid, cât şi statul avar, norddunărean, state cu pretenţii de imperialism asupra pământului românesc. De aceea în acest timp strămoşii noştri au trebuit să se organizeze în stat, sau state aparte. Este fapt incontestabil că Ungurii au dat de state sau un stat federativ românesc, când au încercat să se întindă spre est şi sud-est dela primele lor locuri de aşezare. Constatăm adică mai târziu în formele vieţii româneşti norddunărene resturi dintr'un stat mai vechiu, care fusese al Românilor şi de aceea fragmentele cari au supravieţuit sunt cunoscute sub numirea de

Ius Valachicum, care e acelaș în Crișana, Maramureș, Timișana, etc., ca în cel mai vechiu drept muntenesc, Muntenia prezentându-se ca continuare directă, cu schimbări firești, impuse de vremuri.

Amintirea acestui stat sau a acestor state românești cari se răzimbau în veacurile IX—XII pe popoarele sosite și unele așezate pe o parte orientală a pământului românesc sau la granița răsăriteană a acestuia, s'a păstrat și 'n cronici vechi, ca cronica zisă a lui Nestor, mai ales însă în cronicile ungurești și 'n legende, totdeauna încadrată însă în ramele vagi ale transmisiunii orale populare. Se amintește Gelu sau Jule în contra căruia a luptat regele Ștefan I și care e arătat ca stăpânind în Transilvania, iar după centrul de rezistență în regiunile nordvestice ¹⁾. Se amintește Kean ²⁾ în părți mai sudice ardelenesti. În regiuni timișane se amintește ca stăpânitor Glad în cronica notarului anonim a regelui Bela. Stăpânind peste întreagă Timișana și o parte din Crișana e arătat Achtum în Viața sf. Gerard ³⁾. După această operă hagiografică Achtum stăpânia având reședința în orașul Morisena. El lua vamă dela sarea care se transporta pe Mureș și avea stăpânire până 'n Tisa.

Cântecele vechi istorice ungurești, în ecoul intercalat în cronica notarului anonim, arată ca stăpânitor în părțile Bihorului pe Menumorut, domnul cu multe soții. De altfel și lui Achtum îi impută legenda că avea 7 soții. Este interes să se știe că în vremuri mai târzii, în a căror formă s'a păstrat, pe toată această întindere erau în vigoare dispoziții cuprinse în *Ius Valachicum*. Aceasta nu poate fi o întâmplare.

Pe noi ne interesează aici însă altceva. Menumorut, Gelu sau Jula, Glad, ca și Achtum sunt arătați în strânse legături cu Bizantinii. Achtum ar fi fost botezat în Vidin după modul Grecilor, avea mânăstire cu călugări de ordin bizantin și se adaugă că ar fi primit stăpânirea dela Greci.

Acestor știri de tradiție și legendă li se adaugă faptul că în Sânt-Andrei din județul Bihor, pe drumul dela Arad la Ugra, s'a găsit un ban de aur concav dela împăratul Constantin Mono-

1) M. Florianus, *Historiae Hungariae fontes domestici* III, pag. 44.

2) Ibidem; cf. și pag. 225 II. pag. 19-20, 22, 23-5, etc., 140, 140-1, IV. pag. 29-30.

3) Endlicher, *Rerum Hung. mon. Arpadiana*, Sangalli 1849, pag. 205 și urm.

machul, alături de 171 dinari dela acelaș împărat (1042—1054). Regiunea aceasta avea deci legături cu Imperiul bizantin.

Imperiul bizantin reajuns la Dunăre în 971 a încercat să-și creeze aliați și devotați între stăpânitorii dela Nord. Acești stăpânitori trăiau în cadrul unui stat condus de legi a căror supraviețuiri au constituit mai târziu *Ius Valachicum*. Deci statele erau românești.

Ius Valachicum nu cuprinde însă nici o dispoziție, care ar denota influență bizantină, deci întemeierea celor mai vechi state românești e mult anterioară legăturilor cu Bizanțul cari reîncepeau în 971. Imperiul bizantin n'a avut destulă forță ca să le susție în contra Ungurilor, a căror stăpânire mai de vreme s'a întins în regiunea care reprezintă un intrând nordvestic în pământul românesc, dela Bihor până la Mureș, cam lângă Deva. În aceste regiuni sunt adică cele mai vechi biserici catolice de stil roman, cum nu se găsesc în alte regiuni ardelene, timișene etc.

Imperiul bizantin n'avea suficientă forță de expansiune, ca să poată susține și influența mai mult cele mai vechi state românești norddunărene. De aceea, în cecece știm despre aceste state, nu e nimic bizantin, decât în viața bisericească.

DRUMURI DE MONETE

Am văzut că monetele bizantine au bătătorit mai ales anumite drumuri. A rămas până'n cele mai apropiate vremuri, până'n timpul Comnenilor drumul Isaccea-Dolhești-Suceava. Alt drum a fost dela Dinogetia pe valea Siretului, pe deoparte spre Piatra-Neamț, pe de altă parte pe la Tulgheș în Ardeal. A fost drumul Oltului de jos, ca și al Argeșului determinat de cele două vaduri bune dunărene. Din drumul spre Craiova, care se continua spre Timișana, se ramifica drumul Vulcanului spre Ardeal. Putem presupune și un drum Giurgiu-București-Bran ¹⁾. Pe aceste drumuri au înaintat negustori din cele mai vechi vremuri. Unele se găsesc și 'n vremurile preistorice, altele au fost determinate de cucerirea Daciei, ca și de evacuarea militară a acesteia, iar toate au atârnat de împrejurările speciale pe care le creau situațiile politice.

1) Intrebuințăm numirile geografice de azi.

RELATIVITATEA ADEVĂRULUI IMPUS DE FAPTELE
NUMISMATICE

Am considerat dovezile istorice aduse prin monetele răspândite ca coroborare a altor informații istorice. Am subliniat contingențele prezenței monetelor în anumite locuri. Se mai adaugă la aceasta că n'a fost scotocit tot pământul românesc carpato-dunărean. Apoi multe monete bizantine în trecere pe la noi s'au pierdut. Nu s'a păstrat d. e. nimic din o comoară mare, despre care se știe în 1545 că a fost găsită în malul Streiului, la rădăcina unui arbore ¹⁾. Nimeni n'a putut identifica undeva vreuna din aceste monete.

Dar atâtea monete, câte au rămas și cunoaștem, prezintă precum am văzut, deosebită importanță ca monumente istorice.

Și cel dintâi istoric român care a fost Dimitrie Cantemir judeca la fel, cu dreptate. Invățatul principe căuta să dea toată importanța acelu ban bizantin pe care i l-a dat în 1704 pâr-călabil Theodori ²⁾. Banul fusese găsit în răsipiturile Gherghinei ³⁾

I. MINEA

1) Wolfgang de Bethlen, *Hist.* I, Sibiu 1782, pag. 512.

2) D. Cantemir, *Hronicul vechimei a Romano-Modo-Vlahilor*, ed. Gr. G. Tocilescu, București 1901, pag. 248.

3) Am adaos la textul comunicării și rezultatele lucrărilor publicate după ținerea congresul societății numismatice.

LE GRAND TRÉSOR NUMISMATIQUE DE RÉKA DEVNIA (MARCIANOPOLIS)

Sur la trouvaille de monnaies romaines à Réka Devnia j'ai déjà écrit dans l'*Aréthuse* (fasc. 27, 1930). Je ne veux donner ici que quelques renseignements sur les résultats des fouilles que j'ai entreprises l'année suivante sur l'emplacement même de la dite trouvaille.

Je dois dire, dès le début, qu'il est en réalité question de fouilles très limitées, notamment pour mettre à jour les fondements de la bâtisse dans la cave de laquelle on a découvert, le 10 novembre 1929, environ 350 kgs de pièces en argent du I^e — IIIe siècle, dont 68.783 exemplaires sont au Musée National de Sofia et 12.261 au Musée de Varna. Plus de 20.000 pièces ont été prises par la population qui, dans la suite, les a vendues à des amateurs accourus de tous côtés, même de l'étranger.

Les travaux avaient pour point de départ l'endroit où les deux jarres contenant les pièces en question ont été trouvées. La terre a été fouillée sur une étendue de trois mètres dans la direction sud-est, dans le sens de la largeur, et douze mètres dans le sens de la longueur. Il a été constaté que la couche superficielle ne consistait qu'en gravats de chaux, de tuiles et de pierres presque broyés et de couleur roussâtre, ce qui montre que la bâtisse, après avoir été saccagée on évacuée, a été incendiée. Aucun objet non détérioré n'a été trouvé au cours de fouilles.

Ce n'est que le second jour des fouilles, lorsque nous

sommes arrivés à une profondeur de 2 mètres 30 cm. que nous avons atteint la terre solide dans laquelle les fondements de la bâtisse s'enfoncent à une profondeur de 90 cm. Les jarres contenant les monnaies ont été trouvés près de l'angle sud-ouest de la cave à une profondeur d'environ 50 cm. dans la terre solide. Les pierres des fondements, situées sous les jarres, ont été visiblement soumises au feu. Relevons que le feu a été mis seulement près des angles des fondements, ce qui porte à croire que nous avons affaire à un rite.

Les murs de la bâtisse en question ont une épaisseur de 54 cm. et leurs dimensions sont de 6.30 m. dans le sens de l'est et 7.90 m. dans le sens du sud.

Sur le mur sud un autre mur, été superposé, négligemment bâti et atteignant la surface du sol, près duquel ont été trouvés les débris d'un crépi d'argile rouge et de paille dont probablement le mur superposé était enduit.

Ceci montre qu'à une époque relativement moins réculée, on s'est servi du premier mur comme fondement à un autre. Cette supposition semble confirmée par la découverte de pièces de monnaies romaines de cuivre trouvées à proximité et qui datent du Ve siècle après J. C. Au même endroit ont été trouvés les cols de deux amphores portant quelques lettres faisant partie d'une inscription.

À une profondeur de 2 m. nous avons trouvé, le long du mur est, du bois brûlé et les débris d'un crépi de chaux et de sable badigeonné de rouge écarlate, de jaune, de vert foncé et de noir. Ces restes de badigeonnage sont les seuls vestiges témoignant d'un niveau de culture plus élevé. Il apparaît en général, que la bâtisse dans laquelle les jarres ont été découvertes était d'aspect tout à fait ordinaire, afin que personne ne pût soupçonner qu'un trésor y était caché. Et, en effet, aucun des nombreux envahisseurs ayant traversé cette région, n'en a suspecté l'existence et il a pu ainsi être conservé jusqu'à nos jours. Ce qui prouve l'insignifiance de la bâtisse en question ce n'est pas seulement le manque des vestiges de culture, mais aussi la fragilité des fondements.

On voit à proximité, à 50 m. de l'endroit de la découverte, les restes d'une autre construction dont les blocs de pierre composant les fondements sont longs de 1.50 m. et larges de

1.30 m. Ils ont été trouvés, à une profondeur de 2 m., les fondements eux-mêmes ayant une épaisseur de 3 m. Sur ces fondements s'élèvent des restes de murs hauts de 2 m. et épais de 3 m. D'autres restes de murs, en pierres, épaisses de 2.45 m. se trouvent également à proximité. Le sol, dallé de briques, est conservé.

Non loin de là, dans un autre bâtiment, il y a un cha-

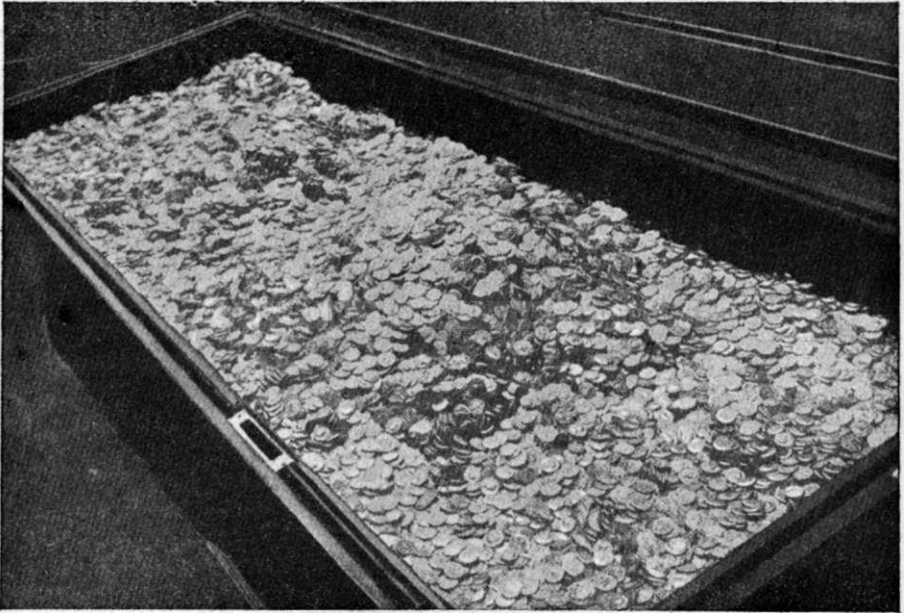

Fig. 1

piteau de style corinthien, haut de 58 cm. et d'un diamètre de 50 cm. qui est également conservé. Il se trouve dans la cour d'un particulier où l'on a découvert sous terre des restes de vieux murs. Plus à l'est, il y a une colonne de marbre longue de 2.40 m. et d'un diamètre de 30 cm. cassée en deux et un chapiteau à côté.

Dans un autre endroit on a trouvé un bassin en forme de cercle, d'un diamètre de 91 cm. et d'une profondeur de

31 cm. La pierre à l'intérieur forme des saillies imitant des colonnettes et tout au milieu est creusé un carré sur une profondeur de 10 cm. haut et large de 18 cm.

Dans la rivière, à l'endroit situé en face de la maison où les monnaies ont été trouvées, se dessinent nettement les fondements des maisons de Marcianopolis, ce qui montre que la rivière suivait autrefois un autre cours. Plus bas, près d'un moulin, gît depuis des années, dans le lit de la rivière, une énorme colonne de marbre qui probablement faisait partie de quelque magnifique bâtiment romain ou bien d'un temple païen. A 500 m. dans la direction est du village, on voit nettement, sur la crête d'un terrain élevé, les vestiges des fondements de l'enceinte dont Marcianopolis était entourée.

Dans un fossé assez profond, creusé par les pluies torrentielles, on distingue nettement les contours de cette enceinte. Un grand bloc s'en est détaché et gît dans le fossé. Ici l'épaisseur de l'enceinte est de 3.50 cm., elle est construite en pierre et enduite d'une couche de chaux mêlée de sable et de briques broyées.

Toutes les maisons du village sont bâties sur l'emplacement qui cache les ruines de Marcianopolis. Le sol y est composé d'un mélange de pierres, de tuiles et de terre brûlée, si bien qu'il est devenu tout à fait stérile et ce n'est que ça et là que l'on voit quelques arbrisseaux.

Nous trouvons qu'on a commis une grave erreur en permettant de bâtir sur les ruines de l'ancienne ville. En effet, ceux qui bâtissent détruisent involontairement des constructions et des temples anciens. Et puis, un jour ou l'autre, l'étude de Marcianopolis s'imposera et alors on sera forcé de détruire les nouveaux bâtiments pour permettre de chercher dans le sous-sol les vestiges de ceux qui les ont précédés long temps avant.

J'ai fait la classification des monnaies de la trouvaille d'après le système de Cohen.

La trouvaille comprend des pièces provenant de 59 empereurs et impératrices. Les plus anciennes pièces sont celles de M. Antoine et la plus récente est l'unique pièce du fils de Trajan Dèce, Hérennius. Le trésor a dû être enfoui dans la cave au milieu du IIIe siècle, lors de l'invasion des Goths. Les Romains doivent avoir incendié exprès la bâtisse, après

avoir évacué la ville. Il faut noter que toutes les pièces de la trouvaille sont très bien conservées. Il y a même beaucoup de pièces des empereurs successeurs de M. Aurèle qui sont à fleur de coin. Certaines pièces présentent des variations de celles de Cohen. Il y a aussi des pièces inconnues à Cohen. Sur la planche ax on voit le trésor en masse dans une vitrine et l'une de deux jarres.

N. A. MOUCHMOV

UNE MATRICE EN PLOMB DE XVIIE SIÈCLE

L'été dernier a été découverte dans un vignoble à l'entour de Lovetch, Bulgarie du nord, au lieu appelé «Stratèche» une matrice en plomb pour fabriquer des monnaies du XVIIe siècle. Cette matrice est entrée au Musée National de Sofia.

Le morceau de plomb, composant la matrice, présente par sa forme à peu-près la moitié d'une poire coupée en deux parties égales avec les dimensions suivantes: 68 mm. de hauteur, 50 mm. de largeur et 20 mm. de largeur dans la partie supérieure qui est munie d'une petite cannelure de 20 mm. de hauteur, 7 mm. de largeur dans la partie supérieure et 5 mm. de largeur dans la partie inférieure. La matrice proprement dite a un diamètre de 37 mm. Sur la surface du plomb il y a quatre parties en saillies ayant la forme de têtes de clous qui ont servi à l'attacher à l'autre partie de la matrice qui a dû avoir dans les endroits respectifs des cavités dans lesquelles les parties saillantes en question se sont logées.

Ce morceau de plomb dur a un poids de 220 grammes; il est plus gros dans le milieu et plus mince dans la périphérie. Notre matrice est d'une seule partie, celle qui a servi à couler le droit des monnaies. L'autre partie n'est pas encore retrouvée. Sur la matrice on voit bien distinctement la légende et l'effigie de la monnaie projetée en forme négative. Autour de la matrice, entre un double cercle de grènetis on voit une petite couronne du côté gauche de laquelle commence la légende

suivante en négative: MATTH. I. D. G. ROM. IMP SEM. AVG. Au milieu est représenté un aigle bicéphale à becs ouverts, les ailes et la queue déployées. Le corps de l'aigle est marqué seulement par un cercle coupé à moitié par une ligne au dessous de laquelle on voit le chiffre 28. Entre les têtes de l'aigle on voit une croix qui touche à la ligne coupant le cercle représentant le corps de l'aigle en deux moitiés.

J'ai déjà dit que l'autre moitié de la matrice n'est pas retrouvée, mais on saurait tout de même la rétablir au moyen d'une monnaie en argent qui se trouve actuellement au Musée National de Sofia. Cette pièce a le même diamètre sur le droit, les mêmes légende et effigie que la matrice. Par conséquent on est à même de rétablir de la façon la plus exacte la moitié perdue de la matrice en question.

Voici la description de la seconde partie de la matrice, le revers et, par conséquent, de celle qui n'est pas retrouvée: Dans un double cercle des grènetis, est représenté une couronne et au dessus la date de 1618. Sous la couronne il y a un blason divisé en six compartiments et paré des deux côtés de feuilles d'acanthé. Dans le premier et le sixième compartiments sont représentés deux aigles aux ailes déployées. Entre le double cercle des grènetis, de gauche à droite, on lit la légende suivante: FLOR. APG (sic) CIV (28) IMP. DAVENT.

Il ressort de la légende sur la matrice où on lit MATTH (IAS) I et de la date 1618 qui figure sur la monnaie conservée au Musée de Sofia, qu'il s'agit de l'empereur d'Autriche. Bohême, Mathias Ier (1612—1618). Donc la matrice en question a été destinée à fabriquer des monnaies de cet empereur.

Comme je l'ai mentionné plus haut, notre matrice est en plomb; la légende et l'effigie ne sont pas gravées. La matrice est fabriquée par l'empreinte, entre les deux parties du plomb, d'une monnaie de Mathias I des dimensions de celle du Musée de Sofia. Après cela on a pratiqué dans la matrice la cannelure pour couler.

Il est certain que les coins monétaires des temps les plus reculés jusqu'au moyen-âge étaient faits de bronze, d'acier ou de fer. Autant que je sache, des matrices de plomb n'ont pas été connues jusqu'à aujourd'hui, vu la fusibilité de ce métal. Au moyen âge la frappe des monnaies se faisait au moyen d'un

coin monétaire et plus tard, au XVIIe siècle par ex., par une presse spéciale et non pas des matrices, comme la nôtre. Aux temps anciens le coulage s'effectuait au moyen de moules d'argile faits de telle façon qu'on pouvait faire couler à la fois plusieurs pièces ¹⁾).

Il n'est pas admissible qu'on pût couler dans une matrice de plomb des métaux durs comme l'or, l'argent et le bronze. Par conséquent, il faut admettre que notre matrice a été préparée pour la fabrication de fausses pièces en étain qui peut se fondre à une température de 233 degrés C., tandis que pour le plomb il faut 364 degrés. Cette conjecture est d'autant plus admissible que la couleur de l'étain est plus proche de l'argent que de celle du plomb qui est grisâtre, et il est plus difficile de pouvoir passer une pièce de plomb pour argent quand cela est beaucoup plus facile avec une pièce en étain. Il n'y a aucune doute que notre matrice était préparée à l'intention de falsifier des monnaies de Mathias I. Certes elle est probablement de l'époque de cet empereur, car qui aurait besoin aujourd'hui de monnaies fausses retirées depuis longtemps de la circulation même dans leur patrie l'Autriche?

La matrice est d'une valeur équivalente aux troisquart du thaler autrichien.

Je suppose que les productions de la matrice étaient destinées à la Turquie où elles pouvaient être plus facilement placées parmi les nombreuses pièces autrichiennes, allemandes, françaises, espagnoles, russes, italiennes, etc. qui y étaient en circulation au XVIIe siècle et plus tard.

Bien que ce soit une matrice destinée à la fabrication de fausses pièces elle constitue, tout de même, un appoint précieux à la collection de coins monétaires au Musée National de Sofia qui, outre le coin du Philippe II, roi de Macédoine, qui est le coin le plus ancien connu jusqu'à présent, les deux coins romains d'Auguste et un coin à frapper des monnaies en or turques, vient de s'enrichir d'une matrice de plomb du XVIIe siècle que je considère comme une trouvaille très rare et très intéressante.

N. MOUCHMOV

1) Babelon E. *Traité des monnaies* t. I pag. 955.

DER SONNENGOTT IN ISTROS

Selten wird ein Ort so wehmütig stimmen wie derjenige auf welchem sich einst am Pontus Euxinus die stolze und blühende Stadt Istros erhob. Mehrmals war es mir vergönnt, bald von Tulcea und bald von Constantza kommend, auf dem Gebiet der antiken, völlig versunkenen Stadt zu weilen. Es war auch schon der Fall, bevor der allzufrüh von uns geschiedene Museumsdirektor Prof. Vasile Pârvan den Spaten zur Aufdeckung von jenem Histria ansetzte, welches an der Stelle von Istros aufgebaut, mit Mauern, Toren und Türmen befestigt und mit einem dreifachen Wall umgeben wurde, nachdem die alte Stadt Istros im Jahre 238 n. Chr. durch die Bastarner und Karpen zerstört worden war.

Bekanntlich sind zum Wiederaufbau zahlreiche und zum Teil mächtig grosse Inschrift- und Denkmalstücke und anderes behauenes Steinmaterial der antiken Griechenkolonie verwendet worden. Dieses Inschriftenmaterial bildete sozusagen ein steinernes, höchst wertvolles Stadtarchiv, das dem glücklichen Ausgraber in die Hände fiel und von ihm für die Wissenschaft ausgebeutet wurde. Doch nicht hievon will ich reden, sondern von dem ungemein traurigen Anblick, den heute die ganze Gegend bietet, wenn man auf dem sich dreizehn Meter über das Meer erhebenden höchsten Punkt jener Halbinsel steht, welche weit in den Sinoe vorstösst und einst die mächtige Stadt Istros trug. Überall sieht man seichte und versumpfte Ufer und in der Ferne Sandbänke, welche das alte Stadtgebiet und seine landschaftsfrohe Umgebung vom offenen, rauschenden und ewig gesunden Meere abriegeln. Ein Verheerungs- und ein Vernichtungsprozess!

Zur Zeit, als die Milesier im 7. Jahrh. v. Chr. Istros, gewiss mit dem Zweck, gründeten, den Handel auf dem Ister

zu beherrschen, und noch während manchen Jahrhunderten sah die Gegend ganz anders aus. Das offene Meer bespülte die Stadtmauern und trug die Wellen bis an den Hafen, zu dem ein Leuchtturm wies, dessen Bild uns ein Istrosmünze überliefert hat. Istros war eine meerverbundene Stadt. In ihr Wappen stellte sie den Seeadler und den Delphin und ihr Hauptgott war nach allgemeiner Annahme wie in der Vaterstadt Milet Apollo. Schon frühe setzten die Istrianer den mit einem Lorbeerkranz geschmückten Kopf des Apollo auf Kupfermünzen, stellten ihn zur Zeit ihres berühmten Priesterbeamten Aristagoras auf dem Omphalos sitzend und mit Pfeil und Bogen dar und zeigten ihn schliesslich auf Münzen der Kaiserzeit als Masenführer in Ganzfigur mit Leier und Plektron.

Es will mir aber scheinen, dass sich der Lichtgott Helios in Istros einer ebenso grossen, wenn nicht noch grösseren Beliebtheit erfreute als Apollo. Beinahe gleichzeitig mit dem Apollkopf erscheint auch der Sonnengottkopf auf Kupfermünzen von Istros; ihre Rückseiten zeigen bei der einen und bei der andern Gruppe des Stadtwappen Seeadler und Delphin. Mehrere solcher Heliosmünzen sind aufgeführt in Pick's Antiken Münzen von Dacien und Moesien, in Moïsil's Inventar des Münzkabinetts der rumänischen Akademie und anderwärts. Helios ist auf unsern Münzen halslos dargestellt mit jugendlichem Vollgesicht im Mittagsglanz und mit üppig krausem Haar, aus welchem verschiedenlange Strahlen hervorbrechen.

Zum Vergleich mit unsern Istrosheliosmünzen können die zahlreichen Heliosmünzen der Stadt Rhodos herangezogen werden, wo bekanntlich der Kult des Sonnengottes, dem die Stadtgründung zugeschrieben wurde, tief eingebürgert war, und wo ihm um 300 v. Chr. eine Kolossalstatue, eines der sieben Weltwunder, aufgestellt wurde. Rhodos setzte den Sonnengottkopf bald mit und bald ohne Hals, bald mit und bald ohne Strahlenkranz, und bald von vorne und bald im Ganzprofil auf seine Münzen, auf deren Rückseiten die Rose als Stadtzeichen selten fehlte. Es lässt sich nicht leugnen, dass sich viel Verwandtschaftliches und Ähnliches zwischen den Heliosmünzen von Rhodos und denjenigen von Istros vorfindet. Beim Vergleich wird indess auffallen, dass die Sonnengottmünzen in Rhodos weit zahlreicher sind als diejenigen in

Istros. Doch hierin werden wir unser Urteil noch verbessern müssen.

Zunächst sei mir gestattet, darauf hinzuweisen, dass Istros auch Münzen gegenstempelte und zwar mit einem Stempel, der den Kopf des Helios mit Strahlenkrone trug. Dies lässt darauf schliessen, dass Helios zu Istros in ganz nahem Verhältnis stand. Dieses Verhältnis wird noch weiter beleuchtet durch eine wertvolle Auffindung, welche Museumsdirektor Pârvan anlässlich seiner Ausgrabungen in Istros gemacht hat. Er fand in den Trümmern einen marmorenen Helioskopf, der zu einer Statue von etwa vier Meter Höhe gehört hatte. Nach Pârvan's Ansicht wurde der Kopf im dritten vorchristlichen Jahrhundert von einem erstklassigen Meister nach rhodischem Muster gemeisselt. Dass es sich um den Kopf des Lichtgottes handelt, steht deshalb ausser Zweifel, weil im Marmor die Vertiefungen sichtbar sind, aus welchen die Strahlen des Sonnengottes hervorbrachen. Im Weltkrieg wurde leider der Marmorkopf verschleppt; Pârvan hat uns aber davon in seinem Werke über «Die Anfänge des römischen Lebens an den Donaumündungen» ein schönes Bild erhalten.

Es wird nicht nötig sein, dass ich auf die Wichtigkeit des Fundes hinweise. Der Kopf besagt, dass Istros ein Heliosheiligtum besass, um die Übermenschengrösse der Statue beweist, das der Sonnengottkult in unserer Stadt ähnlich wie in Rhodos ein alles überragender war. Wenn das wirklich der Fall war, dann musste sich dieser Kult auch auf den Stadtmünzen ausgewirkt haben. Unstreitig bestehen zwischen den Helioskopf an den bereits erwähnten Istrosmünzen und dem Marmorkopf nahe Beziehungen. Beide tragen beispielweise lockig wallendes Haar.

Weiter bin ich der Ansicht, dass sich auch die allgemein bekannten umgekehrten Doppelköpfe der fast unzähligen silbernen Istrosmünzen mit Helios in Verbindung setzen lassen, oder genauer gesagt, dass diese Köpfe Sonnengottdarstellungen sind. Zuerst hat meines Wissens diesen Gedanken Prof. Valentin Bude im Buletinul vom Jahre 1925 ausgesprochen. Bude erzählt dort, dass er auf einer Reise nach Athen im Mai 1921 auf der «România» beobachtet habe, wie die Sonnenscheibe im Schwarzen Meer unterging und wie sie in der Nähe des

Bosporus aus dem Meer aufstieg. Bei dieser Betrachtung seien ihm die Köpfe auf den Istrosmünzen in den Sinn gekommen und er habe gedacht, dass vielleicht die Istrianer auf ihren rätselhaften Silberdrachmen den aus dem Meere aufsteigenden und den im Meere untergehenden Sonnengott darstellen wollten. Es ist selbstverständlich, dass durch diese Auffassung das Gegensätzliche der an sich gleichen und nur umgekehrten Köpfe eine vorzügliche Erklärung findet.

Anfänglich stand ich der Deutung Bude's skeptisch gegenüber. Als ich aber meine eigenen Istrosmünzen in der Frage der Doppelköpfe beriet, musste ich seine Hypothese als richtig annehmen. Ausschlaggebend wurde für mich eine Drachme, welche zu Pick No. 405 gehört, also zu den ersten in und für Istros geprägten Münzen. Mein in der Dobrogea gefundenes Exemplar ist beidseitig tadellos erhalten, hat den Revers in ein stark vertieftes Quadrat geschlagen und besitzt mit 8.36 Gramm ein grösseres Gewicht als seine ihm gleichen oder ähnlichen Stücke. Die beiden Köpfe sind länglich und so dicht aneinandergeschlossen, wie wenn sie nur ein Wesen ausmachen sollten. Die Haare der zwei Köpfe sind grundverschieden. Der aufrechte Kopf links trägt reichliches krauses Haar und der rechts nach unten gekehrte Kopf hat langes Haar in Strähnen, welche im Wasser zu fluten scheinen. So oft ich diesen Kopf betrachte, macht er auf mich den Eindruck eines im Wasser schwimmenden. Dann stelle ich mir das herrliche Gestade des Pontus vor Augen, dass auch um Istros üppig, vielgestaltig und landschaftsschön war und denke an die zahlreicher Schiffer und Fischer der Griechenstadt, wie sie den feurigen Sonnenball sich auf ihrem freien und weiten Meere erheben und ihn abends in die Fluten versinken sahen.

Für die Prägung der Gruppe von Münzen, welcher meine Prachtsdrachme angehört, nimmt man die Zeit um 400 v. Chr. an. Die übrigen Silberprägungen von Istros, auf welchen die Köpfe weniger eng aneinandergefügt sind um das gleiche lockige, leichtgescheitelte Haar tragen, gehören dem vierten vorchristlichen Jahrhundert an, also der Zeit vor dem Entstehen des grossen Standbildes. Das Anfertigenlassen der Kolossalstatue des Helios für Istros setzt zweifellos voraus, dass der Sonnengottkult in der Stadt ein althergebrachter, ein all-

gemeiner und ein offizieller war und dass er durch das neue Götterbild Auffrischung und Neubelebung erfahren sollte. Nach meiner Ansicht war ein alter und intensiver Sonnengottkult in Istros vorhanden und hatte seinen augenfälligen Niederschlag auf den silbernen Stadtmünzen in dem auf- und niedergehenden Sonnengottkopf gefunden. Auch selbst die Barbaren bemächtigten sich dieses interessanten Münztypus und ahmten ihn in verschiedene Nominalen nach.

Nachdem die Silberprägungen in Istros aufgehört hatten und auch die Kupfermünzen mit dem umstrahlten Sonnengottkopf nicht mehr herausgegeben wurden, ging kurz vor der Kaiserzeit und besonders während derselben ein Typus aus der Münzstätte Istros hervor, welcher ohne die Annahme eines tiefen Helioskultus in der Stadt kaum zu erklären ist. Es handelt sich um einen bärtigen Reiter. Zuerst erscheint er ohne besondere Zutaten. Später trägt er auf dem Kopf den Kalathos, hat vor ihm einen Altar und hinter ihm auf einem Stab oder einer Säule einen Vogel. Der Reiter wurde von Fachleuten als Sarapis oder als Lokalgott gedeutet, oder auch mit dem thrakischen Reiter identifiziert.

Schon Pick spricht von einer Istrosmünze, auf welcher der in Frage stehende Reiter neben dem Kalathos noch einen Strahlenkranz haben sollte; tatsächlich konnte er aber diesen nicht feststellen. Leon Ruzicka untersuchte dann seinen Münzbestand mit dem Istrosreiter und veranlasste auch Prof. Knechtel, seine diesbezüglichen Stücke genau anzusehen. Knechtel äusserte sich im Buletinul vom Jahre 1915 darüber und sagte, dass er auf den 24 Stücken seiner Sammlung die Strahlen um das bärtige Haupt des Reiters bald mehr und bald weniger deutlich festgestellt habe und zwar besonders bei den Münzen, welche in Istros unter dem Kaisern Septimius Severus und Elagabalus oder Heliogabalus, der bekanntlich ein Priester des Sonnengottes war, geprägt wurden. Seinem Aufsatz gab Knechtel auch drei erklärende und beweisende Münzbilder bei. Ruzicka legte seine Beobachtung und Ansicht in seiner Schrift «Inedita aus Moesia inferior» nieder. Nach ihm wird durch diesen Reiter Zeus-Helios-Sarapis dargestellt.

Ob wir zur Erklärung des Reiters die Dreiheit der genannten Gottheiten notwendig haben, möge dahingestellt bleiben.

Jedenfalls weisen die Strahlen auf den Sonnengott hin und das ist hier die Hauptsache. Nach meinen Darlegungen ist der Helioskult in Istros seit der Stadtgründung, jedenfalls seit der ersten Münzprägung heimisch und hat sich durch alle Jahrhunderte der Stadtgeschichte bis zum Aufhören der lokalen Münzprägung nachweisbar erhalten. Das sagt uns das Münzmaterial von Istros.

RAYMUND NETZHÄMMER, ERZBISCHOF.

Eschenz, 1. Oktober 1933.

MONETELE DE AUR ALE ORAȘULUI TYRAS

Colonia milesiană Tyras începe a bate monedă în a doua jumătate a secolului IV în. de Cr. ¹⁾ Primele monede sunt de argint și de bronz. Când Lysimach, unul dintre diadochi, își consolidează stăpânirea în Thracia și în Pontul stâng, coloniile grecești de sub protectoratul său ajung la o oarecare înflorire și încep a bate monede de aur. Aceste monede au pe o parte capul lui Alexandru cel Mare idealizat, iar pe cealaltă parte zeița Pallas Nicephoros pe tron, cu lance și scut, în exergă tridentul flancat de delfini, în câmp inscripția ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ, iar sub tron inițialele orașului. Se vede că acest fel de monede erau foarte apreciate, căci în decursul timpului, până în sec. I în. d. Chr. s'au bătut mai multe emisiuni. Cele bătute mai târziu, având tiparul mereu copiat după cele bătute anterior, au execuția mai puțin clară, așa că capul lui Alexandru este întrucâtva degradat. Când orașele grecești ajung în mod trecător sub protectoratul lui Mithradates VI Eupator, ele scot noi emisiuni din aceste monede, pe cari însă capul are trăsăturile acestui rege sau ale fiului său Pharnace ²⁾. Este posibil ca aceste emi-

1) E. H. Minns, *Sythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 448, și nota 1. A se vedea P. Nicorescu, *Taurul pe monetele dela Tyras*, în *Bul. Com. Mon. Istorice din Basarabia, Chișinău*, 1928.

2) B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, t (1898) pp. 64 nn. 2, 91, 154, 170, Regling, *ibid.*, pp. 591, 606. Monete cu chipul lui Ale-

siuni să fi fost bătute din subsidiile puse la dispoziție de către Mithradates, care căuta să atașeze orașele grecești la vasta coaliție pe care o organizase contra Romanilor.

Dela Tyras cunoaștem până acum, numai două asemenea monete de aur.

Un exemplar se află la British Museum și a fost publicat de E. Minns, în clasică sa carte: *Scythians and Greeks*, Cambridge 1913, p. 448, fig. 329 bis. O reproducem aci (fig. 1):

Fig. 1.

Av. Capul lui Alexandru zeificat (puțin degradat); spre dr.

Rs. Zeița Pallas Nicephoros pe tron, spre st. cu lance și scut; în exergă tridentul flancat de delfini spre st.; în câmp: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΥΣΙΜΑΧΟΥ, sub tron ΤΥ[ΠΑΝΩΝ].

BCU Cluj 8,4 gr.

Al doilea exemplar se află în colecțiunea Academiei Române, donată de răposatul M. C. Șuțu. Această monedă — un exemplar unic — ne-a fost pusă la dispoziție spre studiere și publicare, cu multă bunăvoință de către d. prof. Const. Moisil, directorul cabinetului numismatic. O publicăm aci (fig. 2):

Fig. 2

2) Av. Capul idealizat a-l lui Alexandru.

Rs. Zeița Pallas Nicephoros pe tron spre st. cu lance și scut, în exergă tridentul flancat de delfini spre st., în câmp: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΥΣΙΜΑΧΟΥ; sub tron: ΤΥ[ΠΑΝΩΝ]. Sub mână monogramă (reprodusă mai sus mărită),

8,4 gr.

xandru: n. 255, din Callatis; nn. 2471—2473, Pl. V, 6; din Tomi, cele cu chipul lui Mithradates sau al lui Pharnace: nn. 256 din Callatis; n. 482, Pl. II, 27 din Histria; nn. 2474—2486, Pl. XXI, 6 din Tomi. Orașele se disting prin literile de sub tronul zeiței Pallas: KAA, IΣ, TO.

Monogramele sunt frecvente pe monetele grecești din Pontul stâng. Cele mai multe reprezintă nume de magistrați sau regi indigeni. Descifrarea lor prezintă mari dificultăți¹⁾. Monograma de pe moneda noastră cuprinde probabil numele magistratului sau preotului sub care a fost bătută emisiunea.

P. NICORESCU

Profesor la Universitatea din Iași

1) Cfr. Minns, *op. cit.* pp. 334, 473, 477, 486, 522, 542, 547—549, 584, 585, 594—606, 611, 629, 643, 633.

DATE NOI DESPRE FALSIFICĂRI DE MONETE POLONE ÎN MOLDOVA

Monetăria lui Dabija-Vodă (1661—1665) (de la Suceava, o excepție în istoria Moldovei veacului al XVII-lea, e bine cunoscută grație studiului erudit ce i-a consacrat în 1915 d. Const. Moisil¹⁾). D-sa a arătat pe temeiul mărturiilor contemporane, dar mai ales pe baza rezultatelor săpăturilor arheologice întreprinse la Suceava, că baterea monetelor moldovenești era însă numai un pretext sau o fațadă a unei operații frauduloase întreprinse cu știrea domnului Moldovei: anume falsificarea monetei polone. Numărul mare de monete polone false găsite la Suceava și a celor răspândite în Polonia, nu permite nici o îndoială asupra acestui lucru²⁾. Falsificarea *șilingilor* poloni (în românește șalăi, polonă *szelag* = monetă mică, cf. proverbul popular polon: nu face nici un *szelag*) s'a făcut pe o scară uriașă în Moldova și a adus perturbații adânci în viața economică a statului vecin. Solii poloni s'au plâns la Poartă împotriva domnului Moldovei; scriitorul Pasek în «Amintirile» sale amintește sub anul 1662: «Atunci au fost aduse de unii supuși

1) Const. Moisil, *Studii și cercetări numismatice, V. Bănăria lui Dabija-vodă* București 1915, 29 p. (extras din *Buletinul Societății Numismatice Române*, 1915).

2) *Ibidem*, p. 10, 19. cf. și C. Karadja, *Cățiva șilingi falsificați în monetăria din Suceava și nedescrise până acum, în Buletinul Soc. Numismatice Române*, XVI (1927) p. 29—31.

poloni șilingi moldovenești în Polonia, și s'a dat pentru ei peste graniță atâta monetă de aur și argint, încât acei cari au făcut acest lucru sânt demni de ocară și vor trebui să dea socoteală poporului polon și lui Dumnezeu, căci acei șilingi moldovenești au provocat o mare sărăcie, disperare și crude ucideri între oameni. Incepând dela Liov se ucideau pentru ei la iarmaroace, dar apoi au trecut din Polonia Mică (Galiția) în cea Mare și au ocupat toate orașele mari, ne oprindu-se până la râul Oder și la Marea Baltică ca niște lăcuste înfiorătoare¹⁾»

Împrejurările acestei falsificări de monete sânt explicate de d. Moisil în felul următor: În 1659 un italian Boratini capătă concesiunea dela statul polon să fabrice un milion de șilingi de aramă cu curs forțat. În realitate până la 1665, când se încheie monetăria, Boratini fabrică șilingi de aramă în valoare de opt milioane de taleri, cari aduc o mare sărăcie populației țării. Această operație dă prilej și vecinilor, între cari și Moldovei, să fabrice și ei astfel de monete, cu valoare intrinsecă scăzută, dar cu curs forțat, și să o introducă în Polonia.²⁾

Un document publicat de curând (în 1931), aruncă o lumină nouă asupra chestiunii falsificării monetei polone în Moldova în aceste împrejurări. Cum el nu este cunoscut la noi, îmi voi permite să-l prezint mai jos în traducere în întregime. Este vorba de o hotărâre a dietinei (dietei provinciale) din Halicz, deci din provincia Rusiei Roșii, vecină cu Moldova, dată la 8 Octombrie 1664. Dietele provinciale alegeau deputații pentru dieta centrală a țării și le dedeau instrucțiuni și doleanțe ce urmau să fie susținute acolo. Intre aceste instrucțiuni date deputaților trimiși în dieta centrală se află un pasaj privitor la moneda falsificată în Moldova. Textul ce urmează este tradus din limba polonă:

¹⁾ Pasek. *Pamiętniki*, (Amintiri) ed. critică de Al. Brückner (*Biblioteka Narodowa* nr. 62) p. 219—220. O traducere a aceluiași pasaj după un text incomplet la Hașdeu, *Foaia de istorie română*, I, p. 15, citat și de Const. Moisil, *l. c.* p. 19.

²⁾ Const. Moisil *l. c.* p. 16.

*Instrucțiunile Dietinei din Halicz către deputații la Dietă,
8 Octombrie 1664*

Deputații cercetând marea sărăcie (depauperatia) din Republică, să stăruiască în așa chip ca acest secol de aramă să se poată transforma într'unul de argint, deci ca monetăria să fie închisă și să nu admită nici un lucru, până ce acesta nu va fi îndeplinit. Să fie îngăduită numai monetăria de aur și acesta numai bine legat. Să nu îngăduie în nici un chip mărirea numărului banilor și nici aprobarea și aducerea șilingilor moldovenești, căci aceasta ar fi ultima pierzanie și sărăcire a Republicei.

Ce epidemie au fost în Republică șilingii moldovenești, aceasta a cunoscut-o și cel mai sărac om și oasele goale ale celor morți de foame o mărturisesc. Deci domnii deputați vor stărui din toate puterile, înaintea tututor celorlalte treburi, și să nu îngăduie nimic până nu se va face o lege împotriva acelor cari vor deschide porțile țării pentru asemenea șilingi și acei ce îi vor transporta sau aduce să fie aduși în fața tribunalului coroanei, între procesele fiscale cu pedeapsă, ca mari defraudatori. Deasemenea să fie observați (cercetați) cu atenție negustorii cari, acolo în Moldova, ard potasă, prin care mijloc se face baterea acelor șilingi. Acei cari, însă, au suportat în dauna averii lor pierderile și sărăcirea aceasta a Republicii, să nu fie năpăstuiți cu condamnări nedrepte, și acele sentințe date împotriva lor de ori ce fel de judecată a țării, sa fie casate. Deoarece și acum ciuma izbucnește din Moldova prin baterea monetelor aurite, să fie liber fiecare să adune asemenea bani aduși din Moldova, fără însă să aducă prejudiciu fiscului.

Este cunoscută statelor Republicii înșelătoria în privința baterii șilingilor împotriva declarației lui Boratini, care a asigurat că plecase în Moldova și că nu se mai întoarce, nici nu va mai administra monetăria.

Totuși visteria, împotriva angajamentelor luate, și azi i-a lăsat administrația monetăriei. Deci domnii deputați să ceară ca pentru pagubele, atât din trecut, cât și din prezent, să fie făcut răspunzător domnul visternic (podscarbi), întrucât a fost o asemenea înșelătorie în această chestie și pentru pierderile cu baterea monetelor de aur.

(Akta Grodzkie i Ziemskie, XXIV, p. 204—5.)

Acest text are nevoie de câteva lămuriri: mai întâi se poate observa tonul energic prin care-și exprimă diata disperarea din cauza ruinei aduse de banii falsi bătuți în Moldova: («oasele goale ale celor morți de foame»). Se vede deasemenea că acei ce răspândiseră și adunaseră în Polonia moneda moldovenească fuseseră urmăriți și condamnați, și acum diata cere un fel de amnestie pentru cei ce, probabil, fără voia lor, și cu pierderi dețineau asemenea monetă falsă. Mai interesant e însă să vedem că unii negustori din Polonia, cari se duceau în Moldova, erau bănuți că au contribuit la fabricarea monetei false, deci că erau angajați ca lucrători în bănăria lui Dabija-Vodă. Diata, cum am văzut, pune în legătură fabricarea monetei false din Moldova cu baterea monetei de aramă de către concesionarul Boratini, chestie pe care am amintit-o și mai înainte. După cum spun instrucțiunile reproduse mai sus, Boratini luase angajamentul să nu mai bată monetă și se *retrăsese în Moldova*, de unde spusese că nu se mai întoarce. Totuși s'a întors și i-s-a dat concesiia din nou. Ce a căutat șeful monetăriei polone în Moldova? Avem dreptul să bănuim că el a fost chemat acolo de Dabija Vodă și că este începătorul monetăriei domnești dela Suceava. Această ipoteză ne explică de ce s'au falsificat așa de ușor în Moldova monetele polone. După plecarea lui Boratini, adică întoarcerea lui în Polonia, va fi lăsat acolo meșteri de ai săi, așa că monetăria lui Dabija Vodă ar avea aceeași origine ca cea polonă. (erau însă și bănari români în această monetărie, ca Enache Zlătariul ¹⁾).

Aceste câteva considerațiuni, pot interesa, cred, pe acei cari cercetează ca specialiști, istoria monetăriei noastre.

P. P. PANAITESCU

¹⁾ Const. Moisil, *o. c.*, p. 13.

COMITETUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

1933—1936

Președinte: *Const. Moisil*; vice-președinte: *I. Andrieșescu*;
secretar: *Șt. Capsa*; casier contabil: *ing. C. G. Urziceanu*;
membri: *Victor Anastasiu, Emil Becker, ing. C. Orghidan, Aurelian Popescu și Th. Zamfirescu.*

Redacția nu răspunde de părerile exprimate de către autorii studiilor publicate în revistă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția și Administrația: **Str. Arhivelor 4 București (VI)**

Exemplarul lei 200.—

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE

Berliner Münzblätter, Neue Folge, herausgegeben von Emil Bahrfeldt, Berlin. Nr. 349—408.

Numismatisches Literatur-Blatt von Prof. Dr. Max von Bahrfeldt, Halle (Saale). Nr. 314—351.

Numismaticky Časopis Československy (Revista numismatică cehoslovacă) redactată de Dr. Gustav Skalsky. Praha. Anii VIII—XII (1933 și 1936).

Numismatie notes and monographs: Nr. 51—61, 63—67, 70—76.

CRONICA NUMISMATICĂ ȘI ARHEOLOGICĂ

Colecții complete: anul I à lei 200; anul II—IV à lei 150; anul V à lei 100; anul VI à lei 100; anul VII à lei 100; anul VIII à lei 100; anul IX à lei 100; anul X à lei 120; anul XI à lei 120.

Redacția și Administrația: Str. Arhivelor 4, București (VI).

DIN PUBLICAȚIILE MEMBRILOR SOCIETAȚII NUMISMATICE ROMÂNE

CONST. MOISIL, Studii și cercetări numismatice:

- I. *Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân* (cu o tablă de monete) . . . lei 30.—
- II. *Medaliile lui Constantin Vodă Brâncoveanu* (cu 5 figuri) . . . sfârșită
- III. *D. A. Sturdea și numismatica românească* (cu un portret) . . . sfârșită
- IV. *Contribuțiuni la istoria monetăriei vechi românești* . . . sfârșită
- V. *Bănăria lui Dabija-Vodă* (cu 17 figuri) . . . sfârșită

VI. Efigiile monetare ale Domnilor Români (cu 18 figuri)	sfârșită
VII. Monete și podoabe dela sfârșitul veacului al XV-lea (cu 1 tablă și figuri în text)	lei 100.—
VIII. Numismatica Dobrogei (cu 85 figuri)	» 150.—
IX-XI. Medalia lui Mihai-Viteazul Moneta lui Basarab-Voevod. Originea cuvântului „ban“	» 50.—
XII. Numismatica și descoperirile dela Curtea de Argeș (cu 7 fig.) Artă noastră medalistică	» 50.—
XIII. Două medalii privitoare la istoria teatrului românesc (cu 2 figuri)	» 50.—
XIV. Monetele Dacilor (cu 20 figuri)	» 50.—
XV. Biletul de împrumutare al comitetului revoluționar din 1853	» 50.—
XVI. Opera științifică a d. lui M. C. Sutz. — Cele mai vechi monete din Istros	» 50.—
XVII. Două științe surori: numismatica și sigilografia	» 50.—
XVIII. Din numismatica Olteniei	» 50.—
XIX. Monetele lui Radu I. Basarab	» 50.—
XX. Monetele împăratului Traian privitoare la războaiele cu Dacia și la cucerirea Daciei. (cu 12 table)	» 100.—
— Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute (Analele Academiei Române) cu 24 fig.	» —.—
— Monetăria Țării-Românești în timpul dinastiei Basarabilor, Cluj 1924	» 250.—
— Sur les trouvailles de monnaies byzantines en Roumanie, București 1924	» 50.—
VICTOR N. POP , Primele bilete de bancă în România. sfârșită	
— Monetele și Medaliiile lui Cuza-Vodă	sfârșită
M. C. SUTZU , Monete inedite din orașele noastre pontice (Analele Academiei Române)	» 50.—
— Contribuțiunea numismaticii la istoria României transdunărene (Analele Acad. Rom.)	» 50.—
— Originile asiro-chaldeene ale greutăților romane (An. Acad. Rom.)	» 20.—
— Mina ponderală din Perinthus (An. Acad. Rom.)	» 20.—
— Despre numismatica Romană (An. Acad. Rom.)	» 50.—
— Panduri și monete din orașele noastre pontice.	» 20.—
— Originea monetelor, Trad. de C. Moisil	sfârșită
— Les origines du sesterce et du miliarese	» 10.—
— Les bases fondamentales de la metrologie pondérale dans l'antiquité	» 10.—